GÖTEBORGS
ETNOGRAFISKA MUSEUM
ÅRSTRYCK
1985/86

ANNALS

Omslagsbilden/front cover:
Anthropomorphic figure: detail from a Paracas mantle border, Peru. 35.32.84.
The figure on the front cover is the museum's new logotype.
Drawing by Ingrid Midsem, Ethnographical Museum, Göteborg.

GÖTEBORGS ETNOGRAFISKA MUSEUM

ÅRSTRYCK 1985/86

ETHNOGRAPHICAL MUSEUM, GÖTEBORG, SWEDEN

Annual Reports for 1985/86

Innehåll/Contents

Editor: Kjell Zetterström

ISSN 0280-3887

Borgströms Tryckeri AB

Motala 1987

BERÄTTELSE FÖR 1985

Etnografiska museets råd har under året haft följande sammansättning: ordförande, avdelningschef Lars Andréasson, vice ordförande Fleur Palmé samt ledamöterna sektionsledare Marianne Andersson, herr Dragan Dobromirovic, professor Gunnar Harling, professor Åke Holmberg, docent Harald Skar, adjunkt Anita Torstensson samt fru Marina Throne-Holst.

Rådet har sammanträtt den 25/2, 20/5 och 23/9.

Under året har arbetsgruppen för museets organisation och den interna säkerheten tillsatts. Personal från museet har deltagit i sammanträden med arbetsgruppen för Ostindiska husets ombyggnad.

Den 31 oktober föreslog museinämndens presidium att ett nytt etnografiskt museum skulle byggas vid Götaplatsen. En arbetsgrupp från museet har, tillsammans med arkitekterna Göran Arvidsson och Anne Keyling från fastighetskontoret, arbetat på en förstudie till ett nytt museum.

För att bereda plats åt Arkeologiska museets utställning "Livet i det gamla Göteborg" rev vi vår basutställning om Afrika.

I arbetet med utställningen "Vid Sidenvägen" har personal från museet medverkat.

Insamling

Under året har 19 samlingar om sammanlagt 216 föremål registrerats. Den regionala fördelningen är följande: Afrika 18 föremål varav gåvor 4, Sverige gåva 1, Indonesien gåva 1, Asien 63 varav gåvor 20, Nordamerika gåvor 2 och Sydamerika 131 varav gåvor 4.

Givare är dr. Bertil Pherman, Göteborg, Betula AB, Sveg, fru Ingrid Holmberg, Göteborg, museichef Kjell Zetterström, Göteborg, fru Greta Karlsson, Stenungsund, professor S. Henry Wassén, Göteborg, fil.dr. Sven Cederroth, Göteborg, dr. Leo P. Biese, Hill, New Hampshire, USA, herr Karl Remi, Göteborg samt rektor Stig Lund-Jensen, Laholm.

BIBLIOTEK, ARKIV OCH KATALOGER

Referensbiblioteket har under året ökat med 467 titlar till 28.329. Av dessa är köp 218, byte 167, gåvor 81 och egen produktion 1.

Institutioner som bidragit med gåvor är Amerikanska ambassaden, Göteborgs Historiska Museum, Riksutställningar, Riksantikvarieämbetet, Statens Industriverk samt Svenska Kommunförbundet.

Enskilda givare är dr. Jan-Åke Alvarsson, Uppsala, fru Ingrid Bergstrand, Jokkmokk, dr. Jan G. Bruhn, Järfälla, Diplomingeniör Arne Carlsson, Wien-

hausen, stud. Per Cornell, Göteborg, fru Helen Engelstad, Oslo, mr. Carl A. Fromell, Los Angeles, dr. Hans Hauser, Göteborg, professor Bengt Hubendick, Göteborg, fru Greta Häggelin, Göteborg, museiintendent Sven-Erik Isacsson, Göteborg, mr. Peter Koepke, New York, bergsingeniör Stig Kämpinge, Ystad, dr. Hans Lenz, Mexico, rektor Stig Lund-Jensen, Laholm, herr Oscar Prada Domecq, Stockholm, fru Inge Schjellerup, Köpenhamn, fru Lena Sjöman, Uppsala, dr. Peter A. G. M., dr. Smet, S-Gravenhage, fru Ingrid Taylor, Göteborg, professor S. Henry Wassén, Göteborg, museichef Kjell Zetterström och antikvarie Lotten Zetterström, Göteborg.

Bildarkivet har ökat med 14 och omfattar nu 20 771 bilder.
Kartarkivet har ökat med 12 till 426.
Filmarkivet har ökat med 2 till 18 och
Ljudarkivet också med 2 till 15.
Pressklipparkivet har ökat kraftigt.

Under året har årstryck 1983/84 tryckts och distribuerats.
Museet har i gåva av f. rektorn Stig Lund-Jensen, Laholm, erhållit en film med åtföljande ljudband om "Hantverk i Buhaya", Tanzania, speltid ca. 60 minuter. Filmen, som är mycket värdefull, visar olika hantverkare i arbete. Flera av deras hantverk är nu utdöda.

UTÅTRIKTAD VERKSAMHET

Under våren visades "Framtiden i egna händer" - en utställning om Cubeo- och Arhuaco-indianerna i Sydamerika samt "Små barn - små bekymmer---?", en utställning om barns behov och levnadsvillkor i olika delar av världen. Under tiden 10/6 - 4/8 visades utställningen "Tecken på huden." En utställning om tatueringar som symboler.

Under våren ordnades en stickverkstad i samarbete med Röda Korset och Rädda Barnen. Överskottet av verksamheten gick till hungerkatastrofens offer i Etiopien.

Vidare ordnades, i samarbete med Studiefrämjandet, en studiecirkel i ryggbandsvävning enligt gammal indiansk tradition.

Onsdagskvällar under **våren:**

13/2 B-A Runnerström: Från Andernas berg till Amazonas djungler.

20/2 D. Rosengren: Föredrag med bilder om livet bland Matsigenka-indianerna i dagens Peru.

27/2 Tahtonka - en film om bisonoxar och indianer i Nordamerika under 300 år.

6/3 S. H. Wassén: Något om Mexicos förcolombiska indiankultur.

13/3 L. Zetterström visar utställningen "Små barn, små bekymmer ... ?".

20/3 Sahara - The edge of existence. En film som visar hur vi kan rädda utbredningen av öken.

27/3 Shepards of Berneray - om arbete, fritid och framtid på en ö norr om Skottland.

3/4 Kaj Århem: Makuna: Tradition och förändring bland svedjebrukare i Amazonas regnskog.

10/4 Trobriand Cricket - Kricketspel som krig på en ö utanför Nya Guinea

17/4 Prof. D. Mayburry-Lewis från Harvard University: From Patio to Parliament. The situation of the Brasilian Indians.

24/4 S-E Isacsson: Ingen framtid, inget förflutet ... Aktuell problematik bland regnskogsindianer i ett historiskt perspektiv.

Inför vårens karneval fick förskole- och skolgrupper tillverka enklare musikinstrument på museet. Denna verksamhet fick stor uppslutning.

I juli öppnades utställningen "Vad har han på läppen?" Den berättar om vad etnografi är, vad etnografer arbetar med och vilka uppgifter ett etnografiskt museum har. Till denna utställning hade museet fått bidrag från forskningsrådsnämnden ur dess anslag för forskningsinformation

Onsdagskvällar under **hösten:**

"I Utvecklingens Skugga" är temat på höstens föreläsningsserie som är tänkt att ge en inblick i och en ökad förståelse för de folkgrupper som "kommer i kläm" i dagens snabba teknologiska och politiska utveckling. Vi hoppas att vi inte enbart skall behöva visa på de negativa konsekvenserna av denna utveckling utan att vi också skall kunna förbättra dessa folks situation. Föreläsningsserien består av följande 13 filmer och föredrag:

18/9 Överutveckling och Underutveckling

25/9 Utveckling och Antropologi

2/10 Utveckling och Miljöförstöring

9/10 Barnarbete i Tredje Världen

16/10 I Utvecklingens Skugga - "Fjärde Världen"

23/10 I Utvecklingens Skugga - Afrika

30/10 Film om: Kung Bushmen i södra Afrika

6/11 I Utvecklingens Skugga - Latinamerika

13/11 Film om: Regnskogsindianer i Sydamerika

20/11 I Utvecklingens Skugga - Asien

27/11 Film om: Australiens Ursprungsbefolkning

4/12 I Utvecklingens Skugga - Europa

11/12 Film om: Irland

Under hösten visades åter "Små barn - små bekymmer ---?"

Andra tillfälliga utställningar var:

"Torkans ansikte" - en fotoutställning om torkan i Afrika samt "Miskitoindianerna i Nicaragua" - en skärmutställning om dessa indianers situation i dag.

I Frölunda kulturhus visade museet afrikanska masker och skulpturer i samband med utställningen "Under Mangoträdet".

Arbetet med basutställningen om Sydamerikas etnografi har pågått fortlöpande under året.

Vi har framställt en broschyr på svenska om museet, dess basutställningar och verksamhet. Broschyren skall även tryckas på engelska och tyska.

INRE VERKSAMHET

Under året har två basutställningar, Afrika och Samerna, inventerats. I november revs Afrikautställningen och föremålen transporterades till Haga

kyrkoplan för magasinering. För detta ändamål har 50 kvm hyllor inköpts.

Under sommaren har ett stort antal föremål märkts. Dessa har vid inventeringar påträffats utan nummer och okatalogiserade.

Ett stort antal forskare har under året besökt museet och föremål har tagits fram åt dessa. Föremål har även tagits fram för en TV-inspelning med f. museilektorn Josef Lagergren.

Under året har större utlån gjorts till Statens Historiska Museum för dess Islamutställning samt till Bohusläns Museum för en utställning om Sydafrika.

Föremål har även lånats ut till Internationella folkhögskolan, Frölunda kulturhus, Röhsska konstslöjdmuseet, Stadsbiblioteket samt Vasa sjukhus.

Magasinet för etnografisk textil på tredje våningen i Wilsonska flygeln blev klart under året och ett stort antal textilier har lagts in. Stort arbete har ägnats åt föremålsregistret. Vi har börjat lägga om systemet i enlighet med Murdock 's "Outline of World Cultures" och vi har försökt att identifiera äldre stambeteckningar som ej återfinns i modern litteratur.

Arbetet med Möller-samlingen har fortsatt. Det är en samling från Kongo-området omfattande ca. 1 000 föremål varav många saknar stam- och/eller lokalangivelse. En viss eftersläpning i föremålsregistreringen har rått men har nu inhämtats.

UNDERVISNING

Verksamheten omfattar, förutom undervisning för skolor och förskolor, pedagogiskt utvecklingsarbete, lärarinformation och utbildningsdagar för förskole- och skolpersonal samt visning av museet för övriga bokade grupper och serviceuppgifter såsom information och utlåning av material.

Antal bokade grupper		Antal besök grupper	Antal personer
1985	347	395	7008

Öppna förskolan hade fram till årsskiftet besökts av ca. 2 500 barn och vuxna.

UTVECKLINGSARBETE

Torsdagar bedriver Birgitta Berggren undervisning för en grupp invandrarungdomar på museet. Ungdomarna har stor livserfarenhet (flyktingar t.ex.) men för liten teoretisk kunskap för att passa in i gymnasieundervisningen. Berggren har skolförvaltningens uppdrag att utarbeta studieplan för SO och NO ämnena för denna typ av elever och använder sig av museet i undervisningen.

TEMAUNDERVISNING

Anngerd Ernby från skolförvaltningen planerar ett samarbete med museet för att utarbeta plan för temaundervisning kring samerna för mellanstadiets räkning. Det är vår förhoppning att lärarna skall uppmärksamma museets möjligheter att bidra till mera omfattande temastudier där även ämnen som musik, slöjd och bild ska uppmärksammas och att man blir varse, att skolans övriga ämnen kan användas i mer tematiskt inriktad undervisning i anknytning till museet och motivera flera museibesök/termin.

MUSEIOMBUDSTRÄFFAR

Under året har två, för alla museer gemensamma, museiombudsträffar

hållits. I våras informerades om respektive museums verksamheter och på höstträffen var temat Träd/trä. Museets tema "Vad träden ger" ville peka på tematisk undervisning och möjlighet till engagemang i olika trädplanteringsprojekt.

STUDIEDAGAR

En studiedag har genomförts för västra rektorsområdet och en halv för Utmarksskolan. Museets verksamheter och olika utställningar har presenterats. Stor vikt har lagts vid att ge lärare inom skilda ämnesområden insikter om museets användbarhet inom olika ämnen och i temaundervisning.

SOCIALFÖRVALTNINGEN

I samarbete med socialförvaltningen, som bl.a. svarat för inredning av lokalerna och ställt två förskollärare (halvtid) till förfogande, startade i mars öppna förskolan OASEN.

Verksamheten annonserades till en början mycket sparsamt för att ge personalen tillfälle att växa in i de nya arbetsuppgifterna och lära känna museet.

Efter sommaren har antalet besökare ibland varit så stort att det varit svårt att bedriva en bra verksamhet. Museet har diskuterat möjligheterna till resursförstärkning med socialförvaltningen. Personalen måste ges tillräcklig arbetstid för att utveckla kontakterna med museet så att museets resurser används aktivt. Den speciella miljön och anknytningen till museet har rönt stor uppskattning. OASEN ingår i forskningsprojektet "Öppen förskola - forum för sociala nätverk" vid Sociologiska institutionen. Anslag till detta projekt har erhållits från socialdepartementet.

KURSER

För förskollärare har museet för första gången erbjudit vidareutbildning omfattande tre halva studiedagar under terminen.

Kurserna har fr.a. avsett att ge förskollärare kunskaper om museet så att de kan använda det på egen hand. Kurserna har resulterat i att barngrupper har gjort miniutställningar som visats på museet.

STUDIEDAGAR

För samtlig personal vid förskolorna i norra distriktet har studiedagar anordnats. Dessa besöktes av ett hundratal personer. Temat var "Barn och föräldrar i olika kulturer".

ÖVRIGT

Diverse verksamheter har ordnats i anslutning till OASEN i samarbete med ABF och Kursverksamheten. KULF-gruppen har ordnat utbildning på museet.

I mellandagarna hölls öppet hus med vävning på grenklykor och under sportlovet förekom aktiviteter varje dag.

Temat för barnkulturveckan var detta år musik. Museets arrangemang för förskola och lågstadium var fullbokade långt i förväg.

Bland BESÖKARNA 1985 kan nämnas:

Dr. Frank Salomon, Madison, Wisc.
Docent Kaj Århem, Uppsala
Dr. Peter Rivière, Oxford
Prof. David Maybury-Lewis, Cambridge, Mass.
Ambassadör Karl Wärnberg, Bogotá
Kanslirådet Ulf Lewin, Täby
Frk Amparo Arias, Quibdó
Dr. Travis Hudson, Santa Barbara, Calif.
Thomas Blackburn, Pomona, Calif.
Dr. Derek Reid, Mentone, Victoria, Austr.
Dr. Robert Holmgren, New York
Ms Anita Spertus, New York
Dr. Martine Reid, Vancouver
Doc. Lars Sundström, Uppsala

PERSONALIA

Museichef	Kjell Zetterström
Assistent, expedition	Maj-Britt Berglund
Vik. assistent, expedition	Margareta Karlsson
Kanslist	Toomas Tomasson
Intendent, Amerikas indiankulturer	Sven-Erik Isacsson
Amanuens	Dan Rosengren (1/4-31/12)
Intendent, Afroasiatiska kulturer	Carl Axel Silow
Amanuens	Hans Antlöv (-9/7)
Bibliotek	Ingrid Taylor
Sakregister	Michael Cornell
Amanuens, föremålskatalog, eskimåer	Christer Feiff
Konservering och verkstad	Gunilla Amnehäll Alf Bergström Enar Carlsson Carl Casimir (30/10-13/11) Monica Gustafsson Kennet Hellertz (18/8-19/9) Lars Magnusson
Magasin	Jan Amnehäll
Teckning och utställning	Ingrid Midsem (utställningsformgivare) Marina Duell (1/10-31/12) Janusz Dura (1/1-31/5, 2/9-13/9) Kennet Hellertz (4/11-30/11) Stein Lango (-28/2) Olga Ott (1/10-31/12) Bengt Arne Runnerström (12/2-28/6)

Fotograf	Öystein Brochs
Undervisning	
Antikvarie	Lotten Zetterström Magnus Dahlbring (1/9-15/12) Annbritt Havås (31/9-4/10) Eva Johansson (5/3-21/5)

PUBLIKATIONER

Isacsson, Sven-Erik	**El indígena del litoral pacifico en la Colonia: Sujeto sumiso o hábil político.** La Cuenca del pacifico y su fuerza naval. Buenaventura.
Wassén, S. Henry et al.	**Alleged Native Antidote to Curare.** Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck/Annals 1983/84: 19-25. Göteborg 1985.
" "	**Convergent Approaches to the Analysis of Hallucinogenic Snuff Trays.** Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck/Annals 1983/84: 26-37. Göteborg 1985.
Zetterström, Kjell	**Berättelse för 1983.** Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck/Annals 1983/84: 3-10. Göteborg 1985.
" "	**Berättelse för 1984.** Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck/Annals 1983/84: 11-18. Göteborg 1985.

För ekonomiskt stöd till tryckning tackar jag Wilhelm och Martina Lundgrens Vetenskapsfond.

Göteborg i april 1987
Kjell Zetterström
Museichef

BERÄTTELSE FÖR 1986

Etnografiska museets råd har under året haft följande sammansättning: ordförande, Siv Falkensson, vice ordförande Ulf Staafgård samt ledamöterna herr Dragan Dobromirovic, professor Gunnar Harling, professor Magnus Mörner, ombudsman Kitt Rehn-Magnusson, docent Harald Skar, studiesekreterare Aina Thornblad samt speciallärare Anita Torstensson.

Rådet har sammanträtt den 21/2, 24/10 och 30/11.

1986 har varit utredningarnas år. Vi har, tillsammans med fastighetskontorets arkitekter Göran Arvidsson och Anne Keyling, arbetat fram en förstudie till ett nytt etnografiskt museum vid Götaplatsen. Förstudien blev klar under våren. Ett nytt museum vid Götaplatsen skulle omfatta ca. 7.000 m^2 till en kostnad av ungefär 80 miljoner kronor.

Vidare har vi utrett och planerat för beredskap och krig. Vi har inventerat nuvarande magasinsutrymmen och beräknat de verkliga behoven i en av Göteborgs museer initierad magasinsutredning. Dessutom har vi medverkat i en magasinsutredning utförd av ett privat företag.

Vi har deltagit i det fortsatta utredningsarbetet om Ostindiska huset och vi har försökt hitta lösningar för förvaring av museets båtar och arkeologiska textilier. Bristen på personal blir ett allt svårare problem. Museet har många anställda med lönebidrag för vilka nu råder anställningsstopp. Detta innebär att museet inte får någon ersättare för anställda med lönebidrag som slutat.

Även byggnadens dåliga kondition skapar problem. Under året har museet drabbats av tre vattenläckor, vilket resulterat i skador på föremål och att två utställningar helt eller delvis måste tas ner.

Vi tycker oss märka ett ökat intresse för museets verksamhet och speciellt museets satsning på barn och ungdom har varit framgångsrik.

Föremålsstatistik

Under året har inkommit 12 samlingar om sammanlagt 283 föremål. Av dessa är 126 föremål arkeologiska.

Den geografiska fördelningen är: Afrika 21 varav gåva 1, Asien gåva 1, Indonesien köp 236, Nya Guinea gåva 3, Nordamerika 2 varav gåva 1, Sydamerika gåva 18 samt Oceanien gåva 2.

Gåvorna har erhållits av fru Marta Andersson, Hässleholm, professor Eskil Hultin, Stockholm, kanslirådet Ulf Lewin, Täby, fru Anna Lisa Olsson, Ängelholm, fru Kerstin Wallin, Göteborg, professor S. Henry Wassén, Göteborg samt herr Lennart Vincent, Göteborg.

Undervisningsavdelningen har fortsatt att bygga upp demonstrationssamlingar. Dessa registreras separat.

BIBLIOTEK, ARKIV OCH KATALOGER

Referensbiblioteket har ökat med 671 titlar till 29.000. Av dessa är köp 209, byte 250, gåvor 209 och egen produktion 3.

Institutioner som bidragit med gåvor är Amerikanska ambassaden, Etnologiska Institutionen Göteborgs Universitet, Göteborgs Historiska Museum, Göteborgs Konstmuseum, Mercedes Benz, Brasilien, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Riksutställningar, SAREC, SIDA, SIV, Socialantropologiska institutionen Göteborgs Universitet, Socialantropologiska institutionen Stockholms Universitet, Svenska Institutet, United Nations Rom.

Enskilda givare är Srta. Barco Amparo Arias, Quibdo, Fr. Ingalill Aronsson, Uppsala, Gerhard Aurel Krause, Heidelberg, Dr. Vladimir Basilow, Leningrad, Dr. Hugh Beach, Uppsala, Dr. Warvick Bray, London, Sra. Olga Fisch, Quito, Mr. Carl A. Fromell, Los Angeles, Sr. Juan A. Hasler, Calif., Prof. Bo Holmstedt, Stockholm, Prof. James Howe, Cambridge (Mass.), Museiintendent Sven-Erik Isacsson, Göteborg, Mrs. Helen Laird, San Gabriel, CA., Museichef Sören Nancke-Krogh, Göteborg, Mr. & Mrs. Paul & Sylvia Pawlowski, Accrington, Hr. Miguel Angel Ricci, Angered, Hr. Dan Rosengren, Göteborg, Fr. Elsa Söderberg, Östersund, Fr. Ingrid Taylor, Göteborg, Prof. Constantino Torres, Miami, Prof. S. Henry Wassén, Göteborg, Museichef Kjell Zetterström, Göteborg samt fru Signe Zetterström, Östersund.

Bildarkivet har ökat med 838 bilder till totalt 21 609.
Diabildsarkivet ingen ökning.
Kartarkivet har ökat med 12 kartor.
Ljudbandsarkivet har ökat med 2 band.
Pressklipparkivet har ökat avsevärt. Mr. Carl A. Fromell, Los Angeles, har regelbundet försett museet med artiklar, främst från Latinamerika.

UTÅTRIKTAD VERKSAMHET

Utställningen "Vad har han på läppen?" visades på museet till och med februari. Den har sedan visats på flera stadsdelsbibliotek i de norra stadsdelarna. En dag i veckan visade museiläraren utställningen för skolorna i området. Den rönte stor uppskattning. Museet kunde tyvärr inte tillgodose hela behovet av visningar. Visningarna har lett till ett ökat intresse för museibesök från dessa stadsdelar.

Vidare visades utställningen "Miskito", en skärmutställning om indianerna i Nicaragua. Utställningen "Små barn - små bekymmer?" har också visats. I början av hösten öppnades utställningen "Regnskogens folk" som behandlar Mano-folket i norra Liberia.

Den 20/12 1861 invigdes Göteborgs Museum som alltså fyllde 125 år 1986. Etnografiska museet observerade jubiléet med en utställning kallad "Vapen och Kuriosa" i vilken vi visar föremål inkomna före 1861. Utställningen öppnades på Museernas dag den 5 oktober. En informationsbroschyr om museet på svenska har tidigare tagits fram, den finns nu även på engelska och tyska.

Verksamheten på **onsdagskvällarna** har varit följande:

Våren

SAMHÄLLEN OCH KULTURER LÄNGS SIDENVÄGEN

5/2 Kenth Karlsson: Kirgiserna, ett gammalt nomadfolk
Igår - Idag - Imorgon.

12/2 Natasja och Alf Mouwitz: Burjaterna - ett av Sibiriens gamla nomadfolk.

26/2 Bo Sommarström: Oasernas konst.

5/3 Bengt Segerson: Tjingiz Ajtmatov - Kirgisiens stora författare.

12/3 Nils Berndtsson: Resa med Transsibiriska järnvägen.

19/3 Ralf Magnusson: Resa till Sibirien och Kazachstan.

26/3 Birgitta Johansson: Resa till Samarkand och Buchara.

Hösten

"SPECIALISTER INOM LÄKEKONSTEN I OLIKA KULTURER; MEDICINMÄN, SCHAMANER OCH LEG.LÄKARE"

29/10 Museichef Kjell Zetterström inleder serien med att berätta om "Medicinmän i Liberia".

5/11 Docent Axel-Ivar Berglund kommer att berätta om zuluer i Syd-Afrika. Han kallar sitt föredrag "Symbol och verklighet - om mat och mediciner bland zuluer".

12/11 Professor Göran William-Olsson kommer att tala om konsekvenser av en högt utvecklad transplantationskirurgi. "Transplantationskirurgi och dödsbegrepp" heter hans föredrag.

19/11 Fil.dr. H. Beach kommer att berätta om sameschamanism här i Sverige.

26/11 Docent Carl-Axel Silow kommer att avslöja hur det gick till när han utbildades till häxdoktor i Angolas djungler.

3/12 Intendent Sven-Erik Isacsson berättar om Sydamerikanska schamaner.

INRE VERKSAMHET

Museets allmänkonservator lämnade sin anställning den 31/3.

Textilkonservatorn har framför allt arbetat med märkning av föremål, inventering och inläggning av textilier i det nya textilmagasinet.

I det äldre textilmagasinet konstaterades angrepp av mal varför samtliga textilier där fick transporteras till Anticimex för gasning.

I källarmagasinet har skett en välbehövlig uppröjning. Bland annat har vi låtit bygga ställningar till båtarna av vilka flera tidigare förvarades liggande direkt på golvet. Dräneringsarbetena som gjorts på husets utsida har positivt påverkat förhållandena i detta magasin.

Nazca-keramiken har inventerats och samlats på ett ställe. Magasinsföreståndaren har medverkat i den magasinsutredning som fastighetskontoret utfört. Han har dessutom tagit fram föremål till gästande forskare. Under året har 130 föremål lånats ut vid 16 olika tillfällen. Museet har bland annat bidragit med akvareller och grafik av Carl Oscar Borg samt föremål till konstmuseets indianutställningar.

UNDERVISNING

Museet har besökts av 6.743 elever som kommit i bokade grupper. Dessutom har ca. 700 elever sett utställningen "Vad har han på läppen?" som visades i de norra stadsdelarna.

Undervisningsantikvarien har ägnat stor tid åt studieförbund, grupper

från universitetet och har lett utbildningsdagar för lärare och förskollärare. Då museets undervisningsresurser (3/4-tjänst) inte förslår långt har vi satsat på att utbilda lärare och förskollärare i att själva använda museet.

Birgitta Berggren fortsätter med sin invandrarklass en dag i veckan på museet. Hon skall sammanställa en bok i interkulturell undervisning i vilken museianknuten undervisning kommer att behandlas.

En grupp elever med friaktiviteter har arbetat på museet under vårterminen. Ulandsgruppen vid Schillerska gymnasiet samt konst- och musikvetenskapliga gruppen vid Rudebäcks gymnasium har intensivarbetat på museet. Den senare gruppen har redovisat sitt arbete i form av en utställning.

Förskolan har, trots de mindre bra lokalerna, blivit mycket uppskattad. Besökarantalet har ökat kraftigt under året och från oktober har man haft ca. 350 besökare/vecka, varav hälften är vuxna och hälften barn. Socialförvaltningen ställer två förskollärare på 3/4-tid till förfogande. Arbetet med att utveckla program för verksamheten och utnyttjandet av museets resurser har avancerat betydligt.

ABF:s MUSIKLEK för barn fortsätter med två grupper/vecka. Verksamhetens museianknytning har ökat och etnografiska musikinstrument har anskaffats.

KURSVERKSAMHETEN har under terminerna svarat för söndagsprogram där barn och vuxna fått pröva på fjäderarbeten, garn- och vaxmåleri samt masktillverkning. Verksamheterna har varit välbesökta.

Under SPORTLOVSVECKAN genomfördes ett varierat program med visningar, teater och skattjakt.

Under BARNKULTURVECKAN fick barnen göra en fantasiresa med musik och improvisation till Afrika i utställningen "Regnskogens folk". Inslaget blev så omtyckt att vi vid veckans slut hade en väntelista på drygt 100 barn. Dessa fick tillfälle att göra resan lite senare.

I Kronhuset spelade ungdomar från Björndammens musik- och teatersällskap musikalen "Orvar - drömmen om en framtid". Behållningen av entréavgifterna, kr 5.020:--, skänktes till kampanjen "Flykting-86".

Studiematerial i form av arbetsblad har färdigställts och är under utprovning. Till undervisningsavdelningens museilådor har vi köpt in material från samiska konsthantverkare och barndräkter från Ecuador. Frölunda kulturhus har skänkt en stor mängd föremål från utställningen "Under mangoträdet".

Undervisningen är en viktig del av museets verksamhet men de begränsade resurserna gör det svårt att i praktiken omsätta nya idéer.

Bland BESÖKARNA 1986 kan nämnas:

Perus ambassadör Jorge Guillermo Llosa, Stockholm

Sr Ernesto Tseremp (shuar), Ecuador

Dr. Luiz Boglár, Budapest

Dr. Everett Rassiga, Budapest

Dr. Constantino Torres, Miami

Ms Jill Silt, Los Angeles

Fr Marta Ortíz, Stockholm

Hr Oscar Prada, Stockholm

Fru Brita Eldh, Stockholm

Dr. Anthony Plowright, Paris

Doc. Lars Sundström, Uppsala

PERSONALIA

Museichef	Kjell Zetterström
Assistent, expedition	Maj-Britt Berglund
Vik. assistent, expedition	Margareta Karlsson (-14/3)
Kanslist	Toomas Tomasson
Intendent, Amerikas indiankulturer	Sven-Erik Isacsson
Intendent, Afroasiatiska kulturer	Carl Axel Silow
Bibliotek	Ingrid Taylor
Sakregister	Michael Cornell
Amanuens, föremålskatalog, eskimåer	Christer Feiff
Konservering och verkstad	Gunilla Amnehäll Alf Bergström Enar Carlsson Monica Gustafsson (-31/3) Lars Magnusson
Magasin	Jan Amnehäll Randi Gjertsen (9/6-9/7, 6/10-31/10)
Teckning och utställning	Ingrid Midsem Elisabeth Myhrman (24/3-24/9) Marie Svensson (-28/3, 19/11-21/11, 12/12-31/12)
Fotograf	Öystein Brochs
Undervisning	
Antikvarie	Lotten Zetterström Magnus Dahlbring (13/1-9/4) Pia Hagmar (14/4-13/6, 15/9-15/11) Eva Johansson (oktober/november) Linda Olsbjörk (4/11-30/11) Jane Overland (15/2-) Anna Klara Zetterström (oktober/november)

Till den fåtaliga personalen som, med små resurser och i tungarbetade lokaler, utför ett fint arbete framför jag mitt varma tack och stora uppskattning.

PUBLIKATIONER

Wassén, S. Henry	**Recension** av Dr. P. A. G. M. de Smets "Ritual Enemas and Snuffs in the Americas" (dissertation 1985). Journal of Ethnopharmacology, 16, 1986, pp. 323-325.

Till Wilhelm och Martina Lundgrens Vetenskapsfond riktar jag ett varmt

tack för beviljat tryckningsbidrag.

Göteborr i april 1987
Kjell Zetterström
Museichef

HISTORIENS PLATS INOM AMERIKANISTIKEN

av

Magnus Mörner

Ett **amerikanistiskt** sällskap har nyligen bildats i Sverige. Vad man tänker ägna sig åt och befrämja är alltså studier om den amerikanska dubbelkontinenten, egentligen av vad slag de vara må. Detta vida och ganska vaga begrepp har framförallt kommit till användning i samband med de Internationella Amerikanistkongresser som sedan 1875 varit så gott som regelbundet återkommande stora begivenheter. Det finns ju också t.ex. det franska amerikanistsällskapet som sedan 1895 utger den ansedda vetenskapliga tidskriften **Journal des Américanistes.** Enligt den första paragrafen i Amerikanistkongressernas ärevördiga stadgar har de till ändamål "l'étude historique et scientifique des deux Amériques et de leur habitants". I realiteten har emellertid etnologi, arkeologi och först fysisk, senare också socialantropologi varit de vetenskaper som framförallt stått på kongressernas program. Där har man träffats från olika länder, framlagt sina resultat för diskussion och publicering i kongressernas akta. Historia har också funnits med på programmet nästan hela tiden men i väldigt varierande omfattning och i olika form. 1).

I Göteborgs museums utomordentliga bibliotek - för amerikanistiken i mer traditionell mening det förnämsta i landet - finns alla amerikanistkongressernas akta sedan 1875 fram till 1982 med undantag av material från Vancouver 1979 som tycks ha utgivits i annan form. De historiska föredragen var i början mycket fåtaliga. Det gällde mest olika upptäcktsresor - spanska i Madrid 1881, danska till Grönland i Köpenhamn 1883. Överhuvudtaget uppvisade programmen en säregen blandning av fantasifulla myter och ganska blygsamma empiriska rön. På kongressen i Paris 1890 förekom för första gången en klar uppdelning på olika sektioner. Den första sektionen var faktiskt **Histoire et géographie** med sessioner om namnet Amerika, om upptäckterna, Columbusforskningen och kartografi. Det intressantaste var emellertid ytterligare ett par förslag på frågor att dryfta som organisationskommittén formulerat men som ej resulterade i några sessioner eller föredrag:

> 4.<< Vilka modifikationer har kontakten med europeerna åstadkommit hos den andinska regionala befolkningens sociala och politiska organisation? Befolkningstäthet före och efter den spanska erövringen?>>.
>
> 5.<< Om man till utgångspunkt för komparationen tar den statistik som gjordes på vicekungarnas order och de senaste folkräkningar som gjorts av den peruanska regeringen, gäller då den gradvisa minskningens lag vad beträffar den infödda befolkningen efter kontakten med de vita med samma skärpa Latinamerika som det anglosaxiska Amerika?>>.

Problem av detta sofistikerade slag fanns det helt enkelt vid denna tid ännu inte förutsättningar för att vetenskapligt behandla. Organisationskommittén var ute några decennier i förtid. I Huelva i Spanien 1892 - alltså 400 år efter Columbus - fanns fler historiska föredrag än tidigare med. Det har inte oväntat blivit ett kännetecken för amerikanistkongresserna i Spanien. Kongressen i Stockholm 1894 förefaller däremot överhuvudtaget ha varit mager, även om Oscar Montelius gjorde ett lovvärt försök att i ett inledande plenarföredrag på ett rimligt sätt jämföra den gamla och nya världens kulturutveckling. I ett föredrag om de franska sjöfärderna i Stilla ocea-

nen föregrep E W Dahlgren det imponerande arbete i ämnet som han skulle utge 1909. Utgångspunkten var ett manuskript till en resebeskrivning från 1708 som hundra år senare av en händelse hamnat i Sverige. 2).

I amerikanistkongresserna kring sekelskiftet fanns enstaka föredrag om upptäcktshistoria med på programmen. De var påfallande få i New York 1902. I Wien 1908 markerade brasilianen Oliveira Limas snabbskiss av Rio de Janeiros historia fram till dagsläget ett nytt och friskt grepp. Efter många om och men hade de eurocentriska kongressfäderna äntligen 1894 i Stockholm gått med på att en extraordinär amerikanistkongress faktiskt skulle få avhållas i Mexico året därpå trots de dryga resekostnaderna och den allmänna ängslan en sådan innovation ingav dem. Mexicokongressen avlöpte emellertid till allmän belåtenhet. Sedan 1900 har därför kongresserna som regel i enlighet med en ny bestämmelse i statuterna fått alternera mellan Gamla och Nya världen. Kongresser som avhölls i Latinamerika tenderade att bli särskilt ambitiösa. Så var t.ex. fallet med den i Buenos Aires 1910 där arkeologi och etnologi för fyra olika latinamerikanska zoner dominerade. "Historia colonial y geografía" var nu kongressens sista sektion men ganska rikhaltig hur som helst. Inskränkningen "colonial" bekräftade endast hittillsvarande praxis - med Oliveira Limas föredrag 1908 som enda markanta undantag. Men den har visat sig besvärlig att övervinna också i fortsättningen.

"Kolonialgeschichte" kallades motsvarande sektion så sent som i Stuttgart 1968. Detta trots att den peruanske historikern Heraclio Bonilla under denna rubrik höll ett föredrag om peruansk historia efter 1830! På kongressen i London 1912 fanns en gedigen kolonialhistorisk sektion där bl.a. tysken R. Pietschmann entusiastiskt beskrev det otroligt fina arkivfynd han två år tidigare gjort på det Kongl. Bibliotek i Köpenhamn, "Nueva Coronica" av indianen Huaman Poma de Ayala. Det blev inte Pietschmann förunnat att uppfylla sitt löfte om att utge arbetet utan en första utgåva skulle dröja ända till 1936. 3). Kongressen 1924 kom att delas mellan Haag och Göteborg. I Haag utgjorde historia och geografi som nu blivit vanligt en sista sektion. Där presenterade bl.a. den store spanske historikern Rafael Altamira en kolonialhistorisk syntes. I Erland Nordenskiölds Göteborg lyste däremot historiska ämnen med sin frånvaro. Det var samma sak i New York 1928. Tidens etnografi/antropologi var utpräglat ahistoriska. I Hamburg 1930 presenterade nordamerikanen Charles Upton Clark ett nyfunnet verk som knappast var mindre viktigt för amerikanistiken än Poma de Ayalas. Han hade påträffat "Compendio y descripción de las Indias Occidentales" av 1600-talsmunken Antonio Vázquez de Espinosa i Roms Biblioteca Barberiana. Det dröjde 18 år till han fick det utgivet. 4).

I Madrid 1935 fick historien mer plats på kongressen än någon annan gång förr eller senare. Den tredje sektionen, "Descubrimiento, Conquista y Colonización" svarade helt enkelt för halva programmet. Det var bl.a. här den unge nordamerikanen Lewis Hanke framlade en första version av det arbete om spansk indianpolitik som så smånimgom ledde fram till "The Spanish Struggle for Justice" (1949) och andra viktiga verk kring Fray Bartolomé de las Casas. Allt som allt avhölls 25 historiska föredrag. Men kongressakta skulle först utkomma 1948 eftersom spanska inbördeskriget kom emellan.

1939 delade Mexico och Lima på kongressen. Där var historien ganska allsidigt representerad, främst av latinamerikanska historiker som då var unga och aktiva som Jorge Basadre, Guillermo Lohmann Villena, Ella Temple och Ignacio Rubio Mané, de tre första peruaner, den fjärde mexikan. Utrymmet för historien skulle emellertid återigen reduceras drastiskt på kongresserna i New York 1949, São Paulo 1954 och Köpenhamn 1954. Den lilla kolonialhistoriska sektionen i New York rymde emellertid bl.a. ett intressant föredrag av John H. Rowe om inkaädlingars porträtt från kolonialtiden och leddes av en annan andeanist George Kubler. Denne skisserade på ett komparativt symposium resultat av historisk-demografisk forskning som utgavs som mono-

grafi tre år senare. Vad kongressen i Köpenhamn beträffar, var det den första där jag var med. Jag minns endast alltför väl när den framstående historikern från Belgien, Charles Verlinden, skulle presentera redogörelse om Santa Maria del Darién som troligen var den första stadsgrundningen på det sydamerikanska fastlandet och som han besökt tillsammans med exkung Leopold. Vi var fyra åhörare i salen: ordföranden, min fru och jag och stackars fru Verlinden för vilken säkert inget ord var nytt. Det var i denna stimulerande sektion som jag själv lade fram en första skiss om rasåtskillnadspolitiken i det koloniala Spanskamerika. Det tog mig ytterligare fjorton år att fullborda denna uppgift i form av en ganska diger bok. 5).

Betydligt fler både föredrag och åhörare när det gällde historia skulle det 1958 bli i San José de Costa Rica där min fru och jag också var med. Jag hade som delegat rollen att till kongressen överlämna ett verk av svensken C W Hartman, i seklets början en pionjär för arkeologisk forskning i Centralamerika. Kongressen var viktig såtillvida att Centralamerika nu omsider på allvar införlivades med amerikanistiken.

Under 1960-talet kom amerikanistkongresserna att avsevärt svälla i omfattning. Disciplingränserna blev mindre rigorösa. Ofta tvärvetenskapliga symposier inom kongressernas ram blev allt fler och fler. Till dem försköts kongressernas vetenskapliga tyngdpunkt. Även om det fortfarande fanns historiesektioner med rätt talrika föredrag gjorde deras ytterst heterogena och kvalitetsmässigt ojämna karaktär att också i detta ämne symposierna hädanefter kom att spela huvudrollen.

Ett sådant symposium organiserades t.ex. i Wien 1960 av spanskmexikanen José Miranda, en första klassens historiker. Titeln var ambitiös: "Evolución y transformaciones de los pueblos indígenas desde la conquista". Ett annat symposium på samma kongress var "Pictorial and Written Sources for Middle American Native History". Det var ett förebud om det mäktiga verket, "Handbook of the Middle American Indians" som då befann sig på ett förberedelsestadium. Kärnproblemet just då var att åstadkomma en rimlig balans mellan etnohistoria och arkeologi.

I Mexico 1962 introducerades så ett ämne av tvärvetenskaplig natur men med en stark historisk accent, nämligen " El proceso de urbanización en América Latina". Symposiet i detta ämne innebar en klar brytning med den hittills rådande kolonialhistoriska traditionen. De stadshistoriska forskarna blev kraftigt stimulerade av det första symposiets framgång. Det kom att följas upp genom symposier av samma slag i Mar del Plata 1966, Stuttgart 1968, Lima 1970, Rom-Genua 1972 och Paris 1976. Bland pådrivarna märktes den argentinske historiesociologen Jorge E Hardoy och den nordamerikanske historikern Richard Morse. Urbaniseringssymposierna utgör ett utmärkt exempel på att de internationella grupper som bildats vid amerikanistkongressernas symposier kommit att svara för öppnandet av ett hittills kanske helt försummat eller i varje fall föga utforskat forskningsfält.

Redan i Paris 1890 hade det som vi sett varit på tal att inkludera en presentation av historisk-demografisk forskning på kongressens agenda. Detta blev äntligen en realitet på kongressen i Mexico 1962 där primus motor var José Miranda. Men vid en så framskriden tidpunkt rörde det sig snarare om en anpassning till en redan existerande forskningstrend än om en pionjärinsats. Det historisk-demografiska studiet av 1500-talets Spanskamerika var redan en i varje fall i USA etablerad forskningsspecialisering.

Amerikanistkongressen i Lima 1970 bevittnade däremot en nyordning av stor betydelse ur historievetenskaplig synpunkt. På 1960-talet hade ett gemensamt latinamerikanskt forskningsråd för samhällsvetenskap, CLACSO, bildats. I sin tur tillsatte CLACSO 1969 en ekonomisk-historisk kommission som kom att ledas av den dynamiske unge mexikanske historikern Enrique

Florescano. I kommissionen fick man den goda idén att organisera ett eget symposium i anslutning till amerikanistkongresserna. I Lima gjorde ekonomhistorikerna vettigt nog framförallt en inventering av vad som hittills gjorts i Latinamerika inom denna specialisering. Det var nu inte särskilt mycket eftersom den ekonomiska historien hittills varit påfallande försummad i Latinamerika dess enorma betydelse till trots. Man diskuterade vidare frågan om nya lämpliga metodiska infallsvinklar. Därvid gjorde en historiker som tillhörde en äldre generation än de övriga, den fransk-italienske historikern Ruggiero Romano en särskilt viktig insats med sin kritiska evaluering av den s.k. New Economic History, dvs. ekonometrisk historia av nordamerikanskt snitt. Akta från symposiet publicerades på ett föredömligt sätt i lätttillgängligt pocketformat av SepSetentas i Mexico 1972 under titeln "La historia económica en América Latina". Redan 1972 i Rom hade kommissionen sitt andra symposium inom amerikanistkongressens ram där man dels diskuterade historisk demografi, dels storgodsens roll i Latinamerikas historia under företrädesvis kolonialtiden. Det var framförallt frågan om att på grundval av en rad empiriska studier ta ett steg mot generaliseringar och nya metodiska infallsvinklar. Resultatet blev såsmåningom en bastant antologi som 1975 i Mexico utgavs av Siglo XXI, "Haciendas, latifundios y plantaciones en América Latina". Den fick stor spridning och, tror jag, avsevärd betydelse för den sedan dess hastigt expanderande agrarhistoriska forskningen. Det var roligt att vara med i just detta arbete.

I Lima 1970 hade för första gången historiesektionen som sådan givits en mer etnohistorisk karaktär. Tidigare hade enstaka etnohistoriska föredrag snarast dykt upp i de etnologiska sektionerna. Från den väldiga kongressen i Mexico 1972 minns jag förutom en oerhörd mängd föredrag över historiska ämnen av högst varierande slag främst ett symposium om teknikhistoria, en klar nymodighet. Jag deltog själv med ett föredrag som jämförde gruvhantering i Spanskamerika och Sverige under 1600-talet, ett försök som jag nu har mina dubier om. Ett annat symposium ägnades på denna kongress för första gången åt arbetarrörelsens historia. Det var sannolikt matnyttigare än det väldiga symposium om **Modos de producción en América Latina** som organiserades under antropologi. Det gjorde även härdade marxister matta. Jag minns att en öststatskollega kom därifrån och kved: "Nu vill jag inte på länge höra något mer om modos de producción".

Pariskongressen 1976 var gigantisk till formatet och även dess akta omfattar en hyllmeter. 6). En sådan elifantiasis är i och för sig ägnad att motverka en kongress naturliga syfte att informera och förmedla kontakter. Där förekom emellertid framförallt ett minnesvärt symposium som visserligen klassificerats som etnologi men hade en fundamental historisk dimension, nämligen "Les mouvements indiens paysans aux XVIe, XIXe et XXe siècles". Det organiserades av etnohistorikern Henri Favre. Jag upplevde det själv som en viktig stimulans. Favre och hans krets i Paris bildade efter kongressen ERSIPAL, dvs. "Équipe de recherche sur les sociétés indiennes paysannes d'Amérique latine" som utgivit en rad typografiskt anspråkslösa men ofta intressanta arbetsdokument.

I Vancouver 1979 var jag ej med och har heller inte sett något material därifrån. Vad jag vet är att i varje fall ett etnohistoriskt symposium om Mexico 1984 i USA utgavs i bokform. 7). Från Manchester 1983 innehåller de egentliga akta endast resumeer. Falklandskriget till trots skall det ha varit ett dynamiskt och givande möte. Under historia figurerade inte mindre än tjugo symposier. CLACSO-kommissionens möte hade måst inställas. I stället organiserade Harold Blakemore ett symposium om kapitalexport till Latinamerika på 1800- och 1900-talen. Dess akta har utgivits i det västtyska **Ibero-Amerikanisches Archiv** (1983). 8). Modern historia, närmare bestämt perioden

1870-1914, gällde det också på det symposium där för första gången också ett utom-amerikanskt land inlemmades i temat. Det behandlade komparativt den ekonomiska och sociala utvecklingen under perioden i Argentina, Canada och Australien och organiserades av engelsmannen D C M Platt. Allt som allt förefaller historia ha fått ett större utrymme i Manchester än vid tidigare kongresser, de i Spanien undantagna. Väsentligare var att de historiska problemformuleringarna nu tack vare den fina gruppen av brittiska Latinamerika-historiker var betydligt intressantare än dittills. Vad Bogota-kongressen 1985 beträffar deltog jag inte i den och har inte heller sett några akta därifrån.

Denna genomgång har kanske varit alltför omständig men var nödvändig för att i någon mån kunna generalisera om historiens roll inom dessa kongressers ram. Länge var denna roll som vi sett ganska periferisk. Historia fick endast utrymme på kongresser i Spanien och Spanskamerika men det skedde inte på någon kvalitativt tillfredsställande nivå. Tvärtom var både den kvalitativa ojämnheten och den ämnesmässiga slumpmässigheten frapperande. Det förekom emellertid att unga forskare valde att på kongresserna presentera utkast och skisser till verk som kanske först långt senare publiceras i färdigt skick. Sådana forsknings-svalor blev dock knappast observerade av andra än en del andra kongressdeltagare. Det förefaller mig nämligen som om Amerikanistkongressernas akta endast i ringa grad kommit att utnyttjas av historiker i allmänhet. Man ser nämligen sällan referenser till dessa kongressakta i den historiska litteraturen.

Sedan 1960-talet har amerikanistkongresserna däremot i några fall tjänat som utgångspunkt för viktiga inbrytningar på nya forskningsfält. Jag tänker särskilt på stads, agrar- och ekonomisk historia. Kunskapsspridningen har heller inte längre inskränkt sig till själva akta som ofta kan vara svåra att få tag i. Utgåvor på kommersiella förlag har varit ägnade att i några fall öka den informativa effekten. Däremot innebär ansvällningen av kongresserna en klar risk för att de olika ämnenas representanter blir alltför isolerade från varandra. Specialiseringen drivs för långt och vitala personkontakter över ämnesgränser försvåras. Problem och möjligheter när det gäller historiens plats inom amerikanistiken bör emellertid ses från ett bredare perspektiv, framförallt med hänsyn till den historiska disciplinens egen utveckling.

Det kan för ett ögonblick vara av intresse att stanna vid de internationella historikerkongresserna som på liknande sätt svällt alltmer så att de till slut kommit att motverka sina egna främsta syften, information och kontakt. Inom dessa kongressers ram - de möts vart femte år - har emellertid Latinamerikas plats hittills förblivit absurt ringa. Det har jag själv kunnat bevittna i Stockholm 1960 - där vi dock improviserade fram ett endagskollokvium om rasblandningens historia på dåvarande Iberoamerikanska institutet på handelshögskolan i anknytning till kongressen - i Moskva 1970 - där jag var en av tre föredragshållare - och i Bukarest där situationen var föga bättre. 9). Nu har emellertid läget förändrats sedan vi bildat **AHILA,** dvs **Asociación de historiadores latinoamericanistas europeos.** Den har i sin tur hjälpt till att få fram en internationell kommission för latinamerikansk historia, **CIHL**, som just skall arbeta på att få Latinamerika bättre täckt på de internationella historiekongresserna. 10). Nästa hålls dessutom i Madrid 1990, redan det något av en garanti för att latinamerikansk historia inte kommer att glömmas bort. Men fram till nu kan det inte råda någon tvekan om att Latinamerikaorienterad historia varit betydligt bättre tillgodosedd på amerikanistkongresserna än på de internationella historikerkongresserna.

Fram till 1960-talet sysslade historieforskningen överallt övervägande med politisk historia. Det viktigaste undantaget var redan före kriget 1939-45 gruppen av franska historiker kring tidskriften Annales som pläderade för en allsidigare historiesyn med tyngdpunkten förlagd till strukturer snarare än händelseförlopp. Annalister av en yngre generation med Emmanuel LeRoi Ladurie som mest bekante företrädare har också betonat attitydernas (**les mentalités**) fundamentala historiska roll. Både i Västeuropa och USA bevittnade i vilket fall som helst 1960-talet ett genombrott för en samhällsvetenskapligt orienterad historieforskning, ofta bedriven med av datoriseringen underlättade kvantitativa metoder. I Latinamerika var dock detta genombrott endast partiellt. Där var traditionell, ofta politiskt reaktionär och/eller chauvinistisk historia alltför djupt rotad. Yngre historikers marxism ökade polariseringen och en del av dem råkade in i dogmatiska återvändsgränder medan andra bidrog till en ny samhällsorienterad historiesyn som gav allt bättre resultat. Jag tänker t.ex. på kretsen kring Comisión de Historia Económica y Social under Florescano och efterträdaren Heraclio Bonilla från Peru.

Under senare år har emellertid den främst sociologiskt orienterade, mer eller mindre kvantitativa historien på många håll kommit att upplevas som alltför "kollektiv". Den eklektiska historievetenskapen har därför kommit att i viss utsträckning orientera sig mot socialantropologi och psykologi med individen i centrum. Människan som ett slag föreföll helt undanskymd av kollektivet har åter blivit historiskt intressant.

För min del hoppas jag att den nya trenden inte skall gå för långt i sin reaktion mot "hårddata" till förmån för "mjukdata" ... Själva brytningen mellan de olika synsätten förefaller mig emellertid fruktbar och intressant. Den borde, mänskligt att se, öka förutsättningarna för reellt interdisciplinärt samarbete mellan historiker och andra amerikanister inom t.ex. amerikanistkongressernas ram. Kanske finns nu förutsättningar för att göra etnohistorien till ett starkare och livaktigare inslag i kongresserna med mer övergripande ambition än vad det hittills varit.

Etnohistoria uppstod som en medveten tvärvetenskaplig specialisering i USA i samband med de många processer som resulterade av "Indian Claims Commission Act" av 1946. Det gällde länge framförallt en användning av historiskt, skriftligt källmaterial för legala eller etnologiska syften. 11). Etnohistoria figurerade som en underavdelning till Etnologi i den tongivande Handbook of Latin American Studies ända fram till 1970 då den i stället inrangerades under Historia. Samtidigt har specialiseringens tyngdpunkt förskjutits från för-columbisk och erövringstid med intresset fixerat vid utgåvor av bildkodexar och krönikor till modernare tidsperioder och problem. Mer eller mindre sinnrikt kombinerar etnohistorikerna etnologiska, arkeologiska, språkvetenskapliga och historiska metodiska infallsvinklar. Den etnohistoriska forskning som bedrivits kring latinamerikanska ämnen och problem sedan 1960-talet har uppvisat en verkligt imponerande uppgång. Charles Gibson som redan 1964 utgav sitt stora pionjärarbete om "The Aztecs Under Spanish Rule" har fått en efterföljare i Nancy Farriss som på liknande sätt behandlat Mayas. Mexikansk etnohistoria har också på ett innovativt sätt tagits upp av Jacques Lafaye. Andinsk etnohistoria har haft ett kanske ännu mer markant uppsving med forskare som t.ex. Karen Spalding, Steve J. Stern, Nathan Wachtel, Pierre Duviols, Jan Szeminski och Tristan Platt. 12). Det är denna utveckling som jag tycker ännu inte fått tillräckligt utrymme och effekt inom amerikanistkongressernas ram. Men jag måste naturligtvis reservera mig för min okunskap om dem i Vancouver och Bogota. Ett av de många symposierna i Manchester hade i vilket fall som helst ett friskt och stimulerande grepp. Lett av den nordamerikanska antropologen Teresita Majewski ställde det nämligen frågan "Does a new ethnohistory exist?" Därmed avsågs främst behovet av att inlemma demografisk teori och metodik

samt epidemiologi. Man var tydligen överens om att etnohistorisk analys på detta sätt verkligen skulle kunna berikas.

Det mest väsentliga förefaller mig emellertid att vara att studiet av de olika etniska grupperna i Latinamerika i historisk dimension på kongresserna framförallt bör ske från ett övergripande etnohistoriskt perspektiv. I sin stimulerande om också ojämna bok från 1982, "Europe and the People Without History", driver den historiskt orienterade socialantropologen Eric R. Wolf med energi och lärdom den tesen att "The more ethnohistory we know, the more clearly 'their' history and 'our' history emerge as part of the same history". Thus, there can be no 'Black history' apart from 'White history', only a component of a common history suppressed or omitted from conventional studies for economic, political or ideological reasons". 13).

Men detta betyder ingalunda att man skall släppa lös och legitimera allehanda lösa, kanske demagogiska spekulationer kring världshistoriska förlopp. Det innebure att gedigen historisk sakkunskap borde testa och berika resultat av med olika metoder bedriven antropologisk, arkeologisk och annan traditionellt amerikanistisk forskning. Historikernas centrala uppgift skulle vara att infoga dessa resultat i ett vidare, kanske globalt perspektiv. Historiens funktion inom framtida amerikanistik är under alla förhållanden något som även vår lilla grupp av svenska amerikanister gör väl i att beakta.

NOTER

1. En översikt med utförlig bibliografi har utgivits av Juan Comas, **Cien años de Congresos Internacionales de Americanistas. Ensayo históricocrítico y bibliográfico**, Mexico DF 1974. Comas utgav sin första översikt av denna typ redan 1954. Hans standardverk gör det onödigt att för tiden fram till 1972 nedan ge detaljreferenser till de olika kongressernas akta.

2. E.W. Dahlgren, **Les relations commerciales et maritimes entre la France et les côtes de l'Océan Pacifique (Commencement du XVIIIe siècle)**, I, Paris 1909.

3. Felipe Guaman Poma de Ayala, **Nueva Corónica y Buen Gobierno Codex péruvienne illustré**, Paris 1936. Förkortad engelsk version: **Letter to a King: A Peruvian Chief's Account of Life Under the Incas and Under Spanish Rule**, utg. av Christopher Dilke, New York 1978.

4. A. Vázquez de Espinosa, **Compendio y descripción de las Indias Occidentales**, Smithsonian inst., Washington DC 1948. Även version på engelska.

5. Mörner, **La corona española y los foráneos en los pueblos de indios de América**, Stockholm 1970.

6. **Actes du Congrès international des Américanistes. Congrès du Centenaire, Paris, 2-9 Septembre 1976**, 1-10, Paris 1977-79.

7. **Explorations in Ethnohistory: Indians of Central Mexico in the Sixteenth Century.** Utg. av H.R. Harvey och H.J. Prem, Albuquerque, NM 1984.

8. **Past and Present in the Americas. A Compendium of Recent Studies.** Utg. av J. Lynch. 44th International Americanist Congress, Commemorative Volume, Manchester 1984. Sju föredrag om kapitalexporten i **Ibero-Amerikanisches Archiv**, 9: 3/4 (Väst-Berlin 1983).

9. Akta från rasblandningskollokviet utgavs skilt från kongressakta som **El mestizaje en la historia de Ibero-América,** Instituto Panamericano de Geografía e Historia, Mexico DF 1962, 104 s. Hur magert det var beställt med latinamerikansk historia framgår däremot klart av kongressakta.

10. Som AHILA:s generalsekreterare fungerar f.n. Prof. Horst Pietschmann vid Hamburgs universitet. Dess nästa kongress (vart tredje år) äger rum vid Universitetet i Szeged, Ungern i aug. 1987. CIHL står för **Comisión internacional de estudios latinoamericanos y del Caribe** med högkvarter i Paris och med Prof. Frédéric Mauro som generalsekreterare.

11. Det viktigaste organet för denna specialisering är tidskriften **Ethnohistory** där också en livlig teoretisk diskussion har förts. Se t.ex. J. Axtell, "Ethnohistory: An Historian´s Viewpoint", 26:1 (1979), s. 1-13; F. Jennings, "A Growing Partnership: Historians, Anthropologists and American Indian History", 29:1 (1982), s. 21-34. Se även t.ex. Ronald Spores, "New World Ethnohistory and Archaeology, 1970-1980", **Annual Review of Anthropology,** IX (Palo Alto, CA 1980), s. 575-603; Louis Necker, "L´ethnohistoire et le renversement de l´européocentrisme dans l´historiographie de l´Amérique Latine", **Société Suisse des Américanistes: Bulletin,** 37(1973), s. 27-34.

12. N.M. Farriss, **Maya Society Under Colonial Rule. The Collective Enterprise of Survival,** Princeton NJ 1984; J. Lafaye, **Quetzalcóatl et Guadelupe. La formation de la conscience nationale au Mexique,** Paris 1974; K. Spalding, **Huarochirí: An Andean Society Under Inca and Spanish Rule,** Stanford, CA 1984; S.J. Stern, **Perú´s Indian Peoples and the Challenge of Spanish Conquest: Huamanga to 1640,** Madison WI 1982; N. Wachtel, **La vision des vaincus. Les indiens du Pérou devant la Conquête espagnole,** Paris 1971; P. Duviols, **La lutte contre les religions autochtones dans le Pérou colonial,** Lima 1972; J. Szeminski, **La utopia tupamarista,** Lima 1984; T. Platt, **Estado boliviano y ayllu andino: tierra y tributo en el norte de Potosí,** Lima 1982.

13. Wolf, **Europe . . .** Berkeley, CA 1982, s. 19. Se även min recension av boken i **Ethnos,** 49: 1/2 (Stockholm 1984), s. 143 f.

Summary (by Mörner)

The author provides a survey of the role of History whithin the framework of the International Congresses of Americanists since 1875. He has been consulting the practically complete collection of their Proceedings kept at the Library of the Gothenburg Ethnographical Museum. Since Copenhagen in 1954, Mörner took part in half of them. He makes clear that for a long time, History ´s place in this connection was a very modest one. Only when Congresses took place in Spain or Spanish America, were there a more considerable number of papers on history on the program. Yet their quality was uneven at best. It is true that scholars chose the Congresses to present documents they had found or drafts of future work, as such of much interest. Historians of the Americas, in general, however, do not seem to have consulted the proceedings of Americanist Congresses to any great extent.

A change took place in the course of the 1960 ´ s. Congresses now attracted more scholars and special Symposia began to play an increasingly important role. History benefitted considerably from this development, even though this growing size and specialization also imply serious problems. Since then, the presence of rural, urban and economic history has been especially noteworthy at the various Congresses. These Americanist congresses are, in fact, by now much more important for the study of Latin American history than the International Congresses of Historical Sciences have been so far. The author makes a final plea for a greater emphasis than hitherto on Ethnohistory within a global context at future Americanist Congresses.

HUNTING AND GENDER COMPLEMENTARITY AMONG THE MATSIGENKA OF SOUTHEASTERN PERU *

by

Dan Rosengren

This paper will discuss Matsigenka hunting and hunting technology and how these particulars relate to gender relations. During the last 15 years anthropologists have become increasingly aware of the importance of gender relations, both for the impact it has on the structuring of society and for how it may consolidate and maintain relations of domination. Much attention has been paid to the so called sexual division of labour that everywhere is an important part of the culture specific way of organizing labour according to conceptions of men's and women's respective biological and/or ritual capacity. The sexual division of labour has been seen as a means by which women can be dominated and their labour exploited. Consequently it is the antagonistic and subjugating aspects that have been stressed. The present argument aims in no way to disregard or to belittle these aspects of the gender relations. A further effect of the sexual division of labour however is the gender complementarity that is an immediate outcome of the division. Both men and women are accordingly necessary components in order to form efficient productive units, be it in the form of households or other forms of organizing production. Through the complementarity men come to rely as much on the women as the women rely on the men. The male reliance upon women may probably also serve to further the widespread attitude among men to belittle the female contributions to the maintenance of the household; the upkeeping of the male hegemony and the devaluation of women and their work is closely associated. It is important however to note that the relations of gender antagonism and complementarity are not found on the same kind of "levels". While the relations of complementarity are found on the "level" of task fulfillment, the relations of antagonism are found on an ideological level.

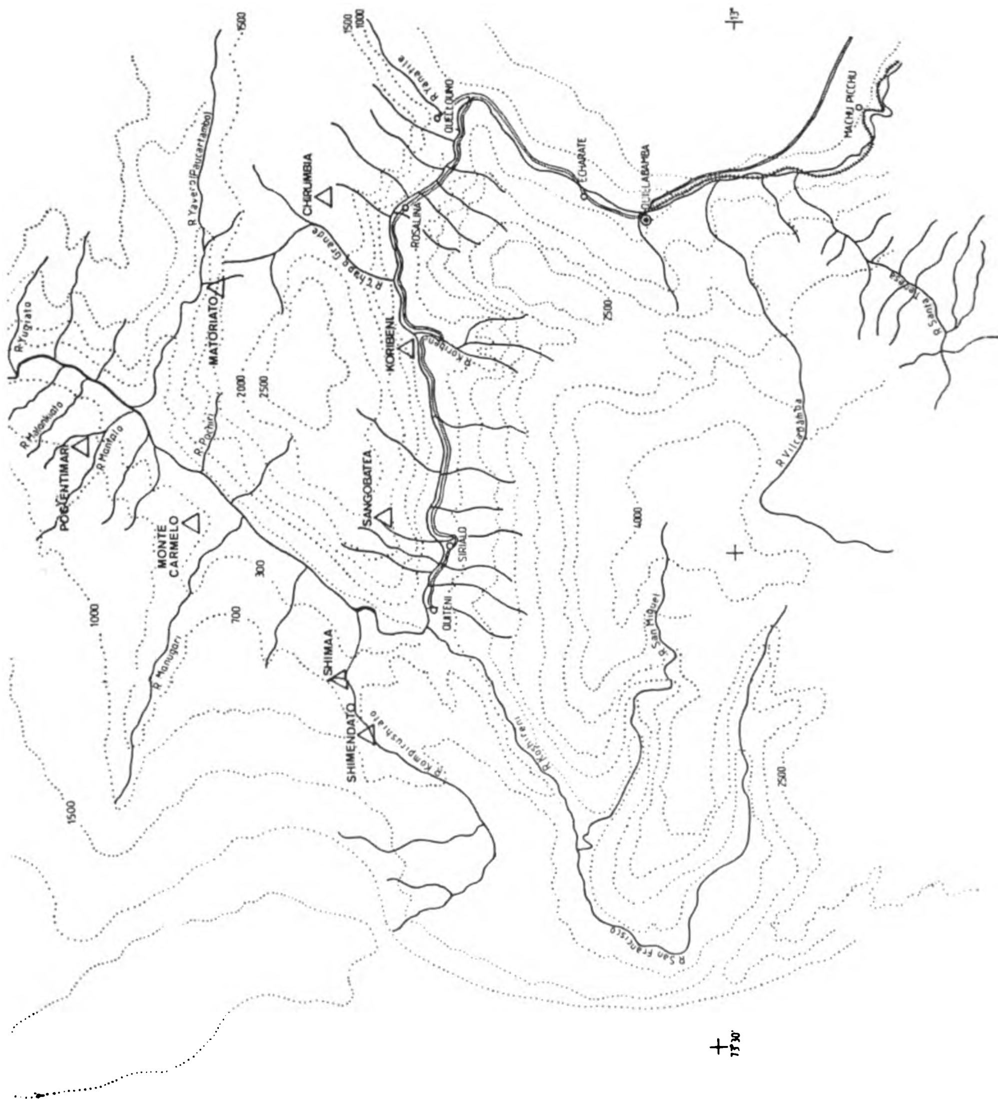
One of the foremost means to enhance male superiority is through stressing the values of certain activities, the products therefrom, and the exclusion of women from the participation in these particular activities. The most salient instance of such an activity is hunting. All over the world man as a rule is the hunter and game meat is often given an exaggerated value in relation to its over all economic importance. This applies for bands of hunters and gatherers as well as for those who hunt for the mere pleasure. The Matsigenka does not constitute any exception to this rule. However, following the sexual division of labour, Matsigenka women contribute with a minute but none the less crucial detail in the production of the hunting weapons. Paradoxically, Matsigenka female labour thus becomes a necessary prerequisite for the accomplishment of the so eminently male hunting.

Hunting among the Matsigenka

The Matsigenka is a group of hunting-gathering horticulturalists living in the montana of southeastern Peru. Their main subsistence comes from swidden

* I would like to thank Marita Eastmond and Jan Lindström for helpful comments and suggestions. Any errors or misinterpretations are of my own making.

MAP OF THE ALTO URUBAMBA AREA

horticulture and fishing but hunting and game meat is considered as more "important" in the sense that it is more highly valued. In contrast to both fishing and horticulture, hunting is an exclusively male occupation. To be a man is to be a hunter. The men usually bring some weapon as soon as they leave their houses for the fulfillment of their daily chores. This is even so in areas where game is scarce as a consequence of the heavy immigration of Andean peasants from the neighbouring highlands. A sling and a bag of pebbles to kill small birds have in these areas replaced the bow and arrows or the occasional shotgun that elsewhere is the unfailing company of the men.

Women are thought of as having a negative influence on the hunting success. Sexual abstinence the night before undertaking a hunting trip is a necessary prerequisite and some even consider that just dreaming of women have detrimental effects on the outcome of the hunt. The only time when a woman is in the vicinity of a hunt and a hunter is when men and women travel together and game is spotted. The men then immediately abandon the women on the trail and plunge into the forest in pursuit of the animal while the women remain absolutely silent on the trail.

Hunting among the Matsigenka is generally done individually with just a dog or two as company. Occasionally two or three men may go out together if the hunting is planned to continue for several days. Such teams consist of brothers or brothers-in-law (real and/or fictive). The reason given for preferring to hunt alone is that one man does not do as much noise as two and also that it is easier to stalk game when alone. In contrast to this, Casevitz-Renard (1972: 245) stresses most emphatically that a Matsigenka man never hun ts alone, that he always is accompanied by at least a boy. According to Casevitz-Renard this is because the hunter may not touch the game he himself has killed and the boy is therefore there to carry the meat home. These two versions are however not necessarily irreconcilable but can be seen as adaptations to different socio-historical conditions. Because of the dispersed settlement pattern of the Matsigenka, the boys attending the school in the extensive Matoriato community are also lodged in the school. This means that there are no boys or youths free to accompany a man on a hunting expedition. Thus, the hunter cannot expect any help from the boys and he will himself have to carry home the game he has shot. That the boarding-school may be the reason for the difference in Casevitz-Renard's and my respective versions is indicated by the convergence of our accounts when it comes to what happens when the hunter returns to home. Then, as will be seen below, the hunter will leave the game on the trail and have a small boy fetch it for him.

At the day of the hunt the man rises early in the morning. He prepares his weapons and makes his face painting, **sankinarenchi**, with the red paste extracted from the achiote fruits (**potsoti**, Bixa orellana). The painted designs vary but commonly he will draw two or three horizontal lines from cheek to cheek crossed by a vertical line following the ridge of the nose. This pattern is believed to make the hunter more difficult to detect for the game. The painting as such is also to show people encountered in the forest that the hunter is a true human being and not some kind of demon. The man leaves before daybreak in order to benefit from the cool morning and a maximum of daylight. Generally he will leave on an empty stomach and only bring along a little manioc to eat during the day. The hunger is thought to make the hunter more attentive and also more willing to endure the hardship of stalking game. Besides his weapons, he will bring as little as possible so as not to be hindered and burdened by excessive weight. This usually means that only the small **tsaig i** bag is brought. The **tsaig i** is a shoulderbag woven of cotton by the women in

which tobacco and coca are carried and which always accompanies a man wherever he goes. In this bag there will also always be found a small bundle of the **ibénkiki** grass (Cyperus sp.). The soft fragrance of the **ibénkiki** serves to attract the **sáangaríte,** that is the benign beings who help and protect the Matsigenka.

The hunter is generally back home sometime during the afternoon. However, during the latter part of the rainy season, when there is a slack period in the horticultural cycle and the game animals are said to be at their fattest, the hunting expeditions frequently may take two, three or even more days. During this time the men have to prepare their own food since no woman accompanies them. Interestingly enough from the perspective of gender relations, the men only roast their food in contrast to women who almost always boil the food they prepare.[2]

The Matsigenka do not have any taboos against killing particular animals. The prohibition against eating for instance the jaguar (**matsóntsori,** Pantera onca) and the red brocket deer (**maniro,** Mazama americana) and the notion that all snakes and carrion eaters are inedible do not prevent the Matsigenka from killing them. Especially snakes are killed whenever possible since they are much feared. In contrast to the snakes and carrion eaters that are not eaten for gustatory reasons, the eating of jaguars and red brocket deer are avoided for ritual reasons. However, all animals are also distinguished according to whether they are **piratsipage** or not, that is, whether they are domesticated by the benign **sáangaríte** beings or not. If an animal is thought to be domesticated by the **sáangaríte** it is also thought of as being ritually clean and then it is considered to be edible. If the animal is not **piratsipage** it is believed to be a creation of the malign demons and then it must be avoided.[3]

The most common game are different kinds of birds and monkeys. Among the birds the oropendola (**kátsari,** Psarocolius sp.), the curasaw (**tsamiri,** Mitu mitu), several species of ducks (e.g. **kánari, tayani, tsiyoni, katarishinianka,** etc., Pipile and Ortalis spp.) and fowls (**membiro, kéntsori, sótoni, toari, yankororiri,** etc., Finanus and Crytellus spp.) often find their way into the cooking pots. The most common of the monkeys is the black capuchin (Cebus apella) which in Matsigenka is called **komag inaro,** a term that also refers to the general category of 'monkey'. Other more or less common monkeys are, for instance, the howler monkey (**osheto** and **yaniro,** Alouata sp.), the brown capuchin (**chito,** Cebus albifrons), and the black spider monkey (**kiitsani,** Ateles paniscus). The collared peccary (**shíntori,** Tayassu tajacu), the white-lipped peccary (**santabiri,** Tayassu pecari), and rodents like the paca (**samani,** Cuniculus paca), and the agouti (**shároni,** Dasyprocta sp.) are fairly common as are also the armadillos (**étini, kinteroni,** and **kirikincho,** Dasypus sp.). Besides all these animals a wide variety of smaller birds are also caught. Animals like the tapir (**kemari,** Tapirus terrestris), caymans (**sáneri,** Caiman sclerops and **kempanaro,** Melansosochus niger), the capybara (**ibeto,** Hydrochoerus hydrochaeris) and the various kinds of bears (**maéni**) are today rare in the entire montana of the Upper Urubamba.

If the hunter has managed to make a kill, he will on the spot make a basket from lianas, bark and leaves in which the meat is carried home. Just shortly before entering the clearing around the house where he lives, he will leave the basket with meat on the trail in the forest. Selfassured he then enters the clearing empty-handed and sits himself down outside the house where everyone present can see him. He does not mention the hunt until someone will ask him, when, with ill-concealed proudness, he tries to belittle his

catch as much as possible: "I did not shoot anything worth talking about. It was so little that I did not even bother to bring it all the way home". After having dwelt for a while on his bad luck, he goes on telling where he has put his basket with meat. Someone, generally a small boy, then hurries away to collect the meat and upon returning the meat is immediately given to the female head of the household. If he has not managed to shoot anything the man will in contrast try to sneak into the merciful obscurity of the house where he will try to avoid being taken notice of.

The show put on at the house after a successful hunt can be said to fill two functions. First, sharing the meat with people outside the household can be limited to the group of people with whom one wishes to share it and, if it is only little meat sharing may perhaps be entirely avoided. Even though sharing is highly valued among the Matsigenka and the sharing of food is almost imperative - if there is food in the house any guest should be served something to eat - the sharing ought to be reciprocal. Those who repeatedly fail to reciprocate because of laziness are consequently avoided. Secondly, the show at the home-coming serves to enhance the man's reputation as a hunter: if he considers his catch to be insignificant and thinks that he was haunted by bad luck, it means that even though his catch was big he can do better. The unsuccessful hunting trips, in contrast, are never mentioned and they are soon forgotten. The man will deny that he was out hunting that day and later he will insist on that he was just out "wandering to see". Accordingly, men are always successful hunters, which signifies that they also are good men.

After the hunter has left the game on the trail outside the clearing he will not touch the meat again until it is prepared and served for eating. The cutting of the animal is done by the female head of the household and the subsequent distribution of raw meat is carried out only between women. Once the meat has been prepared, it can be given also to the men. The only rule that seems to regulate the distribution of meat is that the head and viscera of the animal must stay with the household of the hunter. The hunter himself may however not eat of the head because it is believed that he in such a case would never again be able to kill that particular kind of animal.[4] After the first cutting has been done, the meat is distributed in increasingly smaller morsels: A gives a piece to B who cuts it in two and gives one piece to C who may cut that piece into three and give away two of them, and so on. Apparently, there is no rule regulating to whom the meat shall be distributed but the main part of the meat seems to remain within a relatively limited circle of the hunter's wife's consanguines.

Hunting technology

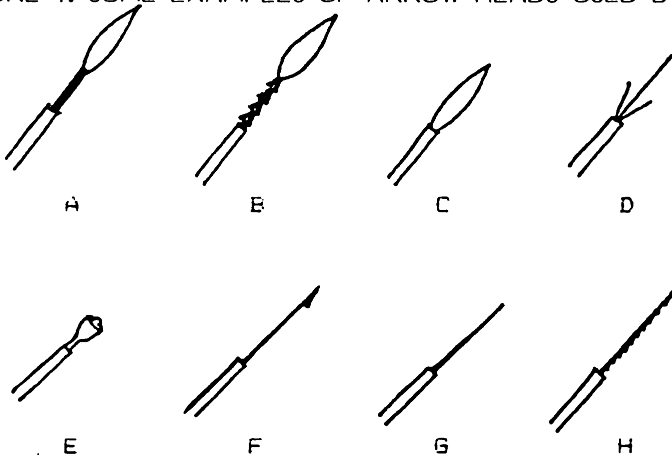
In the communities with the closest contacts with migrant settlements, i.e. Chirumbia and Koribeni, the principal weapon is the shot-gun while elsewhere the bow and the arrows still dominate. Even though bows and arrows still are used to some extent in Koribeni, guns are preferred and they are also spreading to the other more isolated communities as well. Guns and ammunition are however expensive and possession requires a special license which can be obtained only at the headquarters of the police in Quillabamba, the provincial capital. Although such licenses become increasingly rare the further into the forest one moves these regulations still signify an obstacle in getting hold of a gun. Thus, the spread of firearms to the more distant communities is as yet progressing only slowly.

Consequently, the bow and arrow is still the most common hunting weapon

that is found among the Matsigenka. Despite of the general distribution over most of the Upper Urubamba area the bow varies much in size between the different localities. The largest bows I found were those used in Matoriato where they measured approximately 1.75 to 2 meters. In contrast, the bows they use in Koribeni are comparatively small and measure hardly one meter in length. All bows are roughly oval shaped and some 4 to 6 cms at its broadest point in the middle which makes the Matoriato bows seem more "slender" in comparison to the Koribeni bows.

The bow (**piametsi**) is made from the hard wood of the chonta palm (**kiiri,** Guilielma speciosa or Bactris sp.). The arrow shafts (**opi**) are made from two kinds of reeds, either the **saboro** or the **kapiro** (Gynerium spp.). The arrow heads (**otsain**) are made from many kinds of material depending on their use (see fig. 1). The thickened head of the bird arrow for instance is made from the **iribatiki** tree (not identified), barbed arrows are made from the chonta palm, pointed arrow heads from the **saboro** reed and forked arrow heads from the **kirikota** tree (not identified). The bow string (**piamentsitsa**) is made from cotton and is strung on the small notches at the ends of the bow only when used, otherwise the bow is kept unstrung in order not to loose its elasticity. Arrow heads and arrow feathers are fastened to the arrow shaft with a thin string of cotton (**omaretara**). This string is coloured red with a dye extracted from the **potsotaroke** tree. The arrow feathers are made from large and middle sized birds' pinions that are cut to approximately 15 cm length and to 1.5 to 2 cm breadth. The feathers are fastened to the shaft according to the so called "East Brazilian feathering" or "bridge feathering" method, that is, they are fastened only at the ends. The feathers are also applied in a slightly spiralling fashion in order to make the arrow rotate in the air which will give it a better stability and straighter flight.

FIGURE 1: SOME EXAMPLES OF ARROW HEADS USED BY THE MATSIGENKA

A and B are called **kapirokota,** they are used for shooting large mammals and birds.
C is called **itega,** it is used as the **kapirokota.**
D is called **tsegontorintsi,** it is used to hunt middle-sized birds.
E is called **t onggarintsi,** it is used to hunt small birds.
F is called **kuriku** and G is called **shimamento,** they are both used for fishing.

H is called **tobaikirintsi,** it is used for hunting monkeys.

Hunting blinds are sometimes built. They are however not very common and their use is limited to certain times of the year, notably when the fruit of particular trees and palms ripens and attracts the game animals. Two kinds of blinds are used depending on the game expected. One kind of blind (**kintorintsi**) is constructed in a tree that is higher than the surrounding fruit bearing trees. From his elevated position the hunter is able to shoot three or four monkeys before the troop will notice what is happening and flee. The other kind of blind (**bankonarinchi**) is built on the ground and used e.g. when the **manataroki** palm drops its small nuts in February/March that are much appreciated by peccaries. This kind of blind is also built in the vicinity of game animals' drinking places.

I have come across only one kind of trap which in Koribeni was said to be the only kind used.[5] This is a trap for catching small birds and it is called **chigarintsi**, from **chígeri**, the generic name for small birds and also the name of a particular variety (not identified). Branches are smeared with a "glue" called **kónori** that is made of rubber latex mixed with the sap from the **tsonkitoroki** tree. The branches are placed over a section of a small stream, close to where small birds use to bath, and the birds that land on the branches are helplessly stuck there until the hunter recovers them. This "glue" is produced only in the downriver community of Malankiato whereto men from Koribeni travel to acquire it in exchange for fish and game meat.

When hardly more than toddlers, boys are introduced in the art of archery by elder brothers and friends. Practicing consists at this age of shooting on any kind of target in the immediate vicinity of the living house. Successively the practicing area is extended into the nearby forest and small birds, rodents, lizards and other small animals become the preferred practicing targets. When the boys become eight to nine years old their fathers teach them to make their own bows and arrows. The hunter apprentice learns how to hunt in the same informal manner, partly through listening to the stories of adult men and partly through his own experience. Although the education may appear to be quite casual, the apprentice learns rapidly and at the age of 14 to 15 years he is an almost fullfledged hunter and he is acquainted with most of the tricks of the trade.

Hunting and magic

In contrast to horticulture, for instance, hunting is closely associated with magic. This is a phenomenon that has been noted in many cases and it is often explained with reference to the uncertainty of the outcome in hunting compared to the security of the yields in agriculture (cf Carneiro 1970: 338). Although this argument is valid also for the Matsigenka it does only give a partial explanation. The forest is a dangerous place where evil supernatural forces are at work and magic is therefore needed and used to protect the hunter against these forces. It has already been mentioned that a bundle of the **ibénkiki** grass always is brought by the men to attract the benign and protecting **sáangaríte** beings.

The **sáangaríte** are very "pure" and abhor the slightest indication of impurity, which is partly defined as bodily functions in general and as sexuality in particular. The **sáangaríte** themselves, who in many other respects are like humans, feed only of scents and multiply through partition. Menstrual blood is regarded as extremely impure and perilous and its immediate connection with women makes the **sáangaríte** very reluctant in regard to women. Hence, the **sáangaríte** do not deal directly with women who therefore become very vulnerable to the evil supernatural forces in the forest which, in contrast to the **sáangaríte**, are

attracted by impurity. Consequently, it is quite inconvenient both for the men and women that the latter hunt and thereby are exposed to the dangers of the forest against which they cannot defend themselves. One consequence of these conceptions of the sexual division of labour is legitimized and the superiority of men in relation to women is enforced. A further consequence is that the men will be the sole providers of the ideologically high valued game meat because its provision relies on the good relations with and the good will of the supernatural and superior **sáangaríte** beings.

Matsigenka's conceptions of magic regarding hunting can to some extent be said to be both positive and negative. There are things that one must do as well as things that one must not do or must avoid. Positive magics are, for instance, the application of red pepper, **tsitikana,** in the hunter's or his dogs' eyes to improve the sight, the application of the juice from the rhizome of the **ibénkiki** grass on the arrows so that they will hit the target and when the hunter puts his hands in the concoction of the **eriapashi** herb (not identified) brewed by pre-pubescent girls the hunter's hands will not tremble. Negative magics are, for instance, the sexual abstinence before hunting, the avoidance of the unprepared meat, the meticulous disposal of bones, feathers and furs of the killed animals and the prohibition to let anyone touch one's bow. If these rules are not strictly adhered to, the hunter will in the future not be able to make any kill. One can, thus, say that the positive magic concerns the immediate success of the hunt while the negative magic refers to the future ability of the hunter as such. It is also worth to note that the negative magic is closely associated with ritual purity. This signifies that the women automatically are prevented from participating in hunting activities because of their inherent impurity.

Often the particular magics are more complex and contain elements of both positive and negative supernaturalism. Such is, for instance, the case with the wide variety of herb medicines that are administrated to improve hunting, e.g. the **shairómpini, salivani, shinchavani** and **shantobana** (non identified). These herb medicines are concoctions to drink that are made either as infusions or by mixing the juice with hot water. All of these herb medicines contain both positive and negative elements in their application. When a man takes, for instance, **shairómpini** he does so in order to improve his success in hunting monkeys. He will drink the **shairómpini** in the evening and then leave his house early in the morning just to "hunt" monkeys. However, during this and the subsequent "hunting" trips all the monkeys he sees will be allowed to pass unattacked. On the third hunting trip one monkey may be shot. This monkey may not be touched by the hunter. The hunter returns home and sends someone to take care of the monkey and bring it back to the house which the hunter immediately leaves because he may not stay there as long as there remains any part of this monkey. The hunter may thus not eat of the monkey and he may not even come in the vicinity of the ash from the fire over which it was prepared since the ash then would enter his eyes and make him blind. If he touches the monkey the medicine will loose its effect and the cure must be repeated. All remnants of the monkey is therefore buried in the ground somewhere deep into the forest. The same negative consequences will follow if he merely happens to touch a woman. The fourth time the man goes hunting he may shoot two monkeys and the fifth time he may shoot three. It is not required of him to shoot two or three monkeys at these two trips, these figures are only the upper limits of what he is allowed to kill and generally he will not be able to shoot as many as three monkeys on just one trip. However, he must kill at least one monkey on these trips. After the fourth and fifth hunting trips he must observe the same precautions. Afterwards he returns gradually to normal life and he is now supposed

to be a more successful hunter of monkeys. He must though remain cautious for some time with the fire and the ash.

Hunting and gender complementarity

From the above description it follows that hunting among the Matsigenka is an exclusively male activity. It is only men that may hunt and hunting is an important element in defining what constitutes manhood. The male exclusiveness of hunting is enforced and emphasized in both supernatural notions and in the division of labour. However, these supernatural and technological notions make hunting a male activity only through barring women from participation. Thus, there is nothing inherently male in hunting as such. Women are prevented from taking any part in hunting because of their greater impurity. The ritual pollution of women functions to countervail the efficacity of magic and to keep away the protective **sáangaríte**. Consequently, it is primarily the female shortcomings that make hunting a male activity.

The same supernatural and technological notions determine most of the actual division of labour according to gender belonging. The well defined division of tasks is generally strictly adhered to. Only in exceptional instances will men do some of the tasks ascribed to women or will women do some of the tasks ascribed to men. Several of these tasks are however so closely associated with either men or women that it would be unthinkable that someone of the opposite sex would even try to carry out anyone of the gender specific tasks. Of the uniquely male tasks the most salient is hunting while everything that has to do with cotton and its handling (i.e. harvesting, spinning, weaving, etc) is prominently female tasks. A consequence of this specialization is the creation of a complementarity between men and women who both will be equally dependent upon the other. To form a generalized subsistence union both a man and a woman must necessarily be included in order to form a viable unit. Among the Matsigenka the family plays consequently an important role not only as procreative unit but also as a productive unit.

There is a further consequence of the division of labour that immediately affects the gender relations. To fasten the arrow head and arrow feathers to the arrow shaft the small cotton string (**omaretara**) is necessary to give the arrow strength and stability. Since the string is spun of cotton it belongs to the uniquely female production sphere and only women can produce this particular item. Thus, in spite of all rules and conceptions that surround hunting and that function to make it an exclusively male activity through excluding women from even touching the hunting weapons men are completely dependent upon women and their labour in order to manage to hunt, i.e. to carry out what is so important for their gender identity.

NOTES

1. The world is according to the Matsigenka inhabited by many kinds of demons. These are believed to look more or less like the Matsigenka, i.e. as humans. None of them, however, are painted which makes the face painting a means by which to distinguish true humans from mere human-like demons.

2. The only food toasted by women that I have come across is manioc. Usually manioc is boiled as a pot vegetable though occasionally it may be toasted by being placed upon the glows of the hearth.

3. For a comprehensive and detailed account of Matsigenka animal conceptions see Baer 1984: 129-151.

4. The same rule applies to fish as well.

5. Again Casevitz-Renard's information (1972: 252f) is at variance with mine.

LITERATURE

Baer, G.:
1984 **Die Religion der Matsigenka, Ost-Peru**
Basel: Wepf & Co. AG Verlag

Carneiro, R.L.:
1970 "Hunting and hunting magic among the Amahuaca of the Peruvian Montana", **Ethnology**, 9(4): 331-341

Casevitz-Renard, F.-M.:
1972 "Les Matsiguenga", **Journal de la Société des Américanistes**, 61: 215-253

HALLEYS KOMET ÄVEN I MAYANSKA INSKRIPTIONER

av

S. Henry Wassén

I en till format och tekniskt utförande blygsam form utgives periodiskt av Institutet för amerikansk etnografi i Düsseldorf en publikation kallad **Ethnologia Americana.** Innehållet är amerikanistiskt, och olika medarbetare bidrager med artiklar och notiser om olika indiankulturer. I nummer 109 för december 1985 (Årg. 21:2) har en skribent vid namn Franz J. Hochleitner påpassligt och med anledningen av Halleys komets rel. närhet till jorden vid tiden för årsskiftet 1985-1986 skrivit en artikel om att passager av denna komet med sitt kroniska uppträdande hos oss på ca. 76 år även observerats och daterats av mayaindianer i Centralamerika under tiden för deras klassiska epok, som tog slut ca. 900 e.Kr.

Med anledning av nämnda passage av Halleys komet har i tidningsartiklar, tidskrifter etc. åter kända data från t.ex. kinesiska och europeiska tidigare observationer meddelats. Något om mayaindianernas observationer och dateringar av kometen har dock förf. veterligen icke nämnts i sammanhanget, förrän Hochleitner vid årsskiftet 1985/86 aktualiserat ämnet. Några data från det mayanska materialet skall därför här återgivas efter förf. i Ethnologia Americana. Först skall dock i korthet något nämnas om dessa indianers sätt att räkna och forma kronologin, specialområden som man ganska väl känner till i detaljer för den mayanska kulturen.

Mayaindianerna uppfattade tidens delar som bördor, som bars genom hela evigheten av bärare, vilka avlöste varandra. Detta har särskilt framhållits av den engelska store mayaspecialisten Sir J. Eric S. Thompson (1898-1975). Det var en gudaburen kronologi, som av okända men till synes fiktiva skäl utgick från ett datum, som maya kallade "4 Ahau 8 Cumku", d.v.s. dagen "4 Ahau" som nionde dagen i månaden Cumku. Denna kronologiska start har av Thompson fått en korrelation till året 3113 f.Kr. , en tidpunkt som enligt honom antagligen står för en återskapelse av världen, då maya tänkte sig flera sådana. Helt enig är emellertid ej forskningen om detta fiktiva år för mayakalenderns början. Franz Hochleitner har i arbeten från 1966 ansett, att detta fiktiva datum skall vara den 30 januari 3129 f.Kr., på mayanskt sätt men med våra siffror skrivet "13.0.0.0.0. 4 Ahau 8 Cumku." Vid omräkning till vår gregorianska kalender måste man dels ha korrelation mellan den "korta räkningen" (mer om den senare) hos maya och den gregorianska kalendern dels även ha korrelation med den "långa räkningen" hos maya. Det var amerikanen J.T. Goodman, som först klarade den "långa räkningen" och preciserade ett datum till gregorianska kalenderns 14 november 1539. Senare kom en tidsbestämning av ävenså amerikanen H.J. Spinden, som förlade startpunkten för mayakronologin till 3485 f.Kr. En förbättring av Goodmans uträkning följde genom arkeologen Juan Martinez Hernandez 1918, och ytterligare en justering på 4 dagar genom här nämnde Eric Thompson, som under många år arbetade som mayaspecialist för Carnegie Institution i Washington, D.C. Här refererade Hochleitner har vid sina uträkningar av kometdateringen hos maya för "långa räkningen" följt en korrelation som något avviker från Thompsons medan han för "korta räkningen" (som är senare hos maya) följt just Thompson.

I mayansk hieroglyfskrift, som är mycket detaljrik i de olika tecknen, läser man en angiven tidpunkt i vertikala kolumner. Skriften läses uppifrån och ned och från vänster till höger med i regel två hieroglyfer satta bred-

vid varandra. Överst står ett stort introduktionstecken med namnglyfen för en månadsgud. Därunder står vertikala glyfer med sina specifika bilder och sifferbeteckningar. Dessa kan vara tecken för noll, punkter för 1-4 och streck för 5-tal. Ett tal som 19 kan då markeras med fyra "ett-punkter" och tre "fem-streck". Vid varje värdemarkering står en glyf (ofta profiltecknade huvuden) som beteckning för antalet dagar i enheten. I fallande skala är det då fråga om: **Baktun** (för 144000 dagar), **katun** (för 7200 dagar), **tun** (för 360 dagar = 1 år bildat av 13 månader med vardera 20 dagar), **uinal** (för 20 dagar = månad) och slutligen **kin** för dag. Summan av antalet dagar räknades framåt från den fiktiva startpunkten. Maya hade alltså en viss dag som utgångspunkt för sin kronologi, medan vi har ett år (Kristi födelse, romarna hade i julianska kalendern tiden för Roms grundläggning, etc.).

Årsenheten **tun** gav 360 dagar, men man räknade även med 355 dagar, och kallade de överskjutande fem dagarna för **Uayeb** och ansåg dem vara olycksdagar. För Aztekerna ansågs de fem överskjutande dagarna i årscykeln vara divinatoriska, och de kallade dem **nemontemi**.

Från lägsta kalenderenheten **kin**, en dag, kunde mayafolkets utbildade fackmän, väl närmast prästerna och eliten inom prästkungasläkterna, bygga upp enorma serier av dateringar både bakåt och framåt i tiden. Thompson har i sitt även på svenska (1957) utgivna arbete "Maya, en kulturs blomstring och fall" anfört inskrifter som tränger 90 resp. 400 miljoner år tillbaka i tiden. "De vidstående hieroglyferna berättar att utgångspunkten för dessa beräkningar låg tusentals miljoner år längre tillbaka i det förflutna. Vi kan faktiskt vara ganska säkra på att mayaindianerna dragit slutsatsen att tiden var utan begynnelse" (anf. arb. s. 140).

De gudaburna dagarna räknades i efterskott såsom nutida astronomer räknar timmar. I det system, som kallas "Långa räkningen", kunde en viss dag återgivas exakt inom en period av 374000 år. Innan denna systematisering kom till stånd, troligen på initiativ av någon genial tänkare, måste dessa av kronologi besatta indianer ha haft en grund i långvariga observationer av solens och månens samt andra himlakroppars rörelser. Att deras grannar i norr aztekerna hade observatorier med enkel instrumentering för att mäta vinklar vid studiet av himlakropparna är känt från bildskrifterna. Man ser ibland ett ansikte, som tittar mot himlen i gapet mellan två vinkelställda stavar, ibland syns endast ett öga, men byggnaden från vilken observationen skedde är markerad. Från mayakulturen känner vi bl.a. runda byggnader, som torde ha varit observatorier.

En viktig förenkling kom till stånd, då mayaindianerna började med "Korta räkningen". De kunde då med endast tre hieroglyfer angiva en dags exakta placering inom en period av 19000 år. Allt skedde med stor precision, ehuru forskarna någon gång kan hitta en felskrivning på de arkeologiska minnesmärkena. Som redan sagts kunde ofattbart långa perioder bevaras och diskuteras bland de dåtida lärda i de nu högintressanta arkeologiska centra för mayakulturen under dess klassiska skede. I Petén skall t.ex. ett datum finnas som täcker 597 solår.

Nu till kometer. Olika amerikanister har tidigare klarlagt, att de centralamerikanska folken kände till dem. I del X av **El México Antiguo** 1965 till minne av den kände mexikanisten Hermann Beyer, finns en uppsats av honom om de aztekiska indianernas astronomi. Han nämner däri de aztekiska orden **citlalpopoca** "rykande stjärna" och **xiuitl** för kometer. Det senare ordet översättes med bl.a. år och komet, och det förefaller som om ordet även har med "eld" att göra, eldguden hette **Xiuhtecutli**. I sammanhanget återger Beyer några teckningar av kometer (se bildmaterialet), som finns i manuskriptmaterial bevarat i Madrid från den för sin berömda historia om Mexico av alla amerikanister dyrkade franciskanermunken Bernardino de Sahagún (född 1499 ?, död i Mexico 1590). Utan tvivel hade denne lärde man, som talade och skrev

på aztekiska, även diskuterat sådana fenomen med sina indianska sagesmän, indianer med vilka han började samarbeta kort efter sin landstigning i México 1529. Samarbetet ägde särskilt rum i Tlatelolcos kyrka, där han systematiskt bearbetade sitt insamlade material om bl.a. indianernas trosföreställningar och föreställningsvärld.

Efter Sahagún och Beyer nämner Hochleitner, att en komet hos aztekerna ansågs båda någon härskares död eller olyckor som krig och hunger. Han citerar efter amerikanen Morris Swadesh, att mayaindianerna kallade en komet för **Budz-ek.** Dessa indianer skulle ha sett på kometer som "himmelska cigarrer", ty regngudarna ansågs som storrökare, och kometer uppfattades som cigarrstumpar som gudarna kastat från sig i rymden.

Vad passagerna av speciellt Halleys komet beträffar har Hochleitner funnit att nära en fjärdedel av i mayansk hieroglyfskrift och dess "långa räkning" hittade data om kometer refererar till just denna periodiska besökare från rymden. I **Ethnologia Americana** redogör Hochleitner för fyra passager antecknade annorstädes på jorden.

Först kommer passagen 451 e.Kr. Den observerades i Kina och i Europa, f.ö. under romerske fältherren Aetius' för européerna segerrika slag på Katalauniska fälten mot hunnerhövdingen Attila. Mayadateringen finns - ehuru dock med frågetecken för just denna datering - i Naranjo i Petén. Den ger som datum 14 april 451, och kometen stod vid den passagen i perihelium (närmast solen) den 24 juni 451.

Den andra mayanoteringen finns i en av de få bevarade mayahandskrifterna, Codex Dresdensis. Det gäller passagen år 607, i Kina noterad till månaden maj. Dresdenkodexens datum ger översatt den 30 juni 607, kometen befann sig i perihelium den 13 maj.

Tredje passagen är från 684, och enligt Hochleitner anges den som antecknad i "Chroniken von Nürnberg", ävenså i Kina och Japan. Kunniga iakttagare hos maya skar in en inskrift i en arkeologiskt bevarad dörrpost kallad "Nr 15" i Yaxchilán, ävenså på stele "J" i Copán. Dörrdetaljen ger datum för 1 september 684, och i Copán är dateringen gjord för 26 juni. Kometen angives år 684 ha befunnit sig i perihelium den 28 oktober.

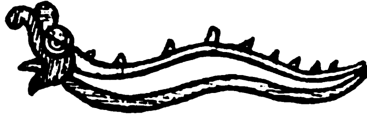
Den fjärde mayanska observationen avser Halleys kometpassage år 760. Den noterades i Kina och Europa, och Hochleitner citerar en uppgift om ett stycke glödande järn på himlen under bysantinske kejsar Konstantins 20:de regeringsår. Mayanska dateringar om kometpassagen gjordes det året på dels stele "A" i Quiriqúa, dels på altaret "Q" i Copán. På det första stället blir dateringen i vår tideräkning den 18 maj år 760. På altaret har man **två** noteringar, den 18 maj och 21 juli, vilket som påpekats av Hochleitner betyder, att mayaindianer observerade Halleys komet före och efter dess perihelium, som inträffade den 11 juni år 760.

Komet tecknad i manuskript från 1500-talets México av Bernardino de Sahagún. Palatsbiblioteket i Madrid. Efter Hermann Beyer i El **México Antiguo**, X, México 1965, s. 283.

Komet eller meteorit avbildad som en pil i Bernardino de Sahagúns manuskript i Palatsbiblioteket, Madrid. Aztekiska benämningen var **citlalintamina.** Efter Hermann Beyer i **El México Antiguo,** X, México 1965, s. 284.

En komet, **xiuitl,** från 1489. Avbildning i Codex Telleriano-Remensis, numera i Nationalbiblioteket, México. Utgiven i Paris 1899 av E.T. Hamy. Efter Hermann Beyer i **El México Antiguo,** X, 1965, s. 283.

En komet som aztekiske härskaren Montecuhzoma Xocoyotzin säges ha observerat år 1516. Bilden i del 1, pl. 24 i mexikanske 1500-talsförf. Fray Diego de Durán, vars arbete Historia de las Indias de Nueva España e Islas de la Tierra Firme utgavs i México 1867-1880. Har reproducerats i Hermann Beyers minnesvolym i **El México Antiguo,** X, 1965, s. 284.

OM ADOLF ERIK NORDENSKIÖLD 1832-1901, VARS SON ERLAND (1877-1932) BLEV GÖTEBORGS LEGENDARISKE INDIANFORSKARE

av

S. Henry Wassén

Vid högtidsdagen i Travellers' Club i Göteborg 1976 höll jag ett minnesföredrag över min lärare och chef under de tidigaste akademiska ungdomsåren, professorn friherre Erland Nordenskiöld i Göteborg. Det var 44 år efter hans bortgång 1932. Nu gäller det ett minnesföredrag om hans far, professorn friherre Nils Adolf Erik Nordenskiöld, detta 84 år efter hans död 1901.

Under 1984 fick jag som generös gåva av min under sommaren 1985 bortgångne finlandsfödde vän, med.dr. Eric Salingre i Göteborg, ur hans bibliotek boken "Nordenskiöld Sjöfararen" skriven av Henrik Ramsay, en släkting till Nordenskiöldarna och utgiven i Helsingfors 1950. Jag hade hört om boken tidigare, men den var oläst av mig. När jag läst den har den givit mig mycket, ej minst för uppgifterna om Adolf Nordenskiölds sommarställe Dalbyö på Sörmlandskusten, ca. 1 mil från Västerljungs station på Västra Stambanan. Adolf Erik hade förvärvat den fastigheten 1882. På en bild på s. 295 i Ramsays bok står Nordostpassagens betvingare en sommardag 1888. Med sig har han en systerdotter till hustrun Anna, en egen dotter Anna och den då blott 11-årige sonen Erland. Friherrinnan Anna Maria Nordenskiöld, född Mannerheim, var syster till greve Carl Mannerheim på Villnäs säteri väster om Åbo, i vars äktenskap med Helena von Julin det år 1867 föddes en son döpt till Carl Gustaf Emil Mannerheim. Denne blev en av Finlands stora söner, känd som forskare, militär, riksföreståndare och president med titeln Marskalk av Finland. Han var brorson till polarforskarens maka och sålunda nära släkting till vår Erland Nordenskiöld i Göteborg. Jag nämner detta speciellt för att jag under mitt arbete med den senare under några få men oerhört inlevelserika år vid vårt Etnografiska Museum fick intrycket, att Erland sällan talade om några av de många kända släktingarna. Han beklagade som amerikanist att hans äldre bror Gustaf, född 1868, avlidit så tidigt - han skördades i tbc blott 27-årig 1895 - ävenså att dennes tänkta livsverk som forskare på Nordamerikas indiankulturer blev så kort. Om broderns för sin tid banbrytande och viktiga bok "The Cliff Dwellers of Mesa Verde" talade Erland ofta positivt.

I sin forskning som amerikanist ägnade sig Erland blott sporadiskt åt Nordamerikas indianer. Hans lärjungar blev alla fostrade på det sydamerikanska materialet. Ej ens musealt gjordes allvarligare försök att tillföra det på Nordamerika så svagt representerade museet i Göteborg material från den norra delen av kontinenten, frånsett eskimåerna. Jag har inom parentes anmärkt börjat fundera på om det var den äldre broderns korta men viktiga insatser i norr som kan ha kommit Erland att med frenesi ägna sig åt Sydamerika.

Ehuru säkert stolt över familjetraditionerna nämnde Erland knappast alls, åtminstone för mig och väl ej heller för de andra eleverna vid museet, sin far Adolf Erik. En gång gjorde han det dock, då han höll på att fundera på något, som under tilltagande sjukdom pressade honom. Jag vill minnas, att han plötsligt men riktat mot mig sade något om "att det ej alltid var lätt att vara en stor mans son". Övriga kommentarer gjordes ej. De kom några år senare, då jag efter Erlands död kom att nämna yttrandet för en äldre etnograf väl förtrogen med förhållandena i Stockholms akademiska värld under tidigare år. Denne person menade syrligt, att det säkerligen varit till stor nytta för Erland Nordenskiöld att ha haft den gamle faderns stöd

och inflytande bakom sig, t.ex. vid organiserandet av de första resorna till Sydamerika, vilka för sonens del till att börja med helt gick i naturvetenskapliga tecken. Konstigt hade det väl varit annars! Adolf Nordenskiöld följde under de sista åren av sin levnad ej minst den då endast 22-årige Erlands i sydligaste Sydamerika påbörjade forskningar. Till Göteborgs Etnografiska Museums arkivsamlingar lyckades jag en gång rädda ett troligen just av Adolf Erik handskrivet koncept till ett telegram avsänt 28 mars 1901 till Erland Nordenskiöld c/o en ångare tillhörig Norddeutsche Lloyd i Bremen. Texten var till de utresande medlemmarna av Svenska Chaco-Cordilleraexpeditionen 1901-02, för vilken greve Eric von Rosen på Rockelstad var vad vi nu skulle kalla sponsor och då ledande etnograf. Den löd: "Lycklig resa. Helsa. Goda resultat önskas Argentina fararna". Undertecknarna var Erlands föräldrar Anna och Adolf samt dessutom Anna, Wilhelm. Med de sistnämnda torde avses Erlands syster Anna, f. 1871 och hennes dåvarande make överstelöjtnant Wilhelm Swedenborg.

Trots det sagda är det ingen tvekan om att Erland Nordenskiöld högt skattade sin fars pionjärgärningar under arktiska färder. Volym 8 av hans berömda serie Comparative Ethnographical Studies, publicerad i Göteborg 1930, utgavs "To the Memory of my Father".

Det var nu nämnde sonen Erland Nordenskiöld, som klädd i en jacka och halvlånga byxor sommaren 1888 blev fotograferad med fadern under en ek på Dalbyö. På samma ställe och under samma ek stod jag själv många gånger sommaren 1931, ofta i samtal med cunaindianske vännen Rubén Pérez Kantule från San Blas i Panamá. Mitt amanuensarbete vid museet hade då förlagts till Dalbyö, där jag maskinskrev många av de dokument, som indianen fört med sig, och fick renskriva de lärda mödor som utkristalliserades under Erlands arbete med den långväga gästen, som sedan kom att bli min introduktör och viktige medarbetare i Panamá. Eken står ännu ehuru en hel del år äldre framför den s.k. Rosenstugan på Dalbyö. Detta har Erlands dotter, konstnär Margaretha Nordenskiöld bosatt i Helsingborg, meddelat mig i början av 1985.

Dalbyö, där Adolf Nordenskiöld kort före midnatt till 13 augusti 1901 för alltid fick sluta sina ögon efter att den 12:te ha återkommit från Stockholm efter skrivarbete i bostaden där, kom att fortsätta rollen som sommarbostad för Erland Nordenskiöld och hans familj. Sedan Erland gått bort sommaren 1932, kunde dock ej hustrun friherrinnan Olga Nordenskiöld i längden behålla stället. Det övergick 1944 till en släkting, doktor Ragnar Winblad, Stockholm, vars mormor var född Nordenskiöld.

Från A.E. Nordenskiöld fanns det 1931 på Dalbyö flera minnen. Tydligen var det så även i april 1934, då Dagens Nyheter hade en artikel om just Dalbyö med underrubriken "En guldgruva av reliker från Vega". Jag såg dessa minnen 1931, men saxar ur D.N. för att friska upp minnet bl.a. följande: "Där står uppe i övre hallen Nordenskiölds lilla enkla skrivbord från "Vega", vid högtidliga tillfällen dukas "Vegas" porslin fram i matsalen. I A.E. Nordenskiölds arbetsrum står hans stora båtformade täljstenskar från Grönland kvar på arbetsbordet, på kortväggen sitta vid sidan av ett japanskt trolldomssvärd hans korslagda skidor från bestigningen av inlandsisen. På en vägg lyser den jättestora japanska hälsningsadressen med kalligrafiskt utformade karaktärer: 'Så långt som månens strålar går ditt rykte'."

På min fråga har Erlands älsta dotter Margaretha Nordenskiöld berättat för mig vart åtminstone några av minnesföremålen tog vägen. Hennes älste bror Erik Nordenskiöld, som även han nu är död, tog hand om farfaderns skrivbord från "Vega". Den japanska hyllningsadressen har hon själv i sin bostad vid Öresund i Helsingborg, liksom udda souvenirer t.ex. någon bit av ett

mammutrevben och även en bit av "Vegas" köl. Vegaporslinet delades upp på barnen efter Erland och Olga Nordenskiöld. Medaljerna som präglades som ärebetygelser åt Adolf Nordenskiöld måste säljas av Erlands dödsbo. Det nämnes i den åsyftade artikeln i D.N. att den stora Mikado-medalj, som Vega-Nordenskiöld erhöll i Japan efter kringseglingen inlöstes av Geografiska Sällskapet i Stockholm.

Polarfararen fick vila i en familjegrav på Västerljungs kyrkogård, dit hans maka Anna, född Mannerheim, även fördes efter att ha slutat sitt liv den 1 maj 1924 och sålunda under mer än två decennier ha överlevt sin berömde make. Till denna kyrkogård fick jag i Erland Nordenskiölds och andra familjemedlemmars sällskap någon gång följa med 1931 som avbrott i skrivarbetet. Kanske är det sådana samlade minnen, som gjort att jag vågat detta föredrag. Delvis är det väl också av det skälet, att jag efter krigets slut 1945 tillfrågades från Paris, om att i en volym kallad "Les Explorateurs Celebres" bidraga med en artikel om Adolf Erik Nordenskiöld. Jag accepterade, och 1947 trycktes av Edition d'Art Lucien Mazenod i Paris och Genève nämnda verk om de verkligt stora upptäckarna under tidernas lopp, för att nämna blott några få, Marco Polo, Kolumbus, Vasco da Gama, Cook, Vancouver, Livingstone, Pizarro, Hudson, Amundsen, Rasmussen, Shackleton m.fl., inalles ett 70-tal, men ingen svensk förutom just Adolf Erik Nordenskiöld. Min lilla artikel hade rubriken A.-E. Nordenskjöld 1832-1901, men namnet felstavades med "j" istället för "i" i såväl rubrik som text (s. 246-249). Artikeln, som ej fått korrekturläsas av mig, pryddes liksom de övriga av en helsidesbild. Då jag såg bilden, frapperades jag av den oerhörda porträttlikheten mellan far och sonen Erland, i synnerhet under sonens sista år, då han stundom var mycket trött. Den vackra volymen finns nu i Etnografiska Museets bibliotek, själv har jag endast en enkel fotokopia av artikeln, varur jag dock hoppas kunna ta några data för detta föredrag. Före så sker, vill jag dock nämna, att det var en etnografkollega André Leroi-Gourhan vid Musée de l'Homme i Paris, som var huvudredaktör för verket, och väl utgick ifrån att jag kunde skriva om den berömde Adolf Nordenskiöld, då jag samarbetat med hans son. Att nämnde franske kollega passade på att under mitt namn felaktigt tillfoga "Professeur à l'Université de Göteborg (Suède)", måste jag åter beklaga, då jag aldrig varit detta och självklart ej heller någonsin utgivit mig därför. Erland Nordenskiöld brukade ofta säga att "förläggare är författarnas hormammor", man får finna sig i vad de gör.

Adolf Erik Nordenskiöld föddes 18 november 1832 på Frugård i Mäntsälä, ca. 30 km n.v. om Borgå. Han var en av sju syskon och föräldrar var bergsintendenten, statsrådet Nils Gustaf Nordenskiöld (1792-1866) och Margareta Sofia von Haartman (1808-1860). Släkten hade ursprungligen svenska rötter i Uppland. Därifrån kom nämligen 1692 en man vid namn Johan Erikson Nordberg från Tierps Sn. Han var utsedd att ta hand om greve Fabian Wredes egendomar i Finland. Denne Nordberg var tydligen nitisk och hann att bli egen jordägare i Nyland. Han dog 1740 och efterlämnade tre söner, vilka enligt Ramsay alla blev fortifikationsofficerare och kallade sig Nordenberg. Anders Johan Nordenberg född 1696 var med Karl XII i Fredrikshald och kom 1725 att gifta sig med Sofia Margareta Ramsay. Senare gifte sig brodern Carl Fredrik, löjtnant, med en 14-årig Hedvig Ramsay, syster till den förutnämnda. Det senare äktenskapet blev utomordentligt fruktsamt. Hustrun Hedvig dog vid 42 års ålder efter att ha fött 18 barn, av vilka 9 växte upp. Det var den fruktsamma grenen som gav upphov till Nordenskiöldarna. Två av bröderna hade 1751 adlats under namnet Nordenskiöld med svenska ättenumret 1912 i Riddarhuset. Ramsay påpekar (s. 12), att det rikt välsignade äktenskapet "under seklens lopp givit upphov till två adliga och tre friherr-

liga släkter, bosatta i Sverige, en adlig ätt i Finland och en till Tyskland överflyttad gren".

För att förstå Adolf Nordenskiölds framtida gärning, får vi ett ögonblick gå tillbaka till fadern Nils Gustaf Nordenskiöld. Denne var specialist på mineralogi och har enligt Ramsay kallats "den finska mineralogins fader". Detta hade omedelbara följder för sonen Adolf, som dels växte upp i naturvetenskaplig miljö, dels följde fadern på ständiga färder i naturen och även hjälpte till att ordna samlingarna i hemmet. Långt senare skrev han också själv: "Min levnadsstråt blev från barndomen utstakad" (Ramsay, s. 28).

Skoltiden började i stiftsstaden Borgå, där en lärare var Johan Ludvig Runeberg. Efter en del gymnasistbråk med grund i en hos Adolf Erik tidigt manifesterad frihetsanda fick bl.a. bröderna Nordenskiöld lämna skolan, varefter Adolf läste in kurserna privat och tog studenten 1849, ej ens 17 år gammal. De akademiska studierna började genast med kemi, mineralogi, palaeontologi o.d., varav det mesta då gick under kemi. Studierna bedrevs vid Helsingfors Universitet, där han 19 år gammal blev fil.kandidat. Han beskrevs under universitetstiden som livligt intresserad av diskussioner gällande Finlands intressen, men allt sådant motarbetades av ryssarna. S.k. nationer med "tendenser till i hembygdsgrunden rotad patriotism" fick ej finnas, och det blev svårt för de liberala i det akademiska livet. Adolf Erik reste ifrån detta, då han 1853 följde med fadern på en mineralogisk resa till Ural. Redan 1854 var han dock åter i Finland och disputerade i februari 1855 över ämnet "Grafitens och Chondroditens kristallformer". Hans vetenskapliga bana hade nu börjat på allvar. Han forskade, skrev och publicerade.

Efter den s.k. Tölömiddagen 30 november 1855 följde politiska konsekvenser. Adolf Nordenskiöld hade agerat liksom andra, och baltiska generalguvernören reagerade surt. Nordenskiöld ansågs vara rabulist och avskedades som "bergskonduktör" och kurator. Efter en akademisk promotionsakt skärptes det politiska förtrycket. Ett ganska oskyldigt tal som Nordenskiöld hållit betraktades som "högförräderiets och majestätsbrottets giftiga ogräs". Kanslersämbetet tog ifrån honom ett stipendium, och han ansågs olämplig för något vid Helsingfors Universitet. Han hade klokt nog redan ett pass för resa till bl.a. Sverige, och dit kom han som flykting sommaren 1857. Svensk medborgare blev han 23 mars 1860. Dessförinnan hade han dock kunnat besöka hemgården i Finland 1858, även Helsingfors. Det var under denna vistelse han fick besked om att ha utnämnts till "professor och chef för Svenska Riksmuseets mineralogiska avdelning". Där efterträdde han framlidne professorn och kemisten Carl Gustaf Mosander (1797-1858), en av Nordenskiölds gynnare utöver geologen och polarforskaren Otto Torell (1828-1900) och zoologen, professor Sven Lovén (1809-1905), f.ö. farfar till min docent och tentator i allmän och jämförande etnografi efter Erland Nordenskiölds död, docent Sven Lovén. Denne skrev på 1920-talet sin mycket viktiga doktorsavhandling om Tainokulturens rötter (taino var ett arowakfolk i Västindien med rötterna i Sydamerika) i Göteborg vid Etnografiska Museet, och han satt där som privatforskare i många år framåt (han gick ur tiden den 5 april 1948). Från åren kring 1930 minns jag från det gemensamma tedrickandet vid lunchrasterna Nordenskiölds inledande ord till Lovén, då han ville pumpa den spränglärde amerikanisten med det enorma minnet på någon detalj om indiankulturerna: "Du Lovén (el. ibland Lovax), Du som vet allt". NärSven Lovén svarade, ofta i form av en mindre föreläsning, var det sonsonen till Adolf Erik Nordenskiölds gynnare som talade.

Men åter till Finland. Vid färden till Sverige, där Nordenskiöld skulle tillträda befattningen i Stockholm, fick han av generalguvernören greve Berg ett pass, men under hotet att ej få återkomma, då han inom 14 dagar måste lämna landet. Lyckligtvis för många blev dock Berg av tsaren förflyttad till Polen. Efterföljaren generalen friherre Platon Rokassovsky

uppmjukade den politiska spänningen. Nordenskiölds far fick ett tillstånd för sonen att hälsa på. Det blev i slutet av 1862 och början av 1863, då Adolf Erik även blev förlovad med Anna Mannerheim. Deras bröllop firades 1 juli 1863 på en gammal herrgård i Åbotrakten. Detta år fick A.-E. även kontakt med vår västkust, ty Ramsay säger (s. 77) att "efter några sommarveckor i Marstrand drog det unga paret in i sin våning på nedre botten i Vetenskapsakademiens hus vid Drottninggatan".

De viktigaste av de kronologiska och biografiska uppgifterna om Adolf Nordenskiöld har nu nämnts. Tilläggas kan att han ännu ej 30-årig blev medlem av Kungl.Vetenskapsakademien, senare blev han även dess preses. Från 1862 satt han i den då ännu existerande ståndsriksdagen som representant för adliga ätten 1912. Sedan Riksdagsordningen 1866 stadgat om två kamrar, satt han i andra kammaren 1869-71, 1881-87 och 1891-93. Han blev senare ej återvald.

Om Nordenskiölds arktiska färder säger Ramsay (s. 297), att denne själv i ett polemiskt inlägg från 1885 räknar upp vad svensk polarforskning under hans ledning förmått. De tidigare färderna han var med om, men ej ledde och ej nämnde i inlägget, har jag dock med i min nämnda artikel på franska. Kan då citera en tremannafärd 1858 med jakten "Frithiof", då han fick följa med zoologen och medicinaren Otto Torell till Spetsbergen. Den tredje var en student vid namn Quennerstedt och i 2 månader från 18 juni seglade de och studerade på ögruppens västra kust. Därefter följde en Spetsbergsfärd 1861 med brigantinen "Aeolus" och en jakt "Magdalena" även i regi av Torell. Flera av Nordenskiölds landsmän deltog, och man bogserades ut från Tromsö 7 maj för att vara åter där den 22 resp. 27 september efter en lyckad expedition. De följande färderna citeras i Nordenskiölds egna ord:

". . . det längsta framträngandet mot norden med fartyg i den gamla hemisfären (1868); det enda försök som blivit gjort, att på senhösten (okt. 1868) från 80° n.b. segla mot polen, ett försök som ännu en gång med fullgott fartyg borde upprepas; brytandet av den fördom, som så länge hindrat människor att framtränga i Grönlands isöken (1870); en av de första övervintringarna vid 80:de breddgraden (1871-73); den första lyckade resan i fartyg till mynningen av Jenisej (1875); det första framträngandet med fartyg från Atlanterhavet till mynningen av Lena (1878); Vegas kringsegling av Asien och Europa (1878-1879); framträngandet till hjärtat av Grönlands isöken (1883); den första genombrytningen med fartyg i nyare tid av isbandet vid Grönlands ostkust, söder om polcirkeln (1883)". Ingen obetydlig lista minsann!

Mest berömd blev Nordenskiöld givetvis genom Vegaexpeditionen. Texten på telegrammet till Stockholm 3 september 1879 citerar jag efter Ramsay (s. 213):

"His Majesty the King, Stockholm. The Swedish Expedition compliments her high Protector that the programme fulfilled, nordeastpassage executed and Ocean opened without loss of man, without sickness or damage on the vessel. Nordenskiöld". Ett andra telegram kom till hustrun i Stockholm: "All well, Adolf".

Att Oscar II gav Nordenskiöld friherreskap är välbekant. Det blev friherrliga ätten 405 introducerad 1880.

Den sista sjöfärden för Nordenskiöld blev den med gamla poståry

"Sofia" till Grönland 1883. Han hade en fast tro på, att man inne på inlandsisen skulle finna en bortglömd grön oas. Två svenska lappar Lars Tuorda och Anders Rossa, vilka sändes ut från en bas på isen såg dock lika litet som andra någon oas med grönt inne på inlandsisen, ehuru de gick ca. 400 km mot öster och efter 57 timmar var tillbaka vid 17:de tältplatsen, där expeditionen väntade. På Grönlands is skrev Nordenskiöld 21 juli 1883 en

order till de två lapparna för deras skidfärd. Där stod bl.a. : "Lars varnas att vara för djärv. Om land nås tages av blommor och gräs vad som kan fås, ett eller ett par stånd av varje blomma och gräs".

Nordenskiölds stora insatser för forskning om kartografi och därmed historia kan jag blott nämna. Enligt Ramsay började han "metodiskt skaffa sig egna böcker och kartor 1875, när tanken på Nordostpassagen först tagit form". Hans "Facsimile-atlas till kartografiens äldsta historia" kom våren 1889, kort därefter även i en engelsk edition. År 1887 kom Periplus, även den snart på engelska, med sjökort, kustlinjer o.d. Namnet lånat från Antiken stod en gång för kustbeskrivningar över t.ex. Medelhavet. Enligt Adolf Erik var verket "ett utkast till sjöfartens och sjöböckernas historia". Just som sådan undgick dock Periplus ej kritik.

Efter Adolf Eriks död inlöste Universitetet i Helsingfors och Finland hela hans bibliotek med kartsamlingen, och allt materialet torde kunna beskådas i Universitetsbiblioteket i Helsingfors.

Den man som behandlats i detta minnesföredrag hade flera egendomliga vetenskapliga idéer, som han kom att kritiseras för. Han trodde t.ex. att jordklotet uppbyggts och fortfarande uppbygges genom ett successivt bombardemang av kosmiskt material. Han trodde även att det låg ett vattenskikt runt jorden på ca. 30 meters djup. Vad han visade var, att det går att få vatten genom djupborrning i klippan, och på Arkö fyrplats fick han fram gott sötvatten på ett djup av 35,5 m. Självklart att han borrade på Dalbyö, och vatten ur den brunnen försedd med en pump drack jag hela sommaren 1931. Henrik Ramsay berättar (s. 282) att Zacharias Topelius, som sommaren 1896 bodde i Visby, fick ett telegram från Nordenskiöld att komma till Dalbyö för "en frisk dryck ur granitens barm".

I Göteborg har vi Nordenskiöldsgatan med namnet från 1894 som hedersbevisning mot just Adolf Erik Nordenskiöld. Jag bodde på den gatan från 1 års ålder till mina mellersta gymnasistår. Där läste jag som skolpojke skildringen om Vegas kringsegling av Nordasien, och stundom deltog jag i bråken mellan pojkgäng från vår gata och de från Vegagatan attackerande, en gata som tidigare fått sitt namn av Vegaexpeditionen. Aldrig hade jag då kunnat drömma om att i framtida studieår få samarbeta med en son till den vittberömde sjöfararen, få trampa samma mark som Adolf Erik gjort på Dalbyö i Sörmland och nu ha fått försöka ge några glimtar ur hans rika liv. Texten på Vetenskapsakademiens minnesmedalj över honom: "Per obstantia pergit intrepidus", "den oförvägne genombryter hindren", får anses fullt adekvat för hans gärning.

Avsiktligt har jag flätat in något om generationen Erland Nordenskiöld. Som f.d. museiman vid Göteborgs Etnografiska Museum har jag ej kunnat låta bli. Far och son förväxlades stundom, då även Erland hunnit bli känd som vittberest forskare. Vid hans död 1932 fick jag ta hand om ett kondoleanstelegram till museet, vars text, komponerad av ett lärt sällskap i ett sydamerikanskt land, beklagade Nordostpassage-utforskarens bortgång. Tyvärr har jag ej återfunnit det dokumentet. Däremot återfann jag med hjälp av min amerikanist-kollega, intendent Sven-Erik Isacsson, i museets klipparkiv bevarade artiklar från maj 1914 om att svenska expeditionen Nordenskiöld gått förlorad. Nordenskiöld hade av lokala skäl ej kunnat avhöras på en tid, och det gick rykten om att han mördats av indianer i Bolivia. Det var bl.a. tyska och österrikiska tidningar som spred de vaga ryktena i maj 1914. En tidning i Paraguay gjorde en 2-spaltare med rubriken "Adolfo Erico Nordenskjold. ?Muerto en Bolivia por los Indios?". Underrubriker: "Vida y obra del gran explorador. Sus estudios geográficos". Alltså, med frågetecken, att Adolf Erik Nordenskiöld dödats av indianer i Bolivia, varefter det gavs en skildring

av hans liv och geografiska studier. Slutet på den artikeln är grandiost i okontrollerad fantasi! Det sägs nämligen, att han, trots sin höga ålder, gav sig ut på forskningsresan till Bolivia för två år sedan (d.v.s. 1912). Adolf Nordenskiöld besökte mig veterligt aldrig Sydamerika, och han vilade i sin grav vid Västerljungs kyrka från 1901.

-o-o-o-o-o-o-

NÅGRA INDIANSKA KULTURVÄXTER OKÄNDA I GAMLA VÄRLDEN FÖRE 1492 x)

av

S. Henry Wassén

Efter min pensionering från museichefsbefattningen vid Göteborgs Etnografiska Museum hade jag nöjet att under 1975 och 1977 som kulturell reseledare genomföra flera 3-veckors turer i Mexico och Guatemala arrangerade av Ansgars Resebyrå i Göteborg för nordiska deltagare. En gång i Guatemala, under en lång och rätt enformig busstur, fick jag idén att helt apropos populärt berätta om kulturväxter av stor betydelse som vi fått från indianerna till Gamla världen, där de före Amerikas upptäckt var helt okända. Detta aproposföredrag blev, om jag får säga det själv, uppskattat av medresenärerna, och flera av dem kom och tackade speciellt. De hade helt enkelt aldrig tänkt sig, att vi av indianerna fått så mycket i den vägen.

När jag nu tar upp ämnet, har den utlösande faktorn närmast varit, att jag under en vecka i september 1982, närmast som "lyssnarbroder", kom att deltaga i 44de Internationella Amerikanistkongressen i Manchester, England. Ett av symposierna i arkeologi leddes av en mångårig amerikanistvän, Dr. Doris Stone från Harvard University och Madisonville i Louisiana. Symposiet hade arbetstiteln "Pre-Columbian Migration of Plants from Amazonia to the Isthmian Region and their Cultivation". Jag bevistade det och försökte, inom gränserna för trötthetströskeln och förmåga, lära mig så mycket som möjligt av det nya i fråga om såväl resultat som metoder.

Såsom för så mycket annat inom amerikanistiken hade min professor Erland Nordenskiöld vid dåvarande Göteborgs Högskola (som vi givetvis redan då på 1930-talet översatte med University på engelska) ett stort intresse för indianernas kulturväxter, deras odlingsmetoder, etc. Redan i den mycket viktiga boken "De sydamerikanska indianernas kulturhistoria" från 1912, nu tyvärr lika bortglömd som han själv av unga socialantropologiska studerande i vårt land, gav han i kapitlet "Kampen för födan" flera viktiga empiriska uppgifter. Han påpekade det viktiga, och senare av andra detaljstuderade, förhållandet, att indianerna på fjällsluttningarna i Peru och Bolivia har flera odlingar på olika höjd, "för att på detta sätt kunna odla flera kulturväxter". Han talade också om att det före Amerikas upptäckt på Perus kust och i fjälldalarna odlades bl.a. följande: "majs, mandioca, sötpotatis, jordnötter, bönor (Phaseolus vulgaris och P. pallar), peppar, Lucuma obovata, Psidium Guayava, Cucurbita maxima, C. moschata, Lagenaria vulgaris, coca, bomull m.m.". "Af intresse är att se, att våra vanliga bönor, Phaseolus vulgaris, förekomma där " skriver han och tillägger: "på fjällen odlades därjämte potatis, oca, ulluco och quinua". Flera av dessa namn var givetvis främmande för dåtida läsare, liksom de kan vara även för nutida.

Nordenskiöld understryker även, att majsen ej fanns i gamla världen före Amerikas upptäckt, ej heller vetet i Amerika, "hvilket synes vara ett bevis för, att den nya världens kultur ofantligt länge varit isolerad från den gamla världens".

---

x) Föredrag för Travellers' Club i Göteborg den 25.9.1985. Här publicerat med vissa tillägg.

I sin serie "Comparative Ethnographical Studies" tog Erland Nordenskiöld successivt upp flera av dessa problem i detalj. Han följde kanske ensidigt men dock kunskapsrikt en metodik om olika s.k. kulturelements förekomst hos olika stammar. I vol. 1 (1919), en etnografisk analys av den materiella kulturen hos två indianstammar i Gran Chaco, hade han ett kapitel om "Cultivated Plants and Agricultural Tools". Vol. 3 (1924) såg på Sydamerika med utgångspunkt från Mojos i Bolivia, och han behandlade där "Cultivation" i ett stort kapitel. I vol. 5, som utkommit litet tidigare (1922) publicerade han i ett stort antal kartor spridningen av olika ord hos indianerna i Sydamerika för otvivelaktigt postkolumbiska för till dem genom de vita eller de vitas negerslavar införda kulturelement. Ur växtriket finner man i den volymen bananen, som Nordenskiöld, med stöd av den schweiziske botanisten de Candolle's "Origine des plantes cultivées" (Paris 1883) och den store tyske forskaren Karl von den Steinens arbete hos tidigare orörda indianer i Xingúområdet i Brasilien, ansåg införd postkolumbiskt. Det kapitlet är rikt på detaljer om vilka av indianerna odlade växter de första och viktiga krönikörerna nämner. I nuvarande diskussion bland fackmän av olika discipliner spelar givetvis de historiska beläggen för förekomst på en viss plats vid en viss tidpunkt stor roll, vartill kommit nya rön genom modern forskning i all synnerhet den arkeologiska och botaniska.

Mycket av detta virvlade runt i mitt huvud under symposiet i Manchester 1982, då ett antal av de ledande botanisterna och andra experter på Syd- och Centralamerika uppträdde. Jag nämner här t.ex. professor Richard Evans Schultes vid Harvard University och dess botaniska museum. Han talade om växter med ursprung i Amazonas och deras spridning mot norr och väster redan i förkolumbisk tid. Som så många gånger förr i skrift angav denne expert för den väldiga, i regel varma och fuktiga ytan av låglandskaraktär, som vi kallar Amazonas, antalet arter av floran till det enorma "between 80.000 and possibly even 100.000 species". Speciellt uppehöll han sig via **Ananas comosus** (L.). Merrill, vår ananas, "pineapple" på engelska, "piña" på spanska och "abacaxi" eller "ananas" i Brasilien. Även om det ännu ej är klart, var indianerna först odlade ananas, den finns nu ej i vilt tillstånd, så anförde Schultes som troligast, att det varit Tupi-Guaraniindianer i norra Paraguay som först odlade den, och att den spreds mot norr in i Amazonas genom dessa indianer, som själv förflyttade sig dit. De vita mötte den på många ställen i Amerika, det är ju en underbar frukt och den blev mycket populär. Kolumbus gjorde dess bekantskap under andra resan den 4 november 1493. Edwin F. Walker, som 1953 publicerade en uppsats om "World Crops derived from the Indians" i Los Angeles, en uppsats som jag har många anledningar använda mig av i detta föredrag, citerar en dagbok från John Evelyn i London, vari det för 9 augusti 1661 sades: "I saw the famous Queen Pine brought from Barbados and presented to his Majesty (Charles II); but the first that were ever seen in England were those sent to Cromwell four years since". (Walker 1953, p. 11).

Ett ämne för Schultes var det lilla trädet **Bixa Orellana** L., av vars frukter man får ett rött färgämne. Detta är även A-vitaminrikt och har användning som både färg- och kryddämne i tropiska Amerika. **Bixa** är nu spridd över jorden i tropikbältet just för färgning av livsmedel.

I Amerika målade sig indianerna ganska allmänt med det röda färgämnet som skydd mot onda andar. Vi amerikanister talar om det som **urucú** . Detta ord eller bara **rucú** kommer från tupi-guaranispråket. **Annatto** eller **onotto** är ett fastlandskaribiskt ord ofta brukat i Brasilien, spanjorerna säger helst **achiote**, och då har de anammat aztekernas **achiotl**, ty kärt barn har många namn. Spanjorerna fann alltså det lilla trädet med färgfrukterna än-

da uppe i Mexico, och hovläkaren Hernández beskrev det i en rapport hem till Spanien "som en medicin bra att färga med", och han använde då också det aztekiska ordet **achiotl.** Botanisten Schultes hänför nu växten som inhemsk i Acreprovinsen i sydvästligaste delen av Amazonas. Linné döpte den botaniskt och då efter Orellana, den förste som for ned för hela Amazonfloden till havet i öster, även om det som vi vet skedde ganska ofrivilligt.

Uppkomsten, utvecklingen och spridningen av cocabusken, **Erythroxylum**-arter, behandlades både av nämnde Schultes och framför allt av Timothy Plowman vid Field Museum i Chicago. Vi får som bekant kokain från bladen, och det har förmodats att indianerna i Peru kunde bedöva med bladen före operationer, och detta långt före man i gamla världen kände verkliga anestetika (Walker, 1953, p. 14). Man har två varieteter av odlade cocaväxten, den vanligaste **Erythoxylon Coca** från Ecuador söderut i andinska Sydamerika, den andra är **E. novogratanense** i Colombia och Venezuela. För att göra det hela litet mer komplicerat har enligt Plowman båda dessa huvudarter sina underarter, varav en **E. Coca** var. **Ipadu** odlas i västra Amazonas. Ursprunget sökes i östra Anderna, troligen Peru el. Bolivia. **Ipadu** är ett tupi-guaraniord för coca, och användes allmänt för detta narkoticum i brasilianska Amazonas. Sedermera kom kokain speciellt från Java, dit denna sydamerikanska växt med quichuaindianska namnet **coca** överfördes (Walker, 1953, p. 15).

En annan produkt med medicinsk användning är kinin. Ofta läser man uppgifter om (så t.ex. hos Walker, 1953, p. 12), att namnet är en form av quichuaspråkets **quinquina** för ett träd numera kallat **chinchóna** efter Ana Chinchón. Hon var maka till spanske vicekungen i Peru, och hon skulle 1638 ha räddats från en feber, man antar malaria, efter att ha fått detta barkmedel av en indian. Mot detta har den mycket skicklige medicinhistorikern professor Erwin H. Ackerknecht, M.D. i Zürich, skarpt opponerat, vilket är av stor betydelse, eftersom Ackerknecht visat sig som stor kännare av allt som hör till indianernas sjukdomsvärld. Jag citerade en gång hans kritik i Medicinhistoriska Museets Vänners Årsskrift 1957, och kan göra det här igen, ty det är en enkel svensk text: "Ackerknecht understryker som 'now well established', att det som quichuaindianerna i Peru kallade **quina-quina** inte var benämning på feberbarken av Chinchona, utan benämning på **Meryxylon-peruiferum,** Peru-balsam. Den s.k. kinabarken har därför ett överfört namn, och den nämns ej och syns ha varit okänd till sitt senare så betydelsefulla febernedsättande bruk av de gamla peruanerna. Poma de Ayala och andra tidigare skribenter nämner ej chinchona, och att dess egenskaper skulle ha kunnat hållas hemliga av indianerna i lång tid är ej troligt, då massor av deras andra medicinalväxter fort blev kända. Ackerknecht anser därför att chinchona, 'upptäckt först under det första 100-talet år efter konkvistan av okänd person, indian eller europé', inte hade någon betydelse hos indianerna förrän senare, då de genom de vita fått malarian från Gamla världen (Wassén, 1957, p. 12). Uppgifterna om vem som egentligen botade vem i den spanska toppen i Lima med feberbarken går högst isär. En uppgift (av Dietschy) är att en indian med pulver av chinchonabark botade en regeringstjänsteman i Loja i Ecuador 1638. Denne skulle i sin tur ha sänt det till en läkare i Lima för att bota vicekungens hustru. Enligt en annan uppgift var det vicekungen Luis Jerónimo de Cabrera y Bobadilla, som botades med den undergörande barkmedicinen (se Wassén, 1957, p. 12). Vi lämnar frågan öppen, men för att få barken högg man ned träden, som växte i Colombia, Ecuador, Peru och Bolivia. Liksom gummiträdet, **Hevea brasiliensis** från Brasiliens Amazonas vars saft gav indianerna studsande kompakta gummibollar, ämnet kallades **caucho** och var en stor

överraskning för européerna och fick en enorm betydelse, så kom dåvarande holländska styrelsen i Indonesien att 1854 få över en skeppning av chinchóna-träd till Java, och där uppstod då en stor produktion av kinin. Gummiträdet utsmugglades som bekant från Brasilien och ledde till dominans av gummiproduktion i speciellt Ostindien.

Nu till **Nicotiana**, tobak. Om tobaken vet ju alla, ej minst genom en känd ramsa, att den lärde vi känna i Västindien. Men, eftersom jag själv hade nöjet att 1970 till Etnografiska Museet hemföra ett slutet medicinmansfynd av olika föremål och material från Tiahuanacoepoken i Dep. La Paz, Bolivia, kan jag ej underlåta säga några ord om tobak. I fyndet fanns nämligen en skinnpung med macererat vegetabiliskt material. Detta kunde av forskarvännen apotekare Wolmar E. Bondeson i Stockholm, eminent botaniker och farmakognost, bestämmas som **Nicotiana,** möjligen en nu icke längre befintlig nära släkting till **Nicotiana rustica.** Fyndet kunde genom C^{14}-datering ges en ålder av ca. 1600 år, det hittills äldsta publicerade fyndet av tobak i Amerika. Det var även möjligt för experterna Jan G. Bruhn, Bo Holmstedt och Jan-Erik Lindgren att i Karolinska Institutets toxikologiska regi med ytterst förfinad metodik identifiera alkaloiden nikotin i samma material. Uppsatsen om detta publicerades på engelska av nämnda forskarvänner och mig i Etnografiska Museets Årstryck 1976. Jag är rädd att arbeten som dessa går spårlöst förbi i Göteborg, men internationellt har undersökningen väckt stor uppmärksamhet, och då faller äran ej minst på det publicerande museet. Några få år efter hemförandet av den gamla bolivianska tobaken till Göteborg kunde ett fynd av tobak av obetydligt yngre datum än det bolivianska publiceras från Nascakulturen på Perus sydkust. Det var en kvinnlig kollega, Dr. Vera Penteado Coelho i S. Paulo som tillsammans med en peruansk forskare publicerade ett fynd av elva människokranier, som prydligt begravts sida vid sida. I en av skallarna fann man en stoppning av blad, som visade sig vara av **Nicotiana glauca,** en annan tobakssort.

Redan under Kolumbus' första resa såg spanjorerna tobaksrökande indianer. Vi har flera intressanta uppgifter från de tidiga källorna. Spanska marinsoldater, som på nuvarande Haiti gick in på ön för att rekognosera, kom efter några dagar tillbaka rökande **tabaco,** d.v.s. det indianska ordet för ett slags cigarrliknande rör, med vars hjälp man rökte hoppressade tobaksblad. De var de första omvända till den tobaksrökandets farsot, som skulle sprida sig över hela världen. På fråga av kamraterna lär de två matroserna ha svarat, att de fann det gott att röka. Annars vet man, att tobakens användning hos stora grupper av indianer i förspansk tid var nästan uteslutande medicinsk. Munken Ramón Pane ilandsattes på egen önskan på Haiti under Kolumbus andra resa för att undervisa i kristendom men även för att studera de inföddas seder och bruk. Detta gjorde han med den äran, skrev ned ett litet men enormt viktigt manuskript på katalanska (han fick ont om papper säger han). Det gick förlorat, men innan dess hade det kommit ut i en italiensk översättning 1571. Han säger, att det var medicinmännen, som använde tobak för sina syften. Men man har också italienaren Benzonis viktiga skildring från Haiti 1541. Han beskriver verklig cigarrökning och säger, att invånarna odlade en buske, vars blad vid mognaden avtogos och torkades i rök. Bladen rullades med hjälp av majsblad till ett rör. Så citerar jag ordagrant: "Den ena ändan av röret hålla de över en eld och den andra i munnen och draga så in röken, tills de till medvetslöshet omtöcknade nedfalla liksom döda".

Tobaken användes även uppe i Nordamerika av indianerna där. Spanske hovläkaren Hernández förde över tobaksplantor från México. Enligt Edwin

Walker (p.6) förde Sir Francis Drake 1586, då han uppehöll sig i trakterna av nuvarande Cape Hatteras, med sig tillbaka till England en guvernör vid namn Ralph Lane, och denne Lane skall ha varit den förste som rökte tobak i Europa. Lane medförde hem både indianska pipor och tobak och gav därav till Sir Walter Raleigh samt lärde honom röka. Då Raleigh halshöggs 1618 skall en av hans sista gärningar ha varit att ta sig ett bloss.

Nu till tomater, aztekernas **tomátl**, varifrån vi har vårt ord. Haberland skriver, att man icke vet mycket om tomatens föreuropeiska historia, och att de som fanns i Mexico var av en liten storlek. Första avbildningen av tomat (**Lycopersicon esculentum**) lär vara från 1557, och frukterna gick då under namnet "guldäpplen". Förspanska utbredningen var i Syd- och Centralamerika samt som sagt Mexico. Det fanns redan vid upptäckten många varieteter. I Europa hölls plantan länge för giftig, odlingen tycks ha tagit fart i England, och först omkring 1900 började man i Tyskland mer allmänt odla tomater, då ofta kallade "Liebesäpfel", vilka tillskrevs verkan som afrodisiakum.

Vid läsning av Svenska Dagbladet för 1 mars 1985 fäste jag mig vid en notis om att kinesiska arkeologer funnit 2000 år gamla frön i en grav från Handynastin. Det var engelskspråkiga China Daily som rapporterade och även tillade, att man lyckades få fröna att gro, och att det visade sig vara fråga om tomater. Man kan nog utgå från, att en förväxling skett. Samma China Daily skrev också att det uppstått tvivelsmål, då tomaten enligt tidigare uppgifter kommit till Kina från Sydamerika "först under förra seklet" (alltså 1800-talet).

En kulturväxt som också till en början emottogs i Europa med försiktighet var potatisen (**Solanum tuberosum**), och inom familjen Solonaceae förekommer de s.k. glukolakaloiderna, men bland dem solanin endast i **Solanum tuberosum.** Första avbildningen av potatis finns enligt Haberland i ett herbarium från 1597. Ursprunget till vad vi nu kallar potatis fanns i Peru och Bolivia, troligen höglandet, där kallade **papa** av quichuaindianerna, alltså inkafolket. Vårt ord potatis har dock helt annat ursprung, då det kommer från **batata,** ordet hos öarowakerna eller tainofolket på Haiti för "sweet-potato" eller batat, möjligen med ursprung i Brasilien. Sir John Hawkins tros vara den som först införde sweet-potato till England, efter att han anträffat sådana på nordkusten av Sydamerika. Engelsmännen fick ordet till **potato,** och Walker (1953, p.2) anför Shakespeare-citatet "Let the sky rain potatoes", som författaren lagt i Falstaff's mun. Det finns mer eller mindre saftiga arter av "sweet-potato", en av de saftigaste kallas **yam,** men då har man börjat använda ett ord från Senegal som betyder "att äta", **nyami.** Men spanjorerna tog med sig **batata** från Västindien och döpte även våra vitpotatisar från andinska höglandet därmed. Den mycket kände spanske konkvistadoren och viktige författaren Pedro Cieza de León, såg potatis redan 1538 i övre Caucadalen och i trakten av Quito. Han beskrev den, men givetvis måste Pizarro och sådana herrar tidigare vid Perus erövring ha observerat denna ofantligt viktiga rotväxt, som indianerna f.ö. även genom en frys- och torkmetod på höglandet lärt sig konservera. Man förmodar, att spanska hemvändande sjöfarare tog med potatis som proviant, och någon gång kring 1580 torde den ha funnits i Spanien. Odlingen spreds i Europa, men sakta, och egentligen endast för blommornas skull. Redan före 1663 odlades potatis i Irland, och de blev som bekant oerhört viktiga där under hungersnödsår. Irländare tog dem med sig till New England 1719, och så kom Yankees att kalla de uppskattade rotknölarna för "Irish potatoes". Fredrik den Store i Preussen lär ha fått befalla bönderna att odla potatis, och till oss i Sverige kom de som bekant genom Jonas Alströmer och hemvändande soldater.

Växtodlingsspecialisten professor Hugo Osvald sände mig på sin tid ett

exemplar av sin bok "Potatisen, Odlingshistoria och användning" (Natur och Kultur, Stockholm 1965), en utomordentlig skildring med kulturhistoriska inslag av högst läsvärd art. Jag plockar här i korthet i namnfrågan, att tyskarnas **Kartoffel** för potatis "har sitt ursprung i italienskans **tartufi** eller **tartuffoli**, som betyder tryffel och som var den första europeiska benämningen på potatisen. Andra allmänt brukade namn är jordpäron, Erdapfel, pomme de terre, pantofler m.fl." (Osvald p.27). "Tryffel" för potatis användes första gången av européer i Colombia. Osvald anför efter spanske krönikören Juan de Castellanos (som skrev på vers), att spanjorerna under konkvistadoren Gonzalez Jiménez de Quesadas tåg in i Colombia från kusten i norr i en by kallad Sorocota i indianernas bostäder - infödingarna hade nämligen flytt - fann bl.a. majs, bönor och "tryffel". Denna "tryffel" som detaljbeskrevs var, som Osvald poängterar, potatis. "En försynens gåva åt indianer och t.o.m. för spanjorer en läckerhet" citerar Osvald efter Castellanos, och han anger även dennes uppgift om "att det fanns tre olika sorter nämligen vita, purpurfärgade och gula" (Osvald p.40). Castellanos' uppgift publicerades ej förrän på 1800-talet, så Ciezas tidigare citerade omnämnande av potatisen från Colombia 1538 är den första tryckta uppgiften.

Som sig bör prydes Hugo Osvalds bok av en plansch som visar två personifierade potatisar som lerkärl från Perus kust i Göteborgs Etnografiska Museum. Som vanligt hos indianerna i Peru framställdes på dessa lerkärl potatisen som kvinnliga väsen, och den ena potatismamman bär en liten "potatisbaby" vid sidan.

Några av de i Manchester 1982 deltagande kulturväxtforskarna och deras aktuella uppfattning om "Pre-Colombian Plant Migration" har redan nämnts. Detta namn har även den 1984 av Harvard University publicerade volymen fått. I den finner man ytterligare uppgifter om indianska viktiga kulturväxter som vi lärde känna först vid Amerikas upptäckt, och jag skall nämna ännu några av dem.

Dr. Robert McK. Bird från University of Missouri hade jag några gånger sett som yngling i föräldrahemmet vid Palisade Avenue i Bronx. Där bodde nämligen fadern, Dr. Junius Bouton Bird vid American Museum of Natural History, min mångårige medforskare angående förfalskad peruansk keramik, och jag var under tidiga besök i New York ofta ditbjuden. Nu stod Robert McK. Bird som mogen forskare och tydligen skicklig botanisk ävenså arkeologisk expert på majs och höll ett högvetenskapligt föredrag om "South American Maize in Central America". Jag poängterar att rubriken var försedd med frågetecken. Att denna för många indianska kulturer enormt viktiga växt har odlats redan före 5000 f.Kr. synes nu accepterat. Den förekommer då i etnoarkeologiska sammanhang i grottfynd från Tehuacándalen, ca. 250 km söder om Mexico City. Detta blev känt redan 1964 genom R.T. MacNeish, och jag kunde faktiskt som granskare av svenska upplagan av Michael D. Coe's bok om Mexico utgiven av Bonniers det året peta in en not därom på s.54. Grottfynden visade dock endast små växter, vitt skilda från de många majsarter som nu är kända. Deras verkliga utveckling synes ej heller vara klarlagd, men Bird synes arbeta med hypotesen, att det varit hybridformer med nya genuppsättningar som kommit till Sydamerika, och därifrån i sin tur spritt sig åt flera håll. Sädesslaget uppges ha funnits förhistoriskt från Patagonien ända upp till Canada. Till den enorma betydelse majs fick för flodsystemkulturerna i Sydamerika skall jag komma till senare.

Då jag hörde om majsen i Manchester 1982, kunde jag ej låta bli att tänka tillbaka på den kände danske etnografen Kaj Birket-Smith, som 1943 i Köpenhamn publicerade en då uppmärksammad avhandling om "The Origin of Maize Cultivation". Kollegan Kaj Birket, välkänd av alla dåvarande etnografer i Göteborg, höll på Colombia som majsens ursprungsland. Han stöddes i detta av ryske botanisten Bukasov och speciellt av colombianske ameri-

kanisten Gerardo Reichel-Dolmatoff. I den sistnämndes sällskap hade jag tillfälle att 1947 i San Migueldalen i Sierra Nevada de Santa Marta studera gamla odlingsterrasser, av Reichel ansedda som brukade för majsodling i en under indiansk tid mycket folkrik region av Colombia. Min vana trogen kunde jag ej heller då hålla min penna i styr utan recenserade den danska boken och något om dåvarande diskussionen i en 3:djesidans artikel i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning den 17 juni 1948 under rubriken "Colombia och majsens ursprung".

Haberland (1975, s.28) anför några roliga historiska notiser. Européerna skall först ha sett kakao under Kolumbus 4:e resa utanför kusten av nuvarande Honduras. De stötte på en indiansk kanot, som var lastad med "en form av mandlar", kakaobönor. Sådana bönor var även värdetecken hos azteкerna. Clemens VII i Rom fick redan 1523 av krönikören Petrus Martyr en beskrivning av kakaoträdet, och Cortés skall 1528 under ett besök i hemlandet Spanien haft med sig kakaobönor åt Karl V. År 1585 skall en last kakaobönor ha kommit till Europa, och snart blev choklad en modedryck.

Doris Stone påpekar, att kakao, med undantag för mayafolket, aldrig odlades av indianer (undantag mayafolket) innan de fick lära sig det av de vita. Spridningen skedde genom fladdermöss, apor och andra djur. Indianerna i Sydamerika skall ej heller ha använt bönorna, man endast åt eller jäste den massa de ligger i inne i frukten. En viss medicinsk användning har förekommit hos indianerna, och kakao synes otvivelaktigt ha spelat en stor roll hos mayafolket och troligen även deras föregångare olmekerna i Centralamerika. I en mayansk bildskrift finns en särskild hieroglyf för kakao, och på en av de berömda träpanelerna i Museum f. Völkerkunde i Basel, vilka stammar från olika tempel i den berömda mayanska ruinstaden Tikal i Guatemala, finns bilden av en härskare som hette "Ah Kakaw", det är uttytt "Herre Kakao".

Kanske får jag av rent amerikanistiskt forskningsintresse tillägga, att University of Pennsylvania-projektet 1956-1970 för arkeologisk utforskning av Tikal år 1959 ledde till en mycket viktig upptäckt. Man borrade en serie tunnlar under tempel I, och man fann då en tydligen mycket betydelsefull mayansk härskares grav försedd med rika offergåvor. Ett decennium senare hade tolkningen av mayansk hieroglyfskrift gått ett stort steg framåt. Man hade bl.a. upptäckt, att att mayafolket hedrade sina härskare genom att från trontillträdet och successivt genom regeringsåren fram till dödstillfället resa minnesinskriptioner. Tydningen av hieroglyferna berättade att det var "Ah Cacau", som låg i graven, och att han tillträtt sin höga post 4 maj 682. Enligt professor Patrick Culbert vid University of Arizona (som i Natural History, vol.94:4, New York, april 1985, berättat om hur "The Maya enter History" genom vidgad hieroglyfkunskap i den moderna forskningen) var **Ah Cacau** den som ledde just Tikal till att bli en av de viktigaste av de mayanska religiöst och elitistiskt styrda centra, vilket för Tikals del blev ett faktum på 700-talet. Härskarens namn tyder på att kakaofrukterna betytt mycket för mayafolket.

Redan har nämnts flera nyttoväxter vi fått från indianerna av revolutionerande betydelse för resten av världen, men det finns fler att nämna, även om det ej här och just av mig kan bli alla.

Vi kan ta bomull. Visst fanns det kortfibrig bomull före Amerikas upptäckt i bl.a. Indien och Abessinien, men som Walker (1953, p.5) påpekar, före 1492 måste huvudparten av Gamla världens folk gå klädda i linne, ull eller läder. Den långfibriga bomullen i rader av nu bomullsodlande länder har vi att tacka indianerna för. Haberland (1975, p.15) anger kultivering av **Gossypium barbadense** till 3.500 f.Kr. i Peru, och första observationerna av européer av den skedde 12 oktober 1492 i Bahamas.

Så kan vi ta bönor, som förvisso indianerna icke är ensama om. Men tänker vi på **Phaseolus**-släktet av bönor, så är det åter igen indianerna som varit framme, och man har räknat fyra arter av **Phaseolus** som förkolumbiskt odlade i Amerika, varvid Haberland nämner (trädgårds)bönan **Ph. vulgaris** som den vanligaste och samtidigt äldsta. Den dyker också upp i fynden från Tehuacándalen i Mexico med en datering till 5000 f.Kr. och en introduktion i Europa före 1539. S.k. lima bönor, som står för varieteter av **Phaseolus limensis** har självklart fått namnet efter efter utskeppningsorten Lima i Peru. Frankrike blev ett stort land för odling av indianska bönor. Då vi därifrån har fått benämningen **haricots verts**, är färgbestämningsordet "grön" en sak, men haricots är faktiskt åter aztekiska och en förvrängning av de mexikanska dominerande indianernas namn på bönor **ayecotli.** Jag roade mig vid författande av mitt manus att slå upp i Akademins ordlista för orden **haricots verts,** och de står med förklaringen "slags turska bönor". Förklaringen är att trädgårdsbönan företrädesvis kom att spridas i östra Medelhavsområdet, och redan 1561 hade beteckningen "turk-bönor" kommit i bruk (Haberland, p.21)

Grönsakerna **squash** och pumpor (**pumpkins**) vågar jag blott nämna, ty mycken förvirring synes råda. I England kallas t.ex. alla stora **squashes** för **pumpkins.** Så säger åtminstone Walker (p.9), och han uppger även att engelska kolonister i Nordamerika, som såg en gul "grej" lysa i indianernas majsfält, gav den namnet **pumpkin**, egentligen från ett grekiskt ord **pepon,** för mjuk, mogen. Ordet **squash** är helt indianskt, och har förkortats från ett indianord i Massachusetts med lydelsen **askútasquash** och betydelsen "ätes grön". Frukterna förväxlades ofta av européerna med meloner, men enligt mina källor synes både amerikansk squash och amerikansk **pumpkin** ha en ursprunglig utveckling i Syd- och Mellanamerika.

Något vi bäst känner som cocktailtillbehör är **peanuts** eller jordnötter, **Arachis hypogaea.** Jordnötsnamnet förklars av att plantans stjälk böjes ned, så att kapseln mognar i jorden. Haberland anger att **Arachis hypogaea** kultiverades i östra Bolivia 1500 f.Kr. Före 1500 blev den känd av spanjorerna på Santo Domingo och 1784 skall den ha införts i Europa. En källa anger "probably originally developed by the prehistoric Indians of Brazil", någon tvekan om dess sydamerikanska ursprung finns ej, ehuru den numera är spridd i alla tropiska och subtropiska områden.

Att jordgubbar kommer från indianerna förvånar kanske, men så skall det vara. Det är **Fragaria ananassa** som har amerikanskt ursprung, s.k. ananasjordgubbar. Men denna art skall ha uppstått av korsningar i Amerika. En komponent skulle vara en stor sort **Fragaria chiloense** i Chile. Enligt Haberland kom den till Frankrike 1712, men det fanns redan tidigare i det europeiska landet små jordgubbar av indianskt ursprung. Den ursprungligen chilenska följde Pacifik-kusten ända upp i Nordamerika. En korsning med en annan av indianerna odlad art från Virginia, allmän i vissa delar av Nordamerika, skall alltså ha skett. I Europa förädlade engelsmännen europeiska vilda arter med amerikanska.

Vanilj är också något gott, ursprungligen från en orkidéart i tropiska Amerika. Ordet är från spanskan **vaina,** skida.

Peppar är ju en nödvändig krydda, och behovet har varit starkt ej minst i Gamla världen för att ej tala om indianska tropiska områden, där en maträtt som "pepper pot" genast röjer att peppar fick dominera i anrättningen, då aptiten måste kryddas av klimatskäl. Det är rödpeppararterna som blivit indianernas bidrag till pepparkryddväxternas popularitet. För "chili-peppar", ett mexikanskt ord, botaniskt **Capsicum annuum,** uppges utnyttjande av den ha kommit igång 6000 f.Kr. i Mexico, och européernas bekantskap med den dateras från 15 januari 1493 på Santo Domingo. Flera andra pepprarter räknas in under "red pepper" med ursprung i växter från tropiska Amerika. Dit

hör även paprika, botaniskt **Capsicum frutescens.** Haberland har förlagt ursprunget till Peru och åldern till 2000 f.Kr. men i båda fallen med frågetecken. Paprika kom ju att odlas så intensivt i Ungern, att den ofta kallats "ungersk paprika" (Walker, p.14). För alla som rest i Latinamerika torde former av ordet **ají** för olika Capsicum-arter vara kända. Ordet **ají** fanns i Västindien för peppar både hos arowaktalande stammarna liksom de caribiska och samma var förhållandet på sydamerikanska kontinenten. Spanjorerna formade egna ord av **ají**, och på ett ställe kan man få läsa "ajicito pequeño", där man uttryckt ett diminutiv i tillägget **-cito** till ordet **ají**, men för säkerhets skull tillagt även **pequeño**, som betyder liten.

Jag skall som avrundning av denna självklart kompilerande text återkomma till majsen, **Zea mays**, en av indianernas viktigaste inhemska växtprodukter, vars bekantskap européerna gjorde på nuvarande Cuba i november 1492 och införde i Europa redan 1494.

En som icke var närvarande under det nämnda symposiet i Manchester i september 1982 var Dr. Anna Curtenius Roosevelt, en högt skattad kollega från Museum of American Indian, Heye Foundation, New York. Hon är dock med i resultatvolymen från 1984 med en mycket skärpt artikel om alla problem, som dyker upp då olika forskare söker tolka spridningen av kulturväxter. Denna Anna Roosevelt (ur presidentfamiljens släkt) kom dock lite senare, i oktober 1982 direkt från Brasilien till Göteborg, i sommarkläder och utan kappa, till vår allt höstligare och kallare stad. Vad var målet här? För denna expert, liksom under alla år för oändligt många andra olika länder! Jo, givetvis vårt Etnografiska Museum med framför allt dess sydamerikanska samlingar, som drar dem hit som en magnet. Denna reklam ger jag gärna som fortfarande intresserad pensionär vårt Etnografiska Museum, tyvärr inklämt i alldeles för trånga lokaler med två andra museer vid Norra Hamngatan 12.

Dr. Anna Roosevelt stannade i Göteborg ca tre veckor för studium av framför allt den världsberömde år 1945 bortgångne indianforskaren Curt Nimuendajús arkeologiska samlingar från Brasilien, förvärvade genom ekonomiskt stöd åt Nimuendajú under Erland Nordenskiölds tid. Med vissa av Nimuendajús gravurnor från Amazonas följde även skelettmaterial, och det var detta som särskilt lockade ur analytiska synpunkter och rent kemiska synvinklar.

Utgångspunkten är, att Anna Roosevelt 1980 i New York publicerat en ytterligt betydelsefull arkeologisk avhandling med titeln "Parmana. Prehistoric Maize and Manioc Subsistence along the Amazon and Orinoco". Parmana är en lokal vid Orinoco i sydöstra Venezuela, ca "600 miles" från flodens delta. Hon lyckades där under långvarigt och metodiskt skickligt arkeologiskt arbete få fram ett fint material från indiansk tidig bosättning, ej minst av tidsbestämda skelett. Det har genom specialforskare och Anna Roosevelt efter kemiskt studium av skelettmaterialet blivit möjligt påvisa - ivarje fall med största sannolikhet - att de förhistoriska samhällena längs de stora floderna fick trumf på hand mot urskogens i huvudsak maniokodlande indianer genom att få god och tillräcklig tillförsel av kolhydrater och proteiner med odling av majs och bönor på årligen av högvatten gödslat alluvialt underlag. Man kan nämligen numera genom skelettanalyser skilja på om dessa indianer en gång var majsätare eller haft maniok som stapelföda ur växtriket. För att förstå detta måste vi först komma ihåg, att man med isotoper menar atomer med olika massa av ett och samma grundämne, vidare att, som Roosevelt skriver, "proportionerna av stabila kolisotoper i föda avspeglas i kollagenet i en individs ben". Med kollagen menar kemisterna stödäggviteämnen i djurorganismen med stor motståndskraft mot vanliga lösningsmedel. Jag läser t.ex. i en förklaring "att vid kokning eller stekning av kött överföres kollagen till lim, varvid köttet blir mört och lättsmält". En viss växts isotopmönster överföres till kollagenet, oberoende av

om människorna själva ätit växtprodukten eller om de ätit djur, vilka i sin tur ätit växtprodukten. Roosevelt påpekar också att "kollaqen till skillnad från oorganiska benfraktioner är resistent mot besmittning av kolföreningar i jord och vatten".

Att man kan skilja på om växtdieten varit majs eller maniok beror enligt Roosevelts egna ord i symposieboken (p. 12) på att "majs och maniok - på grund av ett olika upptagande av kol i vävnaderna under fotosyntesen - har olika proportioner av kol 13 och kol 12. Majs har mer av kol 13, en relativt sällsynt isotop, i förhållande till kol 12, en allmän isotop, än förhållandet är med maniok".

Kort tid efter publiceringen av den i fackkretsar med entusiasm mottagna Parmana-boken (botanisten Schultes skrev om den i "Economic Botany" som "really a pioneer penetration into a new field" och kallade den en "challenging book") skrev Anna Roosevelt i augusti 1981 i "Nature" tillsammans med två andra vetenskapsmän, en kemist och en arkeolog, en kort analyserande syn på boken, i vilken Roosevelt f.ö. grundligt diskuterar alla tidigare försök att etnografiskt förklara indianernas sätt att klara urskogens svårigheter i Amazonas. I artikeln summeras, att "nyligen framkomna resultat från Parmana i Venezuela tyder på att majs blev en stapelvara utefter floden Orinoco omkring 500 f.Kr. och 400 e.Kr., detta i motsats till förhärskande åsikter, att majs inte var av betydelse under den förhistoriska tiden i Amazonas". Därefter meddelas i kemiskt språk att "koloxid i majs till en början fixeras såsom en C_4-karboxylsyra (anm., som har fyra kolatomer) snarare än såsom fosforglycerinsyra (anm. som har tre kolatomer) i C_3-växter". Så fastslås att "den organiskt bundna delen av kol i C_4-växter har ett (isotop)förhållande för kol 13 resp. kol 12, som är annorlunda än det i C_3-växter. Då denna olikhet överföres till djur, vilka är beroende av majs som huvudsaklig källa till kol (anm., i form av kolhydrat och äggviteämnen) kan (isotop)förhållandet i kvarlevor av djuren avspegla dessas diet". Sammanfattningen slutar med följande ord: "De här rapporterade mätningarna av stabila kolisotoper hos humanskelett från Parmana visar, att en dramatisk förändring ägde rum i den förhistoriska dieten från beroende av C_3-växter till C_4-växter (vilka inkluderar majs).

För hjälp med kemisk specialtext tackar förf. kemistvännen, professor Eskil Hultin, Stockholm.

Summan av den lärda kardemumman är, att Anna Roosevelt's forskning visar att majsen kommit att dominera över rotväxten maniok, **Manihot.** Man har beräknat upp till en 15-faldig befolkningsökning i Amazonas, något som avläses ej minst i rapporterna från conkvistadorerna vilka längs de stora floderna fann mycket folkrika storhövdingadömen, som kallades **naciones** av spanjorerna.

Under hösten 1985 har ytterligare några intressanta uppgifter om majsens tidiga förekomst hos indianer kommit i tryck.

Från sen prekeramisk tid på Perus kust har majs kunnat påvisas i koproliter (d.v.s. petrifierat fekalt material, i detta fall från människa) efter analys av koproliter anträffade vid arkeologiska grävningar 1974 och 1976 under projektet Huarmey på Perus kust. Tidsdateringen är där 3000 år f.Kr., och majsen har först uppträtt som komplement till marina födoämnen för att sedan få en fundamental betydelse (se Weir och Bonavia 1985). Att majs växte i Panama redan för 7000 år sedan har påpekats av Bunney (1985). Man har på två klippskyddade fyndplatser i Panama påvisat fynd av majs genom minerala fytoliter från denna växt. Fytoliter består av opalartad, amorf kiselsyra, som av många växter, speciellt gräsen, deponeras i cellerna, och hos majs har fytoliterna en karakteristisk tredimensionell korsform.

Tidigare nämndes i förbigående maniok, **Manihot**, och att även odlingen

av denna stärkelserika rotväxt varit av största betydelse för indianerna, är det inget tvivel om. Maniok har funnits länge i Amazonas, kanske fanns odlingar av den för 3000 år sedan med Orinocoområdet som bas, men vid flodbäddarna kom alltså majsen att invadera och bli mer betydelsefull. Maniok klarar torka rel. bra, bladen tar vara på luftfuktigheten, påpekar Anna Roosevelt. I en indiankulturell översikt av Amazonasområdet till en utställning från Etnografiska Museet i Göteborgs Konstmuseum våren 1973 skrev jag en lång stencilerad artikel kallad Amazonas-området i Sydamerika. Där beskrevs även manioken utförligt. Varför ej citera några rader?: "---men dess ursprung är amerikanskt. Möjligen med den vilda föregångaren någonstans i norra Sydamerikas stora flodslätter och omgivande urskog. Denna växt med långa rotfrukter är kaloririk, i det avseendet jämförbar med banan och ris, men det är nästan helt fråga om kolhydrater. Dieten måste därför kompletteras med animaliskt eller högvärdigt växtprotein för undvikandet av svåra bristsjukdomar. Från en gemensam ursprungsväxt synes de båda slagen av maniok, den giftiga eller bittra och den ogiftiga sötmanioken ha utvecklats. Från en i växtvävnaden förekommande glykosid utvecklas genom luftpåverkan bl.a. ett sådant kemiskt medel som cyanvätesyra (=blåsyra, HCN), en giftig, färglös och flyktig vätska med bittermandellukt. Den s.k. ogiftiga manioken har glykosiden endast i de icke för föda utnyttjade delarna av plantan, medan den giftiga har den även i hela stärkelserika rotstocken. Mellan dessa huvudgrupper finns övergångsformer och hybrider. Den bittra formen synes ha utvecklats ur den söta." Wassén, 1973, p.3).

Blåsyran fås att försvinna genom blötning, soltorkning och upphettning. Välkända i museisamlingar är långa elastiska s.k. **tipiti**, d.v.s. cylinderformiga korgtuber som fylles med riven cassava eller maniokmassa. Korgen sträckes av en person som sätter sig på en stör som går genom pressens nedersta del och den gifthaltiga saften pressas ut. Resten av blåsyran försvinner vid gräddandet av de stora flata maniokkakorna. Gifteliminerandet i maniok har av flera amerikanister förklarats som genialt. Den speciella korgpressen är flätad för att kunna tänjas och pressa ut vätskan ur massan, och redan tidigt har indianerna visat sig som goda "hemmakemister". Det finns flera exempel på detta just hos indianerna, icke minst då det gällt att att syssla med växtsafter som ger hallucinogent verkande alkaloider, men det är icke här platsen att gå in även härpå.

Jag har använt ordet **maniok. Mandioca** kan vara mer korrekt, det är ett ord från tupi-guaranispråk i Brasilien. Från arowakerna i Västindien tog spanjorerna ordet **yuca** för samma växt, som fortplantas genom sticklingar, i regel planterade i svedjeodlingar. Jag nämnde ordet **cassava.** Tainofolket i Västindien talade om **cassavi.** I Sverige talar vi om tapiokagryn, t.mjöl, t.stärkelse, tapiokavälling, etc. Det är då ett tupiindianskt ord från Brasilien, vars betydelse lär vara ungefär "saften avlägsnad", med andra ord ej längre dödligt giftig. I giftfrågan är intressant konstatera att Doris Stone (1984, p.76) enligt spanska 1500-talskrönikören Oviedo kan anföra självmordsfall med maniokgiftet som medel.

Maniok överfördes som så mycket annat till malajiska övärlden och givetvis till Afrika. Dess betydelse blev mycket stor även där. Indianerna själva såg långt före spanjorernas erövring till att **Manihot** kom till Västindien och Centralamerika.

Det finns fortfarande många ätliga produkter, vilka vi fått genom indianernas växtkännedom redan i förspansk tid. Vi orkar dock ej att bli övermätta och får nu sätta punkt för detta axplock.

-0-0-0-0-0-0-0-0-0-

Referenser

Bl.a. har följande arbeten använts för framställningen:

Avendaño, M.N. & Coelho, Vera P. 1972/1973	Enterramientos de cabezas de la cultura Nasza. (Revista del Museu Paulista, n.s., XX:109-142). São Paulo.
Beadle, G.W.	The Ancestry of Corn, (Scientific American. Jan. 1980, Vol. 242:1, pp. 96-103). New York.
Birket-Smith, K. 1943	The Origin of Maize Cultivation. (Kgl. Danske Vidensk.Selsk. Hist.-Filol. Medd., XXIX:3). København.
Bondeson, W.E. 1972	Tobacco from a Tiahuanacoid Culture Period, (Etnologiska Studier 32:177-184). Göteborg.
Bruhn J.G., Holmstedt, B., Lindgren, J.-E., Wassén, S.H. 1977	The tobacco from Niño Korin: Identification of nicotine in a Bolivian Archaeological Collection. (Göteborgs Etnografiska Museum, Årstryck 1976: 45-48). Göteborg.
Bunney, S. 1985	Silica signposts the spread of maize. (New Scientist, 17 October 1985, p.33).
Coe, M.D. 1964	Mexico. Indianska fornkulturer. Stockholm.
Friederici, G. 1947	Amerikanistisches Wörterbuch. (Univ. Hamburg). Hamburg.
Haberland, W. 1975	Das gaben sie uns. Indianer und Eskimo als Erfinder und Entdecker. (Wegweiser zur Völkerkunde:17. Museum für Völkerkunde). Hamburg.
Lynch, J. 1984	Past and Present in The Americas. A Compendium of recent studies. (44th International Congress of Americanists, Commemorative volume). Manchester.
van der Merwe, N.J., Roosevelt, A.C., Vogel, J.C. 1981	Isotopic evidence for prehistoric subsistance change at Parmana, Venezuela. (Nature, Vol. 292:536-538). Basingstoke, Hampshire.
Nordenskiöld, E. 1912	De sydamerikanska indianernas kulturhistoria. Stockholm.
Nordenskiöld, E. 1919	An Ethno-Geographic Analysis of the Material Culture of two Indian Tribes in the Gran Chaco. (Comp. Ethnogr.Studies, 1). Göteborg.
Nordenskiöld, E. 1924	The Ethnography of South America seen from Mojos in Bolivia. (Comp. Ethnogr.Studies, 3). Göteborg.
Nordenskiöld, E. 1922	Deductions suggested by the Geographical Distribution of some Post-Columbian words used by the Indians of S. America. (Comp. Ethnogr.Studies, 5). Göteborg.
Osvald, H. 1965	Potatisen, Odlingshistoria och användning (Natur och Kultur). Stockholm.

Plowman, T. The Ethnobotany of Coca (Erythroxylum spp., Erythroxylaceae). (G.T. Prance & J.A. Kallunki. Eds.: Ethnobotany in the Neotropics, Advances in Economic Botany 1:62-111, 1984). The New York Botanical Garden, Bronx, N.Y.

Roosevelt, A.C. 1980 Parmana. Prehistoric Maize and Manioc Subsistence along the Amazon and Orinoco. New York.

Stone, D. (Editor) 1984 Pre-Columbian Plant Migration. Papers presented at the Pre-Columbian Plant Migration Symposium, 44th International Congress of Americanists. (Contributions by R. McK. Bird, R.I. Ford, J. León, B. Pickersgill, T. Plowman, G.T. Prance, A. Roosevelt, R.E. Schultes, Doris Stone.) (Papers of the Peabody Museum of Arch. and Ethn., Vol. 76). Cambridge, MS.

Walker, E.F. 1953 World Crops derived from the Indians. (Southwest Museum Leaflets, No. 17, 3rd ed.). Los Angeles, CA.

Wassén, S.H. 1957 Sjukdomsföreställningar och behandlingsmetoder hos naturfolken speciellt i Sydamerika. (För.Medicinhistoriska Museets vänners årsskrift 1957). Stockholm.

Wassén, S.H. 1972 A Medicine-man's Implements and Plants in a Tiahuanacoid Tomb in Highland Bolivia. (Etnologiska Studier 32:3-114). Göteborg.

Wassén, S.H. 1973 Amazonas-området i Sydamerika. En indiankulturell översikt. (Stenciluppl., 12 pp., Göteborgs Etnografiska Museum). Göteborg.

Weir, G.H. & Bonavia, D. 1985 Coprolitos y dieta del Precerámico tardío de la costa peruana. (Bulletin de l'Institut Français d'Etudes Andines, t.XIV:1-2, pp. 85-140). Lima.

"ULLUCHU" IN MOCHE ICONOGRAPHY AND BLOOD CEREMONIES: THE SEARCH FOR IDENTIFICATION

by

S. Henry Wassén*

In Memory of my Beloved Wife, Karin

One of the most interesting Indian cultures in ancient South America was undoubtedly that of the Moche (or Mochica) people on the north coast of Peru. The dating of the Moche culture varies by about a hundred years, according to different authors. If we follow the modern specialists, particularly in California, where there is the famous Moche Archive in the University of California, Los Angeles, as a basis for an extensive work, the years 100 BC - 700 AD are usually nowadays given as the time for Moche. The culture is believed to have arisen after "the breakdown of the Pan-Peruvian Chavin influence" (McClelland 1977), and we can, with Donnan (1976 and 1978) express it thus, that this civilization "flourished more than 1000 years before the beginning of the Inca Empire" and that it "in many aspects was a continuation of Chavin culture". One of the great authorities of the Moche people's sophisticated art style, and thus also the interpretation of the social system, religion, etc. (because the Moche lacked a written language with which to communicate with posterity, but the iconographic studies lead gradually to an increased knowledge of them), is Elizabeth P. Benson. In her work "The Mochica" (1972) she summarized the geographical facts: "Mochica remains have been found from the Piura Valley, near the Ecuadorian border, down to the Nepeña Valley, some 249 miles north of Lima." At the time of the publication of the book she preferred the term "Mochica", but later, like other interpreters of the culture, she went over to "Moche". Earlier names used for the same culture, as she also points out (1972, p. 10), are Pre-Chimú, Early Chimú, and Proto-Chimú, "the Chimú being later people who dominated this area just before the expansion of the Inca Empire."

As already mentioned, the Moche produced a unique art, preserved particularly in their pottery vessels. One of the specialists on this art, Donna D. McClelland, emphasizes in her paper from 1977, that "some of the vessels were decorated with extremely complex fineline drawings" (p. 435). One element in the art of the Moche is the **ulluchu**, a fruit which I believe to have a special importance in that it is portrayed especially in connection with the killing of prisoners. The prisoners had their blood removed and, as can be seen in many pictures, the blood was put into goblets, which were in due course taken charge of by highly exalted persons, and also demons, and which are ceremonially handed over to the most important figures in the pictures, especially one dominant representative of the god, who usually sits in state at the top of the picture. The idea behind the blood ceremonies will be treated later in this article.

Blood was extracted in several ways. The often-reproduced scene (first by Kutscher in his work from 1950, fig. 62), later called the Presentation Theme, shows two examples of the method whereby a blood vessel in the region of the neck is punctured with the hand, undeniably effectively. Another, shown by Tello (1931, fig. 12) and repeated, for instance, by Hocquenghem (1978, fig. 9),

---

* Gothenburg Ethnographical Museum, N. Hamngatan 12,
S-411 14 Göteborg, Sweden.
Home address: Skånegatan 21, S-412 51 Göteborg, Sweden.

shows a naked prisoner who has had a leg amputated, from which, as Tello expresses it, the blood flows, and the rope round the neck and the bound hands further emphasize the fate of the prisoner, who has right beside him an animal demon with a tail, gleefully raising a goblet in his right hand (fig.8).

What ulluchu can have been has long been discussed. The term ulluchu (also written ullucho) was introduced to Americanists by the Peruvian Rafael Larco Hoyle (1938-39), without any linguistic explanation but with certain often-repeated pictures of a pottery decor which, according to Larco Hoyle, showed the Moche way of presenting ulluchu as a tree. A ceramic ulluchu fruit was also shown by Larco Hoyle in his work (1938, fig. 58 and 1939, figs 166 and 167). In one place (1938, p. 90) Larco Hoyle gives the plant as a Phaseolus sp., while in the text (1938, p. 98) he states that after "*pacientes investigaciones*" and visits both in the Sierra and in several places along the coast he found that the "strange fruits" portrayed by the Moche had "a definite likeness" to the plant which is called ulluchu, with yellow, edible fruits. Although it is often quoted, I give here also his assertion that the ulluchu was a symbol for "*discreción*" and "*silencio*". One should approach the tree in silence, for at the slightest sound its fruit would become bitter and inedible. Larco Hoyle speaks himself of this as "*una original superstición entre los campesinos*" , and this cannot be interpreted in any other way than that Larco Hoyle, who grew up in a rural environment, must have met country herbalists, and among them a certain traditional material about ulluchu can well have survived into his time.

All the information has of course been treated by Donna McClelland in her work of 1977, "The Ulluchu: A Moche Symbolic Fruit". She used the word ulluchu in her paper "for convenience". She compared fine line drawings of ulluchus with models of ulluchus, and she defines definite diagnostical features of the fruit in Moche art: its "comma shape", "an exaggerated round calyx and lines on the body corresponding to the grooves of the modeled fruits". In collaboration with botanists she could not find any assistance as to "its precise botanical identification". Ulluchu could also be eliminated from being *pepino* (Solanum muricatum), *ají* (Capsicum) or "a plant with a similarly spelled name, Ullucus tuberosus" (McClelland 1977, p. 437). Gourds must also be eliminated, as "Moche depictions of lime gourds do not have the ulluchu's diagnostic lines and comma shape" (McClelland, p. 439). The conclusion of this skilful renderer of many intricate Moche motifs was, as she also says in her reading, that ulluchu should be seen as a "Moche Symbolic Fruit", and "a botanical identification would not be possible" (McClelland, p. 449).

Even before the explanation of ulluchu as a symbolic fruit, without any original in reality, there was an attempt to give a proper explanation of ulluchu. It was Karin Hissink, in a work of 1951 (p. 119), with reproductions from Larco Hoyle, who gave the opinion that ulluchu could be what in Peru is called *palta*, i.e. Persea gratissima. She supported this with earlier information about the ceremonial use of this fruit at the time of its ripening. Her attempts at an explanation have not, however, become accepted.

Somewhat earlier (1946), Larco Hoyle had presented the Mochica Culture in "Handbook of South American Indians" (vol. 2, p. 161-175), and mentioned many of its interesting features, but did not name ulluchu. Disselhoff and Linné, who in 1961, in the volume "Ancient America", elegantly presented the Moche Culture also, had observed that "human sacrifice was apparently as common here as it was in Mesoamerica" (p. 180), but they did not mention either goblets or ulluchus, two elements which were later shown to be obviously connected with the blood ceremonies. For Benson (1982, p. 183), ulluchu is an "as yet unidentified fruit". Somewhat earlier, Hocquenghem (1979, p. 226) had given an opinion

opposing McClelland's negative view of ulluchu, in an article in Baessler Archiv, Berlin. She wanted to see the model for what she calls an *"élément végétal"*, without naming ulluchu, as something which has to do with an agricultural rite. She observes also the role of the "element" in battles, sacrifices, etc. She made the important observation that *"les Mochicas représentaient leur monde avec un réalisme certain et s'inspiraient de la réalité pour donner forme à leur monde mythique"*. This is an important statement, and the same author expands on it by suggesting some product cultivated by the Moche as a possible model for "the floating element".

After reading McClelland's paper of 1977, but while not yet aware of Anne Marie Hocquenghem's iconographic study of 1979, the author of these lines had had his interest in the ulluchu problem aroused, when he took the liberty of assuming that some real plant lay behind the motif, even if it were as yet unknown. In June 1977 an intensive correspondence between the author and his botanically expert friend Dr Wolmar E. Bondeson in Stockholm had begun. Different botanical species were discussed in letter after letter, and the problem was also discussed with specialists in the USA, South America, etc., and the word ulluchu came to be ventilated. As an example of the fact that the word ulluchu could not be supported, I can state that the Peruvian botanist Dr C. Ochoa, who studied at the Department of Botany, National Museum of Natural History, Smithsonian Institution, Washington DC in 1981, wrote then to the Senior Botanist, Dr S. Cowan, the following lines (as a result of a letter from me in Gothenburg to Dr Cowan on this very ulluchu problem): "During the last two decades I have been more than half a dozen times in the mountains of North and North-East Peru making collections of native edible plants. Never have I heard the term "ulluchu" or a similar native name for designating a fruit or plant." These notes by Dr Ochoa were included in a letter from Dr Richard S. Cowan to the author dated 28 September 1981. In the same letter it was suggested by the Colombian botanist Dr José Cuatrecasas, then at the Smithsonian Institution, that "perhaps what is pictured, in a rather loose way, are the fruits of *Crescentia* which are used for all sorts of containers, and I'm told come in a variety of forms". In that letter too, Dr Cowan gave the information that "the word [he refers to ulluchu (author's note)] <u>is</u> used in these areas but it is applied to a species of Basellaceae, Ullucus tuberosus which produces an edible tuber, clearly not a fruit however". As already explained, this tuber cannot be accepted as the fruit called ulluchu by Larco Hoyle and appearing in the Moche people's iconography. My Peruvian colleague Dr Federico Kauffmann Doig has informed me, in a letter of 13 November 1984 on the language question, that the Quechua word *olluco* or *ullucu*, *"designa el tubérculo hasta ahora tan popular en la dieta peruana, especialmente de la sierra"*. The word *ulluchu* - *"me parece quechua y no mochica por su probable composición <u>ullu-chu</u>. <u>Ullu</u> (a veces <u>uyu</u>) es palabra antigua, todavía en uso en el <u>sur del Perú</u>. Significa <u>falo</u> o miembro viril"* (see also Kauffmann Doig 1979). In this connection one might believe that Larco Hoyle, from his upbringing in northern Peru, had another prefix in his mind from some linguistic relic, when he threw out his word ulluchu. *"Ul"* in the Muchik or Chimu language, as could be partly noted by Middendorf at the end of the 19th century (and which is considered to have retained elements from the lost Moche language), stood for a syllable in words for "illness", "become ill", etc. (see Middendorf 1892), and in A. Bastian's vocabulary from Etén in 1878 the word *ulang* is said to mean *"enfermo"*. The fruit called ullucho by Larco Hoyle shall, as later in this text, be shown to have had to do with blood and death by blood-letting.

As already stated, McClelland found valid criteria for eliminating also *pepino*, or *ají*, in her attempt to interpret ulluchu. This is mentioned in case

anyone should think of the Quechua word *uchu*, for Capsicum, as an ending in Larco Hoyle's word. López Guillén, in his essay of 1958, lists several words, all with the ending *-uchu*, for varieties of Capsicum. *Uchu* is also used adjectivally in the Quechua language. And Gonzáles de Holguín (1609, 1901) wrote that *uchu* described a person who became red with anger, like *ají* (*"El que de cólera se hace colorado como el ají"*).

The Moche decorators worked for hundreds of years with stylized motifs, but of course not all representations of an object are faithful copies of each other. The characteristics of ulluchu which McClelland defined are typical, but among the characteristic features, lines or grooves on the body are especially frequent on ulluchus. Variations can occur, however, and the ulluchus which we see in Larco Hoyle's fig. 58 in his book of 1938 (where they hang on branches of trees) are very different from the ulluchus which are seen hovering in McClelland's figs. 6 and 7 of 1977. As regards the "boomerang-shaped" leaves, one wonders where their like can be seen in nature, and where do fruits and leaves hang in the way shown in Larco Hoyle's two illustrations? The answer cannot be given, and McClelland also writes (1977, p. 437) that "although botanical characteristics of the fruit and plant are clearly shown in the depictions, they have not yet led to its precise botanical identification". This would seem to mean that, in order to find a model in nature for ulluchu, and thereby for the "leaves", one must first try to seek a possible model through a possible effect of ulluchu, and these possibilities will be shown later in this article.

At first it was attempting for the author, with the typical lines and to a certain extent the curved fruit body in mind, to think of *Theobroma cacao L.* as a model for ulluchu, although remains of the cocoa fruit have not yet been found in graves from Moche. As a preliminary argument (later withdrawn), that ulluchu could be considered as a Theobroma, several reasons contributed:

1) that ulluchu with the Moche is undoubtedly associated with human blood;

2) that Oviedo y Valdés (1851, p. 318) from Mesoamerica describes how a people, who seem to have been Chorotegas, loved to drink human blood, and in order to get the likeness and colour even better in cocoa, used the *bixa* fruit mixed in the cocoa. He says of the drink mixed in this way that *"quando es colorada que tiene bixa, paresce horrenda cosa, porque paresce sangre propria"*.

3) that Mino Badner (1972) with a depiction of Izapa stela 5 (after Miles 1965), a picture which shows some form of a "World Tree" with very ulluchu-like fruits in the crown, both shows in his article the great importance which the cocoa fruit had for Izapa (on the Pacific Coastal Plain close to the Chiapas Guatemalan border), and throws light on its importance for neighbouring peoples, not least for the Maya, where rulers in Tikal were given the title "Ah Cacau", after the fruit of Theobroma cacao in the Mayan classical epoch (see Culbert 1985).

4) that Badner, after his analysis on p. 23 in the work for Dumbarton Oaks (1972), finds that: "The realistic Moche graphic style is an anomaly within the Andean cultural sphere. Throughout three millenia of artistic development in this area, the Moche, and only the Moche, depicted complex graphic narrative scenes showing numerous figures in vigorous action. Emerging in their work unheralded by any local antecedents, this representational idiom disappears without progeny together with the eclipse of Moche civilization. Subsequent Peruvian arts revert to a formula stressing essentially static and

isolated images. All this implies that action-filled, non-Chavinoid Moche parallels with Izapa may exist within the framework of a southward movement of Mesoamerican influence".

I thought even more about these "various degrees of Andean and Mesoamerican reciprocity" (Badner 1972, p. 23) when my friend Elizabeth P. Benson in Bethesda, MD drew my attention to the fact that in J.E.S. Thompson's "A Catalog of Maya Hieroglyphics" (1962) No 330 "is one example of a glyphic affix that must represent whatever ulluchu is". This affix is in Caracol, Stela 6, i.e. in the present Belize. (Letter from Betty P. Benson of 18 October 1981.) If any explanation of the ulluchu at Caracol has appeared later is unknown to me at the time of writing. Dr Benson wrote to me in a later letter (19 November 1981) that the Caracol sculpture would be published by the University of Pennsylvania. She said in the same letter that the ulluchu in question at Caracol "seems to be a sport; I think the reason Thompson didn't mention it in texts is that it is so rare and doesn't fit into the general pattern. Had the plant actually existed in Maya territory, it seems to me that it would have been shown elsewhere. It's as if one example of the fruit or one pot with a depiction on it had been brought in, and the Maya associated it with some specific occasion in the life of that ruler."

This mention of the occurrence of an ulluchu picture (see fig. 14) in a Maya hieroglyph is perhaps somewhat bold in this work. However, if one may go on the basis of the experience of modern Maya research, that "Blood was the mortar of ancient Maya life" (quoted in a preface of Dr Michael D. Coe to the Catalog by the Kimbell Art Museum of Fort Worth called "The Blood of the Kings", (see Weber Johnson 1986) perhaps one may dare to make the assumption that a Maya ruler would be directly interested, if knowledge reached him in some way that the Moche, who lived to the south of him, knew of a fruit which had such remarkable properties that it was used in that foreign people's ceremonies, along with the drinking of human blood and the killing of prisoners in order to get their blood. As will be seen later, this article will attempt to arrive at such an explanation of ulluchu. One also finds in Weber Johnson's article in Smithsonian, vol. 17:2, May 1986, from new Maya research, information which seems to be of direct interest for our perception of the Moche. A quotation about the way the Maya treated their prisoners can be illuminating: "Captives were taken in hand-to-hand combat and no effort to kill was made on the battlefield. It was important that the captive be led back to the victor's city and publicly displayed there under demeaning circumstances. In some cases the captive might be made to play the traditional ball game in which the loser lost not only the game but his life. Otherwise he was subjected to a variety of blood-letting procedures such as cutting off the fingertips to produce a quantity of blood before administration of the coup de grace." (Weber Johnson, 1986, p. 46)

Although it may be bold, perhaps one may dare to make the assumption that knowledge of the Moche ability to handle human blood in a practical way had somehow reached Caracol, and that it was natural to draw the Moche ulluchu sign in a Mayan hieroglyph also?

In any case, the interpretation made in modern Maya research of the important part played by blood, of war for the purpose of taking sacrificial prisoners, of their humiliation, etc., is very like what we read about the Moche in the works of specialists in that culture.

In 1978 Donnan wrote the following, in the work "Moche Art of Peru" (p. 34), concerning Dignity: "Scenes depicting combat and the treatment of prisoners suggest that there may be a set of canons for indicating the loss of dignity. As in the case of the canons reflecting status these are probably derived from

practices in Moche society. Vanquished opponents often are shown being held by the hair; their clothing has been removed, there are ropes around their necks, their hands are tied behind their backs, and often there is blood flowing from their noses."

However, the first person who clearly stressed the fact that Moche humiliated their prisoners and took them for sacrifice on a temple platform, must have been Kutscher, in his work of 1955 ("Ancient Art of the Peruvian North Coast") published in Spanish in Kutscher 1970 (p. 303). There, the logical parallel with the Aztecs of Mexico is also drawn, and we only need to recollect *"la guerra florida"* between the Aztecs and other tribes in Mexico.

In 1950 (fig. 62), Kutscher had already begun with an explanation of the often reproduced scene on a stirrup spout bottle, which was later named and analysed by Donnan as a "Presentation Theme" (Donnan 1976, fig. 104 a-c). Kutscher, who defined the representation as a mythical scene with the two-headed heavenly serpent (*"Mythische Szene mit doppelköpfige Himmelsschlange"*) finishes his analysis on page 73 with the words: *"Dem Mondgott werden also nicht nur die Blutopfer, sondern auch gefüllte Pokale dargebracht. Durch den Zug der Gottheiten, die auf der Himmelsschlange mit ihren Gefässen dem Mondgott zustreben, wird der enge Zusammenhang deutlich, der zwischen den Menschenopfern und dem Gedeihen der Pflanzenwelt besteht: das Blut der Gefangenen, die dem Mondgott geopfert wurden, beförderte in magischer Weise das Wachstum der Pflanzen und sicherte damit zugleich auch das Dasein der Menschen."*

Donnan (e.g. in 1976, p. 117) writes that "one of the basic themes of Moche art involves the presentation of a goblet to a major figure, and thus we refer to it as the Presentation Theme. The contents of the goblet are not known, but there is reason to suspect that they may, at least in part, be human blood that is taken from prisoners who are normally shown in the same scene." Benson (1962, p. 182) agrees: "The depictions show human sacrifice and the presentation of a goblet of what must be sacrificial blood to one of the major figures," etc. Bankmann (1980/81), in a concentrated collection of pictures, elucidates the bloody scenes with prisoners and their conquerers in action. He says on p. 124 that "the blood-drinking club and the blood-drinking bird are Moche configurations clearly referring to one and the same complex of ideas connected with fighting (probably ritual fight, not profane warfare), taking of prisoners, bloodshedding and blood sacrifice."

Benson also points out (1972, p. 22) that the Moche "did not kill their enemies in battle, but took them prisoner and led them triumphantly back, probably to be sacrificed." In the same work (p. 59) she approaches the subject of the contents of the goblets. After having named coca as one of the two stimulants used by the Moche, she writes (p. 59): "The other stimulant used by the Mochica was chicha, a fermented corn beverage still common in the Andean region today. Chicha is also ritually associated on Mochica pottery and is primarily shown in scenes involving death and human sacrifice. At least, one assumes that it is chicha in the cups shown in the scenes, for chicha was associated with funerary ceremonies in the Andes." But, when we consider the famous discovery of copper goblets pertaining to the Presentation Theme (Donnan 1976, pl. 12), we have every reason to believe that the drink which is offered to the gods through the offices of high religious functionaries was not chicha, because that drink is usually taken by South American Indians from bowls made of gourds, Lagenaria siceraria (in Peru now *poro* or *puru*) or other vessels. Gourds of Lagenaria siceraria (Mol.) Standl. have been shown to be used in old Peru (Towle 1952, p. 355). The great importance of chicha as a fermented drink has been clearly pointed out by Kutscher in "Ancient Art of the Peruvian North Coast" (Berlin

1955), which unfortunately I do not have available while writing this, so the following quotation comes from the translation of 1970, p. 300: "*La bebida más importante consistía en una especie de cerveza de maiz, fermentada en grandes y abombadas tinajas de arcilla.*"

The copper goblets were probably filled with blood on those solemn occasions which were connected with matters of the greatest importance for the whole people, such as agricultural fertility. Benson (1982, p. 201) touches on this subject when she writes: "Plant material is shown in most scenes, and the ulluchu is a particularly important symbol; the association of ulluchu and sacrificial blood is very strong." -- "The relationship of military power and agriculture may be that might was needed to control the sources of water in the upper valleys - or even to conquer new valleys for planting."

Earlier in this article the idea was suggested that the pods of Theobroma cacao might have been ulluchu, although it was later abandoned. However, one more reason for this idea is given in the information by Pijl (1972, p. 46) that monkeys indeed eat externally hard fruits for the soft interior food. In the case of America he names mammee (Mammea americana, a tall, tropical guttiferous tree) and also counts Sterculiaceae along with Theobroma, among different plant families. The Caricaceae can be counted among those liked by monkeys. As we know, in the Moche pictures there are several representations of monkeys collecting ulluchus. McClelland (1977, p. 445) counts "a strong association with monkeys" as one of the factors which support the significance of the ulluchu plant and/or its fruit. The cocoa fruit was, however, discounted as a possible model for ulluchu, because several of the criteria which Dr Bondeson in Stockholm and the author had previously established were not fulfilled. It did not seem, either, as if the different works on "cocoa-chemistry", which were presented by Dr Doris Stone in her lecture on "Pre-Columbian Migration of Theobroma cacao Linnaeus" during the 44th International Congress of Americanists in Manchester in 1982 (Stone 1984), could give any support. On the other hand, interest in the Caricaceae was taken up again by me in 1981, after earlier correspondence with Dr Wolmar E. Bondeson in Stockholm, both about the *Carica papaya* and *Carica candicans* Gray (letters from Bondeson 24 October 1978 and 30 October 1981). Bondeson said that the botanical criteria did not agree, and wrote, for instance in the letter of 24 October 1978,: "I have no other information about Carica candicans than given in your letters", and: "Dry fibrous fruits are of a pleasant taste, eaten in some parts of Peru." -- "The mito fruits resemble, with their conical shape, the cocoa fruits, among others, more than they do the best-known member of the genus Carica, that grown in the tropics (and South America) for its important edible fruits, famous for the proteolytic enzyme in their juice, C. papaya, the melon tree. The *mito* tree contrasts with the melon tree also in respect of its branching and its unindented leaves, since the melon tree is hardly branched at all, and its "crown" consists of deeply notched leaves. Besides, cocoa fruits would fit just as well as mito fruits: they have, as we said, the same shape and ten grooves; so do the papaya fruits, which closely resemble Fig. 167 of Rafael Larco Herrera. As you point out, mito lacks the spiral twisting, as others have said, and as Larco shows in fig. 167."

As far as this author knows, the popular Peruvian name *mito* for the fruit is the Spanish word for *myth*. Probably hidden in this name are old Indian fancies, observed in the time of discovery and still preserved, about the ulluchus disappearing when loud noises are made, etc., a world of imagination which is still seen in Larco Hoyle's writing in 1938, as has been noticed earlier in this article.

However, the author had cherished a latent interest in ulluchu as a *Carica*,

ever since at the end of 1979 he made contact by letter with Mrs Barbara Ferber, a pupil of Dr Douglas Sharon in California. She did research herself in Peru, and in the Moche area she was able to interview Dr Sharon's informant Eduardo Calderón. She even came into contact with "a herbalist from the sierra (Otusco)". Barbara Ferber wrote of him in a letter of 24 November 1979: "He also appears to be referring to the ulluchu, only he calls it *odeke*." The name of this informant in Peru was Manuel Bejarano Alvarado, who, like the first speaker, showed himself to be well aware of Larco Hoyle's information that ulluchu must be approached in silence, etc. Eduardo Calderón Palomino, the subject of Sharon's "Wizard of the Four Winds" (1978) was interviewed by Barbara Ferber in September 1979, and from her transcript of the tape I quote here, that *"ulluchu es una fruta"* and that ulluchu *"es como una especie de calabacita, si como fuera una papayita, rayadita." "El ulluchu más o menos tiene un tamano de unos 10 a 15 centímetros, por un diámetro en la parte inferior de 5 centímetros y termina hacia arriba en forma de calabacita." "Es silvestre."* At the age of 15-17 he had himself seen an ulluchu plant *"en esa zona del Cerro de la Piedra Parada, para dentro"* -- *"encontré una planta de ulluchu. Más o menos tenía como sus dos metros de alto, pero las frutitas estaban verdes, no estaban maduras. Cuando están maduras son como un pepino, color amarillento."* -- This informant discussed the pictures of blood etc. in Donnan's book "Moche Art of Peru", which he obviously knew about.

The informant Bejarano Alvarado also, who related about *odeke*, spoke of the fruit as *"una calabacita, como una papayita", "en forma algo como manita de plátanos. Cuando es madura es amarillo, un amarillo como color papaya, pero cuando está verde es verde, bien dura."*

After receiving this kind information, my contact with Mrs Barbara Ferber has unfortunately come to an end, as my letters do not seem to have reached her while she has been out doing field-work, etc. The statements from her informants must however stand for themselves.

The same applies to certain statements made by an auxiliary at the Hospital Amazónico in Pucallpa, Peru. A Swedish friend, Mr Anders Hansson, pharmaceutically educated and well acquainted with the medicinal plants in the area, asked her, on my behalf, about ulluchu. She came originally from Chiclayo, and said that ulluchu was what she called *ollusho* , from a tree which was not unusual in the Chiclayo region. She said she had also seen the fruit in a local market, and her mother had used the juice for colic. This sounded very promising, but it was found that none of these details could be checked or confirmed, so that this attempt in Pucallpa at the beginning of the 1980's did not lead to any help in the search for ulluchu.

An important work about Caricaceae is Badillo's large monograph (1971), where all relevant botanical facts are given. The description of *Carica candicans* A. Gray (columns 98-100), contains text concerning, among other things, a specimen collected by my countryman Dr Erik Asplund, who was once my travelling companion to South America. This specimen is No 10973 in the Riksmuseum, Botanical Department, Stockholm, from Viso, about 3000 m. above sea level, "tree 1.5 - 4.5 m" and "fruits single or in clusters of 2-4, commonly eaten but dry, fibrous and seedy, flavor pleasant, 'mito or papayo'". Reading this drew to mind a letter written by the Peruvian researcher Maria Rostworowski on 9 March 1976 to Elizabeth P. Benson in Bethesda, MD, from whom I received a copy. In the letter from Peru it was stated that Professor Richard Schaedel, during a visit to Lima, had given the opinion that ulluchu could be a C. candicans, but Rostworowski doubted this herself, referring especially to Weberbauer's "El mundo vegetal de los Andes Peruanos" (1945, p. 180).

The author had occasion to read the above-mentioned letter again during the

spring of 1986, when, through a chance correspondence with the Moche researcher Dr Yuri E. Berezkin of the American Department, Institute of Ethnography in Leningrad (see Berezkin 1980), he learned, in a letter of 5 June 1986, that Professor R. Schaedel "about 5 years ago wrote me that ulluchu could be the fruits of Papaya silvestre that grows in the Chaupi-yunga zone", i.e. the Quichua term for the temperate zone (*"Tierra templada"*). During correspondence by letter with the author in the summer of 1986 (while on holiday in Europe), Dr Richard P. Schaedel, from the University of Texas at Austin, informed him that he had gathered and had photographed, and still owned, a sample of "wild papaya" from a journey he had once made for the University of Trujillo (see, for instance, Schaedel 1951). In his letter of 23 July 1986 Schaedel adds that "the area where it grows is definitely Chaupiyunga, which was a zone the Moche people explored and in certain valleys inhabited. I am convinced this current so-called papaya silvestre is the ulluchu-fruit. -- Pedro Azabache (the Moche painter) remembers from childhood harvesting wild papayas in the area behind the Cerro Blanco, when it had a kind of *lomas* vegetation."

Dr Schaedel's assumption that ulluchu could be Carica candicans is supported by some details about its size. César Vargas C., Professor of Botany, Universidad Nacional del Cuzco, published an article in 1960, in Vol. XVI of "Economic Botany", on "Phytomorphic Representations of the Ancient Peruvians". Among the vessels illustrated (fig. 18) there is one which is very like an ulluchu and is interpreted by Vargas as a papaya. On the subject of Papaya, he writes: "*Carica candicans* Gray and *C. Papaya* L (Caricaceae). The potters of Nasca used this motif in bi-colored vessels, at times combining it with animal-motifs. This is a small tree, approximating 3 meters in height, growing in the mesothermic valleys and bearing fruit about 14 cm. in length." With this information about the size of a papaya fruit in mind, it is interesting to find that the Moche specialist McClelland (1977, p. 439) arrived at the conclusion, after theoretical calculations, that "the ulluchus might be from four to six inches long", even if she immediately adds that "this size must be viewed very cautiously." As can be seen, the size details agree.

To Vargas' above information, that both Carica Papaya L. and Carica candicans Gray were used as models for archeological Peruvian ceramic vessels, can be added that Harms (1922, p. 182), referring to Charles Wiener's "Pérou et Bolivie" (1880) gives only Carica papaya (Papai) *"als Vorlage für Tongefässe"*.

Even before I received the friendly information from Dr Schaedel, I had become persuaded, from the Moche pictures, that there must be a direct relationship between human blood and ulluchu. Keeping specially in mind (as Dr Bondeson had pointed out to me) the presence in Carica of proteolytic enzymes, I felt the need for support from a researcher with chemical expertise. Such a person is my friend Professor Eskil Hultin in Stockholm, with whom I have previously had the pleasure of co-operating. During his visit to the University of California in Los Angeles in 1986, he kindly undertook the search in the literature there, and after his return to Stockholm he continued his search in older literature, formerly acquired by the Royal Academy of Sciences; and he was efficiently assisted by one of its librarians.

As to the ceremonial procedure, particularly as pictured in the Presentation Theme, fig. 9, Professor Hultin has suggested that the right part and the middle part of this picture may be interpreted as ulluchu being the transportation container for the ceremonial blood, and that a serving of blood is poured from its ulluchu container into the ceremonial goblet.

Our conclusions, concerning the chemical possibility that the Moche, through the use of certain fruits or a certain fruit, could keep the sacrificial blood in uncoagulated condition, has been separately published (see Hultin, Wassén and

Bondeson, 1987). To this we could add that in case of immediate consumption, no use of ulluchu was necessary. If the blood was consumed after a delay of several minutes, it would have been necessary to pour fruit juice into the goblet before filling it with blood. Finally, if there was a considerable delay due to transportation or ceremonial activities, it would have been advisable to empty the central portion of the fruit (with its seeds) thus obtaining a hollowed fruit container suitable for both transport and serving.

A number of selected pictures of ulluchu in characteristic contexts accompany this article. Reference is also made to the rich literature about Moche by different specialists, particularly during the most recent decades.

It is interesting to observe that ulluchu also appears with "Iguana" and "Wrinkle Face" (according to the terminology in Donnan and McClelland, 1979). In the analysed burial scene, there are two major figures in Moche art "using ropes to lower a long horizontal casket into a grave shaft" (op. cit., p. 6), this article fig. 11. This detail has been associated by Donnan and McClelland with the "Burial". Ulluchus are also seen in the "Assembly" (op. cit., fig. 14) and the "Conch-Shell Transfer" (op. cit., fig. 16) as well as in the "Sacrifice" (op. cit., fig. 15), when blood again must have meant something special for the main actors in the scene. The clearly marked ulluchus in the scene with Iguana and Wrinkle Face on either side of the grave shaft opening must therefore be seen as a consequence of these figures being the leading ones at the burial, and certainly also they thereby directed the blood sacrifice, or blood-drinking ceremonies, which could have taken place in that connection. The dead in the grave did not need blood, and neither is there any hint of ulluchu in the grave offerings of food and drink, etc.

As stated earlier, Hocquenghem (1979) suggested looking for an actual original to ulluchu among the plants cultivated by Moche, because Moche worked, in their images, with realism even in their mythological world, and ulluchus also occur in agricultural rites. This is right in its way, but even the earth's yearly growth, and thereby human existence, in the dry Moche area, with the oases of life along the waters of the rivers from the Andes, had something to gain, according to the religious view of things, from the human blood drunk, through the rulers, by the gods, and the blood could not very well be drunk in a coagulated state. This problem did not arise among the Nahua in Mexico, because there it was the pictures of the gods on the top of the temple pyramids which were streaked with the blood of the innumerable sacrificial victims, while the bodies were thrown down over the temple terraces (cf. Friederici 1922, p. 112) and were without much doubt used in the consumption of meat. But even there the blood had its effect, it gave the gods strength to carry life forward for the benefit of the human race.

Chemistry, therefore, speaks for the ulluchu, so often symbolically used by the Moche in their art, being a *Carica*, probably (and in that case in agreement with Dr Richard P. Schaedel's assumption on other grounds) *Carica candicans* A. Gray.

In this way there is also a possibility of explaining the peculiar leaves in Larco Hoyle's two drawings (1938, fig. 58 and 1939, fig. 166). Both of these are reproduced here (figs. 2 and 3). As can be seen, these two trees are unlike each other in detail. We must thus assume that Larco Hoyle had two painted Moche vessels at his disposal, although he only shows the one. To what extent even other vessels with this type of decoration are known, is unknown to this author. The leaves are in both cases so peculiar in their shape and position that one gets the impression of a strong stylization, and that the Moche decorators (or in this specific case - the decorator?), instead of drawing the whole leaf, chose a detail. The leaves have also been placed in a stylized way along the branches,

in one case very close to the ulluchu attachment points, and in the other, decoratively placed alternately with the ulluchu fruits without any join to their stalk-fastenings. This would imply that the original leaves were either so numerous, or had such a complicated shape, that the artist had to content himself with one detail, and varied its placing instead.

In the case of the branches also, there is no Carica species named here which has its branches placed so symmetrically, and in pairs going out from the trunk, as those shown in figs. 58 and 166 in Larco Hoyle's work of 1938-39. This symmetrical placing of pairs of branches on the vessel decoration shown by Larco Hoyle must therefore - like the above-mentioned placing of the so-called "leaves" - be an artistic design of a Moche artist. In respect of Carica we find that many species in the genus, have leaves and fruits placed in such a way that there is a sort of crown formed at the top of a trunk without side branches, which has the look of a palm. Regarding Carica candicans A. Gray, however, it is clear that the plant has branches. Yacovleff and Herrera (1935, p. 65) quote Bernabé Cobo's 17th century description "Historia del Nuevo Mundo" (VI,3), in which it is said of the papaya which grows in *"la tierra templada de la Sierra del Perú"* that *"con la leche que sale de la papaya verde se curan los empeines y sarna, porque quema como solimán"* (see Cobo 1956, p. 239). This information from Folk-Medicine, that the milky juice of the plant was used as a cure for ringworm and itch, is of interest in this context also, since it shows that several aspects of the plant's characteristics were known to the Indians of Peru. It might be added that the Cuna Indians of Ailigandi, San Blas, Panama, apply the latex of Carica Papaya L. (in Cuna, *kwarkwatta*) to infected sores, "one application of which clears up the infection" (see Duke 1972, p. 19).

Possibly the Indians' interest in Carica candicans, or *mito*, was increased by the fact - as was pointed out by Weberbauer (1911, p. 99) - that this xerophilous plant, characteristic to the western slopes and Lomas, (it grows in the form of bushes with branches and a height of up to 3 m in Peru) changed the periodicity of its flowers and leaves depending on the rainfall in summer and winter, and on the coast and mountain regions, respectively. Or, to quote Weberbauer: *"Während an der Küste Carica candicans im Sommer Blüten und im Winter Blätter trägt, zeigt sie oben im Gebirge die umgekehrte Periodizität; diese Gegensätze entsprechen der Tatsache, dass dort winterliche, hier sommerliche Niederschläge fallen"*.

The palm-like appearance of some Carica species is seen clearly in the drawing of a *Carica candamarcensis* HOOK. F. published here, with an 8-foot-high trunk (fig. 6). This species from Ecuador has been published in Curtis's Bot. Magazine ser. 3,31:tab.6198(1875). The individual, which grew at Kew, "was raised from seeds sent from the Ecuadorian Andes in 1874." In the description of the leaves "an acute lobule or tooth on one or both sides" is mentioned, and when one remembers that the leaves in Larco Hoyle's samples resemble teeth, the botanical information about the leaf edge is interesting. Apparently the leaves, perhaps because of their size, could not be reproduced by a Moche artist, who chose instead one characteristic detail. One understands this even more clearly, if one reads Asa Gray's description of Carica candicans (then a Sp.Nov.) in Vol. 14 of United States "Exploring Expedition during the years 1838 through 1842" under the command of Charles Wilkes, U.S.N. Gray's description is in Vol. I of "Botany, Phanerogamia" published in New York in 1854. The description of Carica candicans can be found on pages 640-641 and as "HAB" says: "Peru: in ravines of the Amancaes Mountains, between Lima and Obrajillo". The leaf description goes: "The leaves of our plant are ovate or ovate-rotund, with a usually slight subcordate base, and an obtuse or pointed apex, the margin entire or merely repand, or in a single or oblong leaf sinuately-dentate into 3 or 4 coarse teeth on each

side;---". The reader is asked to observe the mention of "3 or 4 coarse teeth" and at the same time look at the depiction in fig. 5 from Badillo's monograph of *Caricaceae* (1971), plate 18,b). The Indians have always been good observers of nature, and by singling out the typical teeth at the leaves of Carica candicans, these leaves have been able to be reproduced in such a way that the teeth, along with the fruit itself, gave the observer of that time a picture of which plant was in question, one which also existed in their district.

In this connection one remembers Donnan's emphasis of the important principles which guided the Moche canons in art. In the introduction to that section, Donnan writes (1976, p. 29): "The most obvious feature of Moche art is its high degree of naturalism. Nearly all the objects shown have a direct relationship to items which were visible in the immediate environment in which Moche artists lived and worked. Even the fantastic supernatural creatures can be seen as composites of parts derived from objects visible in the artist's environment." In an analysis of "Relative size" in Moche art, Donnan says, in the same chapter (1976), p. 30): "Mountains, houses and large trees are the only objects which are reduced in size relative to the other objects shown in a single representation." The author of this essay believes that it was not least the Moche's naturalistic power of observation which gave them the ability to identify a species of Carica which grew among them if, on the one hand, a fruit was characteristically stylized, and on the other, a very characteristic detail of the leaf ("coarse teeth") was drawn. That it was also in very special circumstances that this fruit was used, must have helped its identification.

Finally we can ask ourselves, why ulluchus can be observed in scenes which, on the surface, appear to have nothing to do with the drinking of blood, for which the raw material was delivered by the losers. We can, for instance, choose the depiction in Donnan's 1976, fig. 265, "ceramic bottle with a deer hunt" (this paper fig. 13). Ulluchus float around the warriors' weapons, and the answer to the question ought to lie in Donnan's words: "The hunters' attire suggests that fox and feline hunts, like deer hunts, were ritual events." The ceremonial part, with the blood of the conquered as an ingredient, may have followed after the hunt - one may even dare to think that enough ulluchus were picked in the terrain where the hunt took place. Ulluchu can have been a symbol for blood, and then it would not be strange that ulluchus float between the warriors in battle in the scene in Donnan 1976, fig. 266 on page 183, where there are two pairs of fighters, and one in each pair would be defeated and thus have to give his blood in the ceremony to follow.

If the physiological-chemical process for the use of ulluchu, which has emerged from this article, is approved, then the artistic activity of the Moche appears almost "humoristically" revealing, right in the middle of the (to our eyes) macabre business which the killing and blood ceremonies involve. Kutscher has included in his work of 1950 the famous vase painting from Munich (fig. 62, *"Mythische Szene mit der doppelköpfigen Himmelsschlange"*), which was later by others, and first by Donnan (1975), repeatedly interpreted as the Presentation Theme. The picture is reproduced in this work also (fig. 7). The two figures furthest to the left, above the "heavenly serpent" and immediately behind a rayed figure (representative of the god), called A by Donnan, are, according to Kutscher, two animal demons, who are acting behind the Moon God. According to Donnan, who called them S, it is a question of "anthropomorphized feline warriors", and Kutscher interprets them as a jaguar demon *"mit einem dicken Sack über der Schulter"* and a beast-of-prey demon with a shield and club as weapons. The feline warrior with the bag has an ulluchu in one hand, he has his mouth open and seems to want to taste the fruit. In the whole of this famous scene, ulluchus

float about, definitely in connection with goblets and blood. Is it presumptuous to assume that the sack which the feline warrior holds in his free hand contains more ulluchus?

ACKNOWLEDGEMENTS

In printing this article the author would like to thank several people, in addition to the various scientific experts to whom thanks are extended in the text, such as the late Dr Wolmar Bondeson and Professor Eskil Hultin, both of the Stockholm University.

Professor Gunnar Harling, of the Institution for Systematic Botany, Gothenburg University, and Dr Lennart Andersson, of the Botanical Museum in the same University, have both helped greatly with lending books and providing botanical Information.

For the reproduction of copyright-protected sources, friends in the University of California, Los Angeles, have kindly simplified the procedure for me. I am thinking in the first place of Dr Johannes Wilbert, Director of the Latin American Center, and Dr Christopher B. Donnan, Director of the Museum of Cultural History, the latter also in his capacity as author specializing in the Moche culture. The same applies to Dr Elizabeth P. Benson in Bethesda, Maryland.

Dr Richard Evans Schultes, of the Botanical Museum, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, has also kindly answered botanical questions.

Finally, Dr Kjell Zetterström, Director of the Gothenburg Ethnographical Museum, has once again answered for the printing in the Annals of my old, dear Museum, and the Curator for the Department of America in the same Museum, my friend Sven-Erik Isacsson, has shared his Americanistic interest with me.

The manuscript was written this time mostly in Swedish, and Mrs Margaret Micrander has translated it to English. I thank them all.

S. H. Wassén

References

Badillo, Victor M. 1971	Monografia de la Familia Caricaceae. Maracay.
Badner, Mino 1972	A possible focus of Andean artistic influence in Mesoamerica. Studies in Pre-Columbian Art and Archaeology, Number 9, Dumbarton Oaks. Washington, DC.
Bankmann, Ulf 1980/1	Clubs, Cups and Birds in Moche Art. A Peruvian copper object and its iconographical implications. Acta praehistorica et archaeologica. 11/12, 121-130.
Benson, Elizabeth P. 1972	The Mochica. A Culture of Peru. New York & Washington.
1974	A Man and a Feline in Mochica Art. Studies in Pre-Columbian Art & Archaeology, Number 14, Dumbarton Oaks. Washington, DC.
1977	The Bag with the Ruffled Top: Some Problems of identification in Moche Art. Journal of Latin American Lore, 4:1, 29-47. UCLA, Los Angeles.
1982	The Well-Dressed Captives: Some Observations on Moche Iconography. Baessler-Archiv. N.F., XXX, 181-222. Berlin.
Berezkin, Yuri E. 1980	An Identification of Anthropomorphic Personages in Moche Representations. Nawpa Pacha, 18, 1-26, and pls./II. Berkeley, CA.
Cardenas, Martin 1969	Manual de plantas económicas de Bolivia. Cochabamba.
Cobo, Bernabé 1956	Historia del Nuevo Mundo. (Obras del P. Bernabé Cobo, S.J. I, Ed. P. Francisco Mateos). Biblioteca de Autores Españoles desde la formación del lenguaje hasta nuestros dias (Continuación). Madrid.
Culbert, Patrick 1985	The Maya enter History. (Natural History, Vol. 94:4, April 1985). New York.
Disselhoff, Hans-Dietrich and Linné, Sigvald 1961	Ancient America. The Civilizations of the New World. (Arts of the world, VII). Methuen, London.
Donnan, Christopher B. 1975	The Thematic Approach to Moche Iconography. Journal of Latin-American Lore 1:2, 147-162. UCLA, Los Angeles.
1976	Moche Art and Iconographi. UCLA Latin American Studies 33.
1977	The Thematic Approach to Iconography. Pre-Columbian Art History, Selected Readings. Eds. Cordy-Collins and Stern. A Peak Publication: 407-420. Palo Alto, CA.
1978	Moche Art of Peru. Pre-Columbian Symbolic Communication. Los Angeles.

Donnan, Christopher and McClelland, Donna 1979 — The Burial theme in Moche Iconography. Studies in Pre-Columbian Art & Archaeology, Number 21, Dumbarton Oaks. Washington, DC.

Duke, James A. 1972 — Isthmian Ethnobotanical Dictionary. Fulton, Maryland.

Friederici, Georg 1922 — Über die Behandlung der Kriegsgefangenen durch die Indianer Amerikas. (Festschrift Eduard Seler, Ed. Walter Lehmann) 59-128. Stuttgart.

Gonzalez de Holguin, Diego 1901 — Arte y Diccionario Quechua-Español. Lima.

Harms, H. 1922 — Übersicht der bisher in altperuanischen Gräbern gefundenen Pflanzenreste. (Festschrift Eduard Seler, Ed. Walter Lehmann) 157-186. Stuttgart.

Herrera, F.L. 1937 — Exploraciones botánicas en el Perú. Revista del Museo Nacional, VI:2, 291-358. Lima.

Hissink, Karin 1951 — Motive der Mochica-Keramik. Paideuma, V:3. 115-135. Bamberg.

Hocquenghem, Anne Marie 1978 — Les combats Mochicas: Essai d'interpretation d'un material archeologique a l'aide de l'iconologie, de l'ethno-histoire et de l'ethnologie. Baessler-Archiv, N.F., XXVI, 127-157. Berlin.

1979 — L'iconographie Mochica et les rites de purification. Baessler-Archiv, N.F., XXVII, 215-252. Berlin.

Hocquenghem, A.M. and Aguilar, Hernan 1985 — Le piment et l'iconographie Mochica. Indiana 10, Gedankschrift Gerdt Kutscher, 2, 383-400. Berlin.

Hultin, Eskil, Wassén, S. Henry and Bondeson, Wolmar 1987 — Papain in Moche Blood Ceremonies. Journal of Ethnopharmacology, 19 (1987). Elsevier Scientific Publishers Ireland Ltd.

Kauffman-Doig, Federico 1979 — Sexual Behaviour in Ancient Peru. Lima.

Kutscher, Gerdt 1950 — Chimu. Eine altindianische Hochkultur. Berlin.

1954 — Nordperuanische Keramik. Figürlich verzierte Gefässe der Früh-Chimu. Monumenta Americana I. Berlin.

1970 — Arte antiguo de la costa norte del Perú. 100 años de arqueologia en el Perú. Edición de Petroleos del Perú. Instituto de Estudios Peruanos, Fuentes e Investigaciones para la Historia del Perú 3. Lima. (Earlier ed.: Ancient Art of the Peruvian North Coast. Gebr. Mann, Berlin 1955).

Larco Hoyle, Rafael 1938/39 — Los Mochicas. Vols 1-2. Lima.

1946 — A Culture Sequence for the North Coast of Peru. (Handbook of South American Indians, vol. 2, 149-175. Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology, Bull. 143. Washington.

Lopez Guillen, Julio 1958 — Algunas nuevas aportaciones de carácter folklórico medicinal pertenecientes a las culturas Mochica y Chimú del pasado preincaico del Peru. Anales de la Real Academia de Farmacia, 24, 39-54. Madrid.

McClelland, Donna D. 1977 — The Ulluchu: A Moche Symbolic Fruit. Pre-Columbian Art History, Selected Readings, Eds. Cordy-Collins and Stern. A Peek Publication: 435-452. Palo Alto, CA.

Middendort, E.W. 1892 — Das Muchik oder die Chimu-Sprache. Leipzig.

Miles, S.W. 1965 — Sculpture of the Guatemala-Chiapas Highlands and Pacific Slopes, and Associated Hieroglyphs. (Handbook of Middle American Indians, II, 237-275). University of Texas Press. Austin.

Orlandini, J., Antonio, E. 1955 — "Museo Orlandini. Catálogo General de Cerámicas, Tejidos, Collares, Armas de guerra, Utensilios, etc. procedentes de las Culturas Pre-Incaicas e Incaicas del Perú." Lima.

Oviedo y Valdés, Gonzalo Fernandez de 1851 — Historia General y Natural de las Indias, Islas y Tierra-Firme del Mar Océano. Primera parte. Madrid.

Pijl, L. van der 1972 — Principles of Dispersal in Higher Plants. (2nd ed. Springer-Verlag). Berlin, Heidelberg, New York.

Schaedel, Richard P. 1951 — Mochica Murals at Pañamarca. Archaeology, vol. 4:3, pp. 145-154.

Sharon, Douglas 1978 — Wizard of the Four Winds. A Shaman's Story. London.

Stone, Doris 1984 — Pre-Columbian Migration of Theobroma cacao Linnaeus and Manihot esculenta Crantz from Northern South America into Mesoamerica: A Partially Hypothetical View. (Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University). Cambridge, MA.

Tello, Julio C. 1931 — Un modelo de escenografía plástica en el arte antiguo peruano. (Wira Kocha, vol. 1:1. 87-112). Lima.

Thompson, J. Eric S. 1962 — A catalog of Maya hieroglyphs. University of Oklahoma Press, Norman.

Towle, Margaret A. 1952 — Descriptions and Identifications of the Virú Plant Remains. (Pp. 352-356, Appendix 2 in William Duncan Strong and Clifford Evans, Jr.: Cultural Stratigraphy in the Virú Valley, Northern Peru. Columbia Studies in Archaeology and Ethnology, Vol. 4). New York.

1961 — The Ethnobotany of Pre-columbian Peru. Viking Fund Publications in Anthropology, 30. New York.

Vargas C., Cesar 1962 — Phytomorphic Representations of the Ancient Peruvians. Economic Botany, XVI: 106-115. Baltimore.

Weberbauer, August 1911 — Die Pflanzenwelt der peruanischen Anden in Ihren Grundzügen dargestellt. Die Vegetation der Erde, v. 12. Leipzig. (Translated into Spanish, 1945).

Weber Johnson, William 1986	New light on the mysteries of the Maya. (Smithsonian, vol. 17:2, May 1986) 38-49.
Yacovleff, E. and Herrera, F.L. 1934/35	El mundo vegetal de los antiguos peruanos. Revista del Museo Nacional, Lima, Perú, vols. III, 1934, 243-322 and IV, 1935, 29-102.

Illustrations

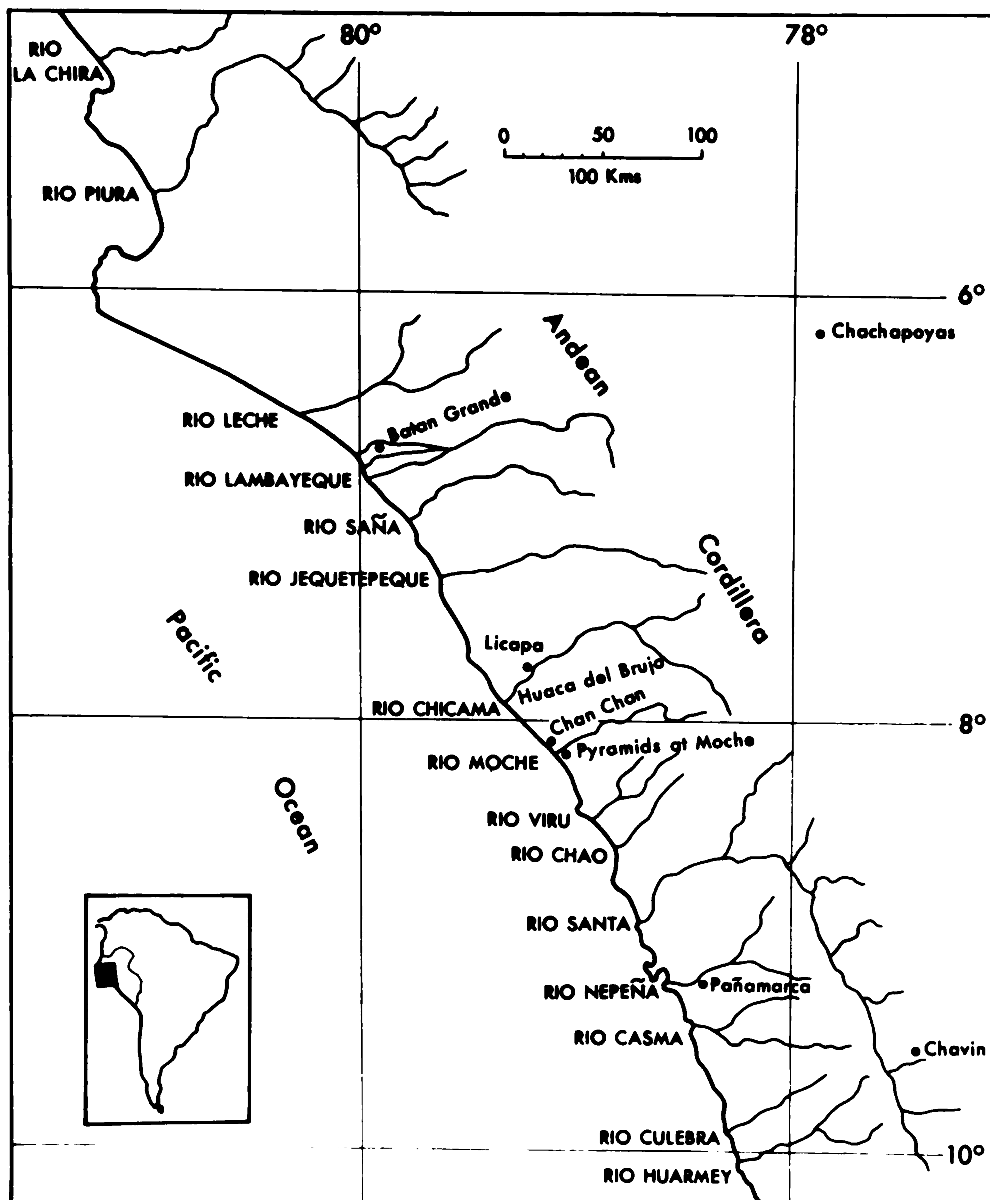

Fig. 1. The north coast of Peru, area of the Moche culture. After Donnan, 1976, page 3. Courtesy of The Regents of the University of California.

Fig. 2. Ulluchu tree, painted on a bottle, and ceramic representation of an ulluchu fruit. After Larco Hoyle, 1939. Figures 166 and 167.

Fig. 3. Moche ceramic bottle with ulluchu motif, by Larco Hoyle, 1938. Fig. 58, considered to be a Phaseolus sp.

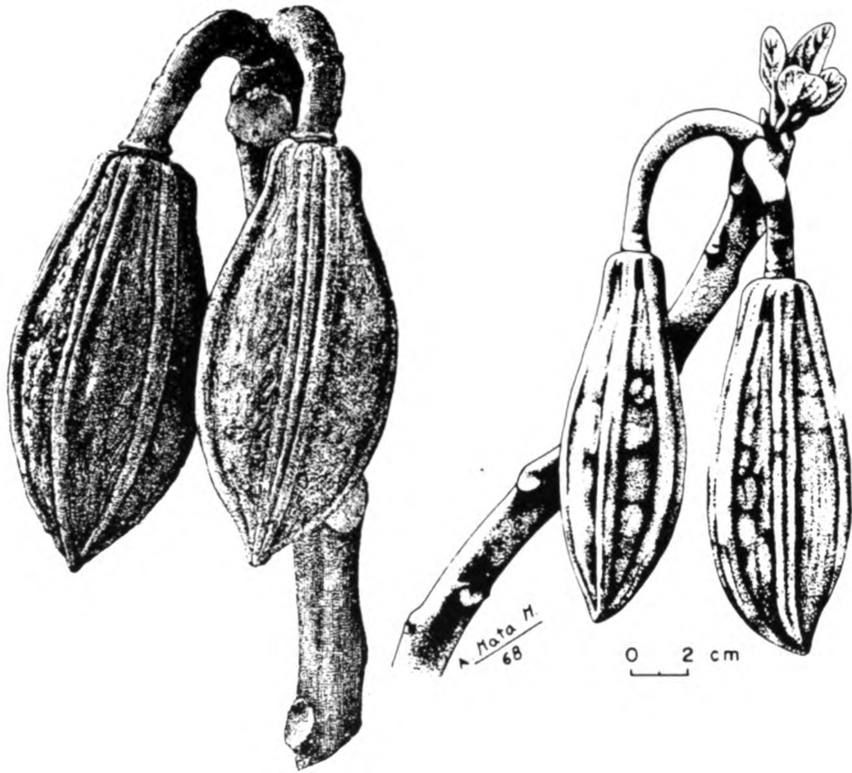

Fig. 4. Fruits of Carica candicans Gray. Vernacular name in Peru, mito. Left figure after Yacovleff & Herrera, 1935, Fig. 58. Right figure after Badillo, 1971, Pl. 18.

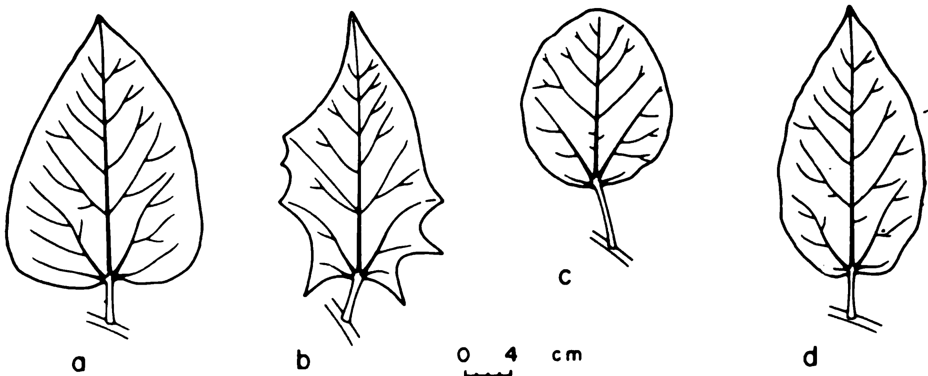

Fig. 5. Variously formed leaves of Carica candicans Gray. After Badillo, 1971, Pl. 18, a-d. Note leaf **b** when reading Asa Gray's description quoted on p. 69 of the text.

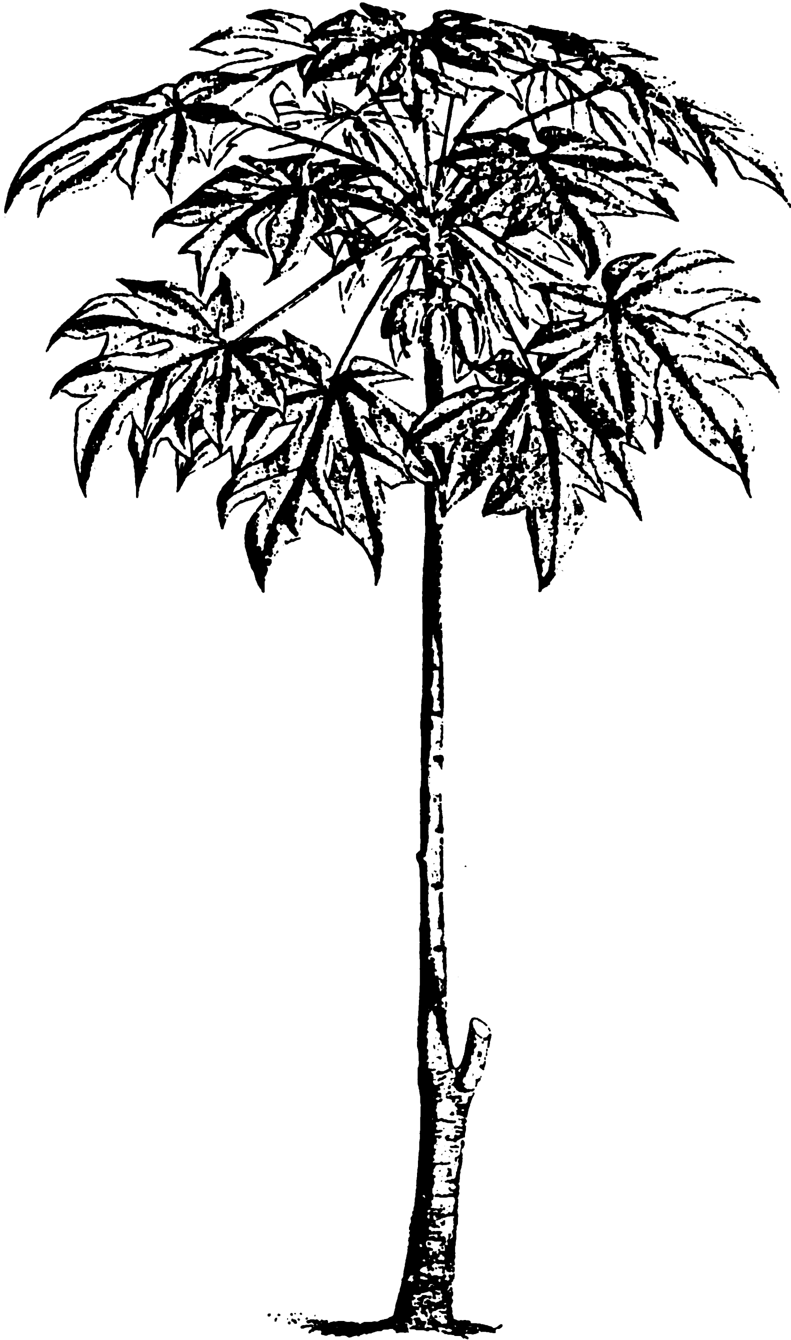

Fig. 6. Drawing of a specimen of Carica candamarcensis Hook F. with an 8-foot-high trunk crowned by large leaves giving a palmlike appearance. Leaves with "an acute lobule or tooth on one or both sides". After Curtis's Bot. Magazine ser. 3, 31 : tab. 6198 (1875).

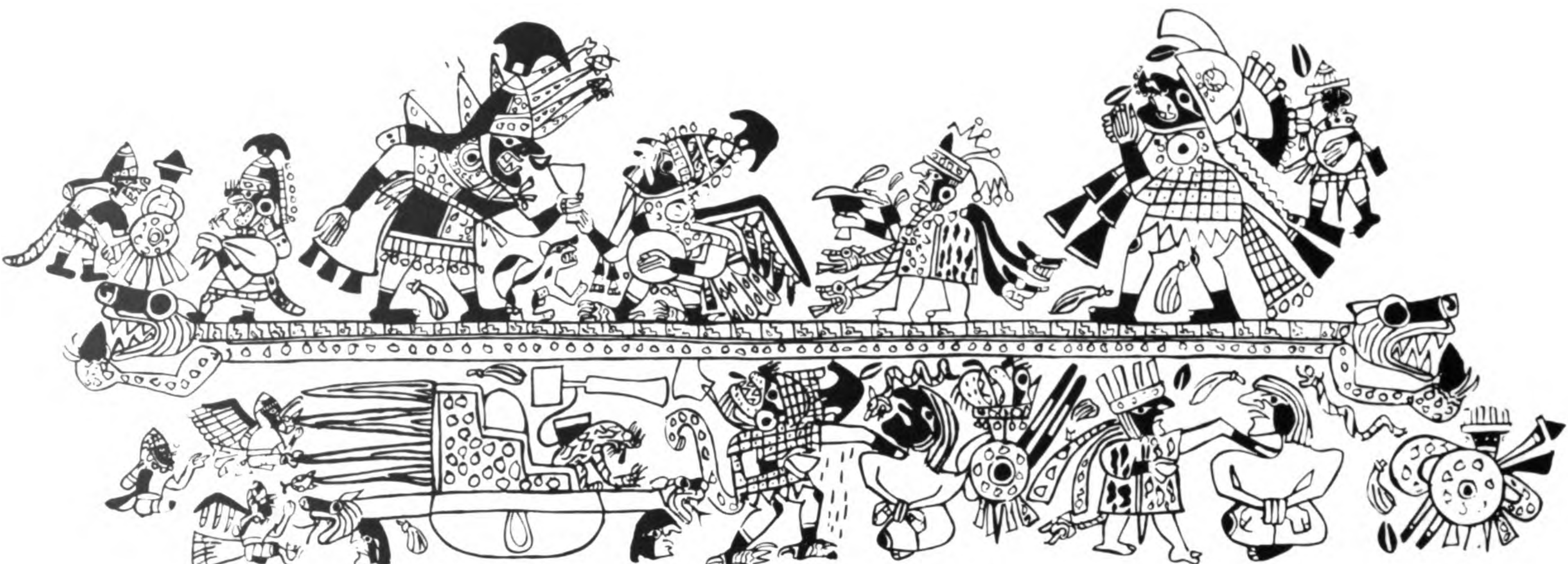

Fig. 7. The Presentation Theme. A fineline drawing derived from a stirrup-spout vessel in the **Museum für Völkerkunde**, München. After Kutscher, 1950, Fig. 62, and Donnan, 1975, Fig. 1. The four major figures on the upper level are in this and other works by Donnan designated as Figures A, B, C, and D. Photographed by Robert Woolard. Courtesy of The Regents of the University of California.

Fig. 8. Fineline drawing from a Moche pottery vessel. Floating ulluchus and bloodletting by amputation of a leg are observed. After Tello, 1931, Fig. 12.

Fig. 9. Presentation Theme with a major figure holding a cup. An ulluchu is seen just above the cup. After Orlandini, 1955 : titlepage, and Benson, 1982, Fig. 11. Drawing by Gillett G. Griffin. Courtesy of Dr. Elisabeth P. Benson.

Fig. 10. Large goblet in a cache of Moche copper objects now in the American Museum of Natural History, New York. Photographed by Robert Woolard. After Donnan, 1978, Fig. 253. Courtesy of the Regents of the University of California.

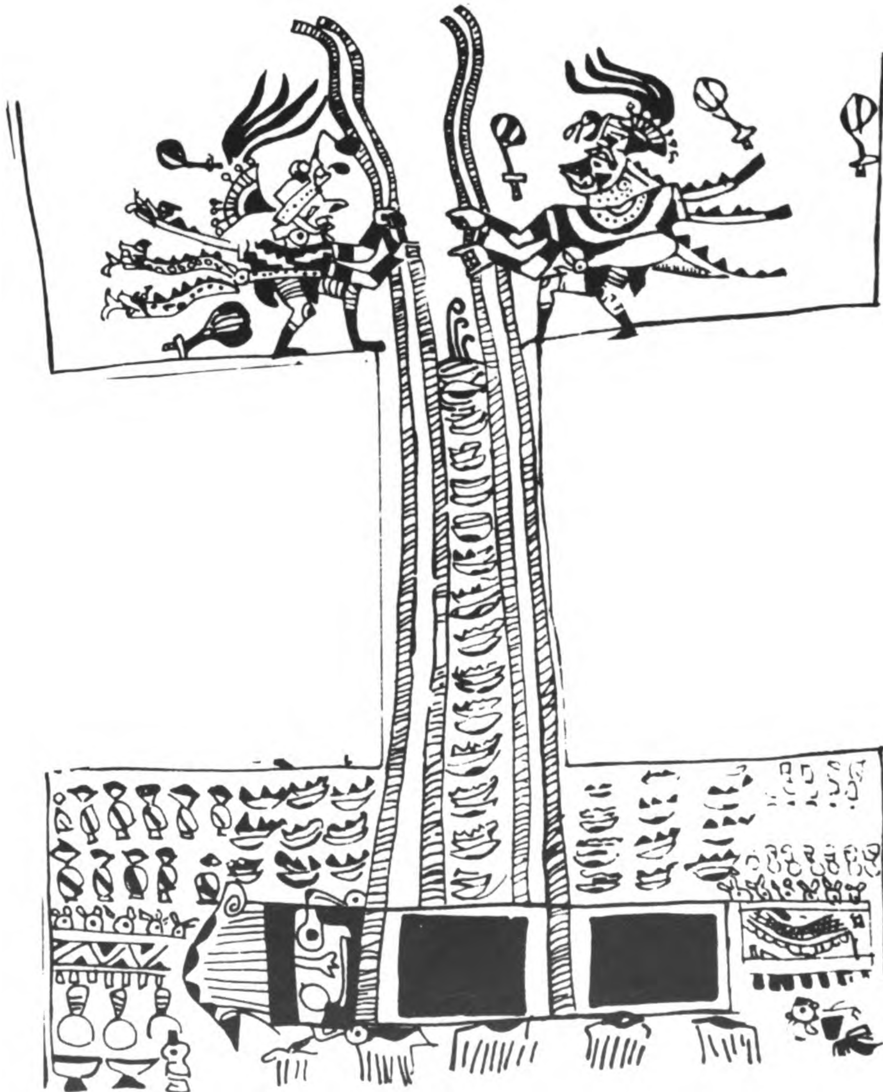

Fig. 11. Detail of a Moche burial scene. See text p. 68. After Donnan and McClelland, 1979, Fig. 13. Courtesy of Dumbarton Oaks, Washington, D.C., and of Dr. Christopher B. Donnan.

Fig. 12. Fineline drawing of combatants on a Moche ceramic bottle. Note the connection with many ulluchu fruits. After Donnan, 1978, Fig. 268. Photographed by Robert Woolard. Courtesy of The Regents of the University of California.

Fig. 13. Dear hunt on a Moche ceramic bottle. After Donnan, 1978, Fig. 263. Photographed by Robert Woolard. Courtesy of The Regents of the University of California.

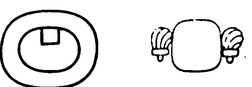

Fig. 14. Maya sign from Caracol (only known in one example), and its ulluchu-formed affixes. From "A Catalog of Maya Hieroglyphs", by J. Eric S. Thompson. Copyright 1962 by the University of Oklahoma Press. Glyph 783 (p. 373) and affixes 330 (p. 451).

Fig. 15. Presentation Theme from a Moche stirrup-spout bottle in the **Museo Nacional de Antropología y Arqueología,** Lima. A bound prisoner has his blood taken by the captor, according to Donnan, an anthropomorphized bat. The central figure surrounded by ulluchus presents a goblet to the major seated figure, who carries an anthropomorphized club. After Donnan, 1975, Fig. 4. Drawing by D. McClelland. Photographed by Robert Woolard. Courtesy of The Regents of the University of California.

Etnologiska Studier

Published at intervals as opportunity permits but numbered serially.

Recent issues:

28. *S. Henry Wassén*, The Use of Some Specific Kinds of South Amerikan Indian Snuff and Related Paraphernalia, pp. 1–166. Appendix, *Georg J. Seitz*, Einige Bemerkungen zur Anwendung und Wirkungsweise des *Epena*-Schnupfpulvers der Waika-Indianer, pp. 117–132. Göteborg, 1965. Kronor 40:–.
29. *Karl Erik Knutsson*, Authority and Change. A Study of the Kallu Institution among the Macha Galla of Ethiopia. 239 pp. Göteborg, 1967. Kronor 75:–.
30. *Fritz W. Kramer*, Literature among the Cuna Indians. 166 pp. Göteborg, 1970. Kronor 50:–.
31. *Birgitta Leander*, La poesia Nahuatl, Función y Carácter. 62 pp. Göteborg, 1971. Kronor 30:–.
32. *S. Henry Wassén*, A Medicine-man's Implements and Plants in a Tiahuanacoid Tomb in Highland Bolivia. Contributors: Wolmar E. Bondeson, Helge Hjalmarsson, Carl-Herman Hjortsjö, Bo Holmstedt, Eskil Hultin, Jan-Erik Lindgren, Thomas Liljemark and Richard Evans Schultes. 196 pp. Göteborg, 1972. Kronor 75:–.
33. *Sandra Smith McCosker*, The Lullabies of San Blas Cuna Indians of Panama. 200 pp. Göteborg, 1974. Kronor 60:–.
34. *Anne Paul*, Paracas Textiles. Selected from the Museum's Collections. 96 pp. 8 colour plates. Göteborg, 1979. Kronor 55:–.
35. *Rex A. Casinander*, Miner's Folk Songs of Sri Lanka, 78 pp. Göteborg 1981. Kronor 45:–.
36. *Carl-Axel Silow*, Notes on Ngangela and Nkoya Ethnozoology. Ants and Termites. Göteborg, 1983. Kronor 75:–.
37. *Constantino Manuel Torres*, The Iconography of South American Snuff Trays and Related Paraphernalia. (In preparation).

Price in Swedish Kronor, Orders to Göteborgs Etnografiska Museum,
N. Hamngatan 12, S-411 14 Göteborg, Sweden, or to book dealers.